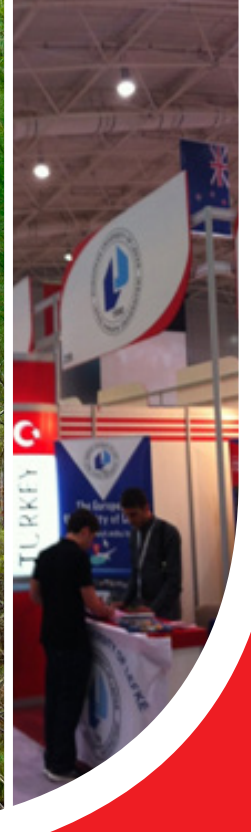
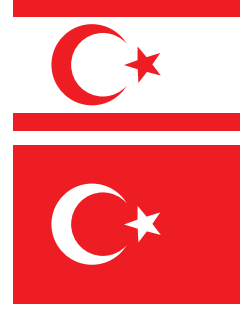

KKTC 2013 EKONOMİ DURUM RAPORU

Türkiye Cumhuriyeti
LEFKOŞA BÜYÜKELÇİLİĞİ
Yardım Heyeti Başkanlığı

KKTC **2013** **EKONOMİ** **DURUM RAPORU**

İÇİNDEKİLER

Sunuş	10
Makroekonomik Gelişmeler	13
A. Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisi	16
B. Büyüme	18
C. Enflasyon	22
D. İstihdam	23
E. Dış Ticaret	27
F. Ödemeler Dengesi	30
G. Bankacılık	32
Kamu Maliyesi	43
A. Genel Görünüm	45
B. Bütçe	46
C. Borçlanma	61
D. Sosyal Güvenlik	65
E. Yerel Yönetimler	69
Sektörel Analiz	83
A. Genel Görünüm	85
B. Sektörel Gelişmeler	86
1. Turizm Sektörü	86
2. Yükseköğretim Sektörü	89
3. Tarım Sektörü	92
4. Sanayi Sektörü	97
T.C. Yardımlarının Gelişimi	101
Tamamlanan Projeler	119

Tablolar

1- Makroekonomik Gelişmeler

Tablo 1: GSYH Reel Büyüme Hızları	17
Tablo 2: Reel Büyüme Hızları	20
Tablo 3: GSMH'deki Sektörel Gelişmeler	20
Tablo 4: GSYH'nin Sektörel Dağılımı	21
Tablo 5: İstihdam Verileri	24
Tablo 6: İstihdam Oranları	25
Tablo 7: İstihdamın Sektör Alt Gruplarına Dağılımı	25
Tablo 8: İşsizlik Oranları	26
Tablo 9: Genç Nüfus İşsizlik Oranı	27
Tablo 10: Dış Ticaret	27
Tablo 11: İthal Edilen Başlıca Ürünler	28
Tablo 12: İhraç Edilen Başlıca Ürünler	28
Tablo 13: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı	29
Tablo 14: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı	30
Tablo 15: Ödemeler Dengesi	31
Tablo 16: Banka Sayısındaki Gelişmeler	32
Tablo 17: Şube Sayısının Gelişimi	33
Tablo 18: Personel Sayısı	33
Tablo 19: Bankacılık Sektörü Konsolide Bilançosu	34
Tablo 20: Bankacılık Sektörü Aktif/Pasif Dağılımı	34
Tablo 21: Kredilerin Dağılımı	35
Tablo 22: Mevduatın Türlerine Göre Gelişimi	36
Tablo 23: Özkaynakların Gelişimi	37
Tablo 24: Bankacılık Sektörü Rasyoları	38

2- Kamu Maliyesi

Tablo 1: Bütçe Gerçekleşmeleri	46
Tablo 2: Bütçe Büyüklükleri	48
Tablo 3: 2008-2013 Dönemi Gider Bütçesinin Oransal Dağılımı	51
Tablo 4: Cari Transferlerin Gelişimi	53
Tablo 5: 2013 Yılında Yapılan Maaş ve Maaş Benzeri Ödemeler	54
Tablo 6: Mal ve Hizmet Alımı Detay Ağırlık Dağılımı	54
Tablo 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	55
Tablo 8: Bütçe Gelirleri	56
Tablo 9: Yerel Gelirler	58
Tablo 10: Kamu Borç Stoku	62
Tablo 11: Alacaklılara Göre Kamu Borç Stoku	62

Tablo 12: Faiz Oranına Göre Kamu Borç Dağılımı	64
Tablo 13: Sosyal Güvenlik Toplam Büyüklüğü ve GSMH İçindeki Payı	65
Tablo 14 : Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı	67
Tablo 15: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif/Pasif Oranı	67
Tablo 16: Bazı OECD ve AB Üyesi Ülkeler ile KKTC Emeklilik Yaşı	68
Tablo 17: Sosyal Güvenlik Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri	69
Tablo 18: Belediyeler ve Nüfusları	70
Tablo 19: Nüfus Dilimlerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfus	71
Tablo 20: Nüfus Dilimlerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfus	71
Tablo 21: Belediyelerin Araç Durumu	71
Tablo 22: Belediyeler Toplam Personel Sayısı	73
Tablo 23: Nüfus/Belediyeler Toplam Personel Sayısı	74
Tablo 24: Belediye Bütçe Giderleri	75
Tablo 25: Belediyeler Özkaynak Gelirleri – Toplam Gelirler Dengesi	76
Tablo 26: Devlet Katkısının Yatırıma Dönüşmesi Oranı	77
Tablo 27: TC Proje Katkısı	77
Tablo 28: Toplam Gider İçindeki Personel Yükü	78
Tablo 29: Belediyeler Memur-İşçi Personel Sayısı Ve Oranları	79
Tablo 30: Belediyeler Kadrolu – Kadrosuz - Sözleşmeli Personel Sayısı	80
Tablo 31: Belediyelerin Bankalara Borçları	81

3- Sektörel Analiz

Tablo 1: 2002-2014 Öğrenci Sayıları	90
Tablo 2: Geldiği Ülkeler Göre Öğrenci Sayıları	90
Tablo 3: Tarım Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri	92
Tablo 4: En Fazla Üretilen Ürünler, Üretim Ve İthalat Miktarları	93
Tablo 5: T.C. Kaynakları İle Tarım Sektöründe Uygulanan Projeler	94
Tablo 6: Tarım Kesimine Sağlanan Sübvansiyonlar	95
Tablo 7: Tarıma Dayalı Ürün İhracatı	96
Tablo 8: Yeşil Hat İhracatı	96
Tablo 9: KKTC Sanayi Odasına Kayıtlı Firmaların Sektörel Dağılımı	98
Tablo 10: Organize Sanayi Bölgesi 2013	99

4- T.C. Yardımlarının Gelişimi

Tablo 1: KKTC'ye Yapılan Türkiye Cumhuriyeti Yardımlarının Gelişimi	111
Tablo 2: KKTC'ye Yapılan Türkiye Cumhuriyeti Yardımlarının Gelişimi	111
Tablo 3: Türkiye Cumhuriyeti'nce 2013 Yılında KKTC'ye Yapılan Yardımlar	112
Tablo 4: Ankara Kaynaklı Projeler	113
Tablo 5: Lefkoşa Kaynaklı Projeler	114
Tablo 6: Reel Sektör	117

Grafikler

1- Makroekonomik Gelişmeler

Grafik 1: GSYH Büyüme Hızları	18
Grafik 2: GSYH Büyüme Hızı	19
Grafik 3: Kişi Başına Düşen GSYH	19
Grafik 4: Cari Fiyatlarla GSYH'nin Sektörel Dağılımı	21
Grafik 5: GSYH'deki Sektörel Gelişmeler	22
Grafik 6: Enflasyon	23
Grafik 7: İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları	24
Grafik 8: Eğitim ve Kamu Yönetimi İstihdamları	26
Grafik 9: Ödemeler Dengesi	31
Grafik 10: Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü	32
Grafik 11: Banka Gruplarına Göre Aktif Payları	33
Grafik 12: Kredi Büyüklükleri	35
Grafik 13: Kredi Vade Yapısı	36
Grafik 14: Mevduatın Vade Yapısı	37
Grafik 15: Banka Gruplarına Göre Takipteki Alacakların Dağılımı	38

2- Kamu Maliyesi

Grafik 1: Bütçe Dengesi ² ve Bütçe Dengesi ³ 'ün Gelişimi	48
Grafik 2: Bütçe Dengesinin Gelişimi	49
Grafik 3: Harcama Kalemlerinin Gelişimi	50
Grafik 4: 2013 Yılı Bütçesinin Alt Kelemler İtibariyle Görünümü	51
Grafik 5: Cari Transferlerin Dağılımı	52
Grafik 6: Cari Transferlerin Gelişimi	52
Grafik 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	55
Grafik 8- Gelir Vergisi Tahsilatının Açılımı	59
Grafik 9- Kurumlar Vergisi Tahsilatının Dağılımı	59
Grafik 10- KDV Tahsilatının Açılımı	60
Grafik 11- FİF Tahsilatının Açılımı	60
Grafik 12- Kamu Borç Stoku Gelişimi	61
Grafik 13: Kamu Borç Stoku Gelişimi	63
Grafik 14: Brüt Borç Stoku / GSYH	64
Grafik 15: Aktif – Pasif Sigortalı Sayıları	66
Grafik 16: Prime Esas Kazanç Ortalamaları	66
Grafik 17: Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı	67
Grafik 18: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif / Pasif Oranı	67
Grafik 19: Belediyeler Toplam Personel Sayısı	72

Grafik 20: İlçe Belediyeleri Toplam Personel Sayısı	73
---	----

3- Sektörel Analiz

Grafik 1: Yatak Sayısı	87
Grafik 2: Doluluk Oranı	87
Grafik 3: Turist Sayısı	88
Grafik 4: Konaklama Durumu	88
Grafik 5: Kendi Ülkeleri Dışında Eğitim Gören Öğrenci Sayıları	89
Grafik 6: Öğrenci Sayılarındaki Gelişim	89
Grafik 7: KKTC Üniversitelerinde Okuyan Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı	91
Grafik 8: Öğrenci Harcamaları GSMH Karşılaştırması	91

4- TC Yardımlarının Gelişimi

Grafik 1: TC Yardımlarının Gelişimi	105
Grafik 2: TC Yardımlarının KKTC Bütçesi İçindeki Büyüklüğü	105
Grafik 3: TC Yardımlarının Bütçe İçindeki Büyüklüğü	106
Grafik 4: TC Yardımlarının GSYİH'ya Oranı	106
Grafik 5: TC Yardımlarının İç Dağılımı	107
Grafik 6: TC Yardımlarının İç Dağılımı	107
Grafik 7: TC Yardımlarının Gelişimi	108
Grafik 8: TC Yardımlarının Gelişimi	109
Grafik 9: TC Yardımlarının İç Dağılımı	109

SUNUŞ

Kurumsallaşma yönünde önemli merhale kat ederek hem Türkiye tarafını bilgilendirme işlevini yerine getirdiğine hem de KKTC’de bir boşluğu doldurduğuna inandığımız Ekonomi Durum Raporu’nu bu yıl da sizlerle paylaşmaktan büyük mutluluk duymaktayım.

Son yıllarda, KKTC-TC arasındaki ekonomik ilişkilerde benimsenen program bazlı yaklaşım kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu çerçevede, üç yıllık dönemler

itibariyle hazırlanan programlar sayesinde taraflar yükümlülüklerini daha iyi bilmekte ve önlerini daha net görmektedir. Programların hukuki belge olma ve aynı zamanda siyasetteki değişmelere cevap verebilme özelliğinin zaman içerisinde daha da geliştirilerek kurumsallaşmaya katkı vereceğini tahmin ediyorum.

KKTC’de siyasi ve sosyal yapı, kapsamlı çözüme yönelik olarak yürütülmekte olan müzakerelere her za-

man duyarlı kalmakta ve olası çözüm bağlamında benimsenen pozisyonlar siyasi farklılaşmalarda başat rol oynamaktadır. Kapsamlı çözüme yönelik beklentilerin, güncel sorunlara kalıcı çözüm arayışlarını hep daha ileri bir döneme ertelemek için gerekçe teşkil edildiği görülmektedir. Bu durum, partilerin seçimlerde ekonomi söylemi oluşturmalarını ikinci plana düşürerek toplumun evrensel anlamda tercihlerinin ortaya çıkmasına fırsat vermemektedir. Siyasi vizyon ve tercihler ekonomide belirleyici olamayınca, siyaset kısa vadeli bireysel çıkarlara dayalı bölüşüm eksenine kaymakta, bunun KKTC'deki günlük hayata somut yansımaları ise, bireylerin kamu üzerinden çeşitli kaynaklara ulaşma gayreti içerisine girmeleri şeklinde tezahür etmektedir. Ülke kaynaklarının sınırına gelindiğinde, yeni kaynak yaratarak pastayı büyütme yaklaşımı benimsenmediği için Türkiye'den ilave nakit kaynak sağlama arayışlarına yönelinmekte; bu durum hem iç siyasetin hem de Türkiye ile ilişkilerin sağlıklı bir zemine kaymasına neden olmaktadır. Halkın, bu durumdan şikayetçi olmakla beraber, dönüşümün dinamiğinin bizzat kendisi olduğu hususunda henüz yeterince farkındalığa sahip olmadığı gözlemlenmektedir.

Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programı KKTC ekonomisinin yukarıda tasvir edilen kısır döngünün dışına çıkılarak sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amacı doğrultusunda, ekonomik gelişmeyi esas alan bir strateji üzerine kurgulanmıştır. Bu çerçevede, bir yandan önceki programla oluşturulan mali disiplinin bugüne kadar eksik kalan kamu çalışanlarının verimliliğini artırma ve denetim boyutlarını tesis etmeye, diğer yandan ise üretim girdi piyasalarını etkin ve rekabetçi hale getirerek ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya odaklanmıştır. Somutlaşmış hali ile finansman, elektrik, telekomünikasyon, su ve liman hizmetlerinin ucuz ve kaliteli sunumu için reformlar yapılmasını ön plana çıkartmıştır.

Programın ilk yılı olan 2013'de üç hükümet görev yapmış ve reformlar konusunda önemli ilerlemeler sağlanamamıştır. Bununla beraber mali disiplinden taviz verilmemiş; özel sektör tarafındaki gelişme devam etmiştir. Özellikle turizm ve yükseköğretim sektörü ekonominin yükünü çekmiş; diğer sektörlerin varlık sebebi olmuştur. Tarım sektöründe yaşanan önemli orandaki daralmaya rağmen büyümenin pozitif olmasına önemli katkı sağlayan bu iki sektör, tesadüflere bırakılmayacak derecede ülke ekonomisinin kaderine etki eder bir seviyeye gelmiş olup, artık daha bilinçli hareket edilmesi ve kalitenin artırılması gereken sektörler olmuştur.

Diğer taraftan, temel reformlar yapılarak ülke üretiminin önündeki sorunlar çözüme kavuşturulamadığı için ekonomik büyüme hız kazanamamış ve mütevasi bir seviyede kalmıştır. KKTC'de ekonomik büyümenin hızlanması ve refahın artması için programda öne çıkarılan sektörlerde reformların tamamlanması acil hale gelmiştir. Aksi halde, üretime dayalı büyüme yakalanamayacak, Türkiye ile fark giderek açılacak ve ekonomik krize girmesine rağmen daha hızlı yapısal reformlar yapmak suretiyle geleceğe yönelik önemli temel düzenlemeler yapan GKRY'yi yakalama fırsatı kaçırılacaktır.

Ekonomi Durum Raporu'nun bir diğer önemli amacı da, KKTC ekonomisinin somut verilere dayalı, bilimsel tartışma standartlarında ele alınabileceği ortamı hazırlamak, bilimsel tespitlere dayanmayan söylemleri toplumun önünde engel olmaktan çıkarmaktır. Bu kapsamda ekonomiyle ilgili değerlendirmelerde güvenilir bir referans teşkil edebilecek Ekonomi Durum Raporu'nu hazırlayan ekibi kutluyor, söz konusu amaçlara hizmet etmesi temennisiyle takdirlerinize sunuyorum.

Halil İbrahim AKÇA

T.C. Lefkoşa Büyükelçisi ve Yardım Heyeti Başkanı

1

MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

	2009	2010	2011	2012	2013
GSYH (Cari Fiyatlarla Milyon ₺)	5.376,3	5.614,1	6.509,0	7.213,0	7.822,6
GSYH (Milyon \$)	3.477,3	3.727,1	3.878,6	4.005,9	4.107,4
Reel Büyüme Hızı (%)	-5,5	3,7	3,9	2,6	2,0
Kişi Başına GSYH (\$)	13.830	14.611	15.286	15.395	15.622
Enflasyon Oranı (%)	5,7	3,3	14,7	3,6	10,2
Bütçe Açığı (Milyon ₺)	-622	-493	-447	-160	-411
Nüfus	283.736	286.973	288.752	286.257	286.257
İstihdam	91.550	93.498	97.103	99.117	101.181
İşsizlik Oranı (%)	12,4	11,9	9,7	9,9	9,7
İhracat (Milyon \$)	71,1	96,4	119,9	116,3	120,7
İthalat (Milyon \$)	1.326,2	1.604,2	1.699,9	1.705,3	1.699,4
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-1.255,1	-1.507,8	-1.580,0	-1.589,0	-1.578,7
Banka Mevduatları (Milyon ₺) (1)	6.505	7.067	8.403	9.284	10.685
Döviz Rezervi (Milyon \$)	1.975	2.069			
Gelen Turist Sayısı	800.376	902.390	1.022.089	1.166.186	1.232.753
Türkiye	638.700	741.925	801.326	904.505	923.308
Diğer	161.676	160.465	220.763	261.681	309.445
Net Elektrik Tüketimi (Milyon KWS) (2)	922,2	887,7			
Kişi Başına Elektrik Tüketimi (KWS)	3.250	3.093			
Kişi Başına Akaryakıt Tüketimi (Lt) (Benzin+Motorin+Gaz Y.)	832	868			
Bin Kişiye Düşen Otomobil (Salon + SW)	385,4	351,6			
Bebek Ölüm Oranı (Her bin canlı doğumda)	13,6	13,6			
Doğuştaki Yaşam Ümidi (Yıl)					
Erkek	71,8	72,0			
Kadın	76,5	76,7			
Okullaşma Oranı (%)					
Genel ve Teknik Lise	78,0	79,0			
Yüksek Öğretim	74,0	87,0			
Sağlık Giderleri / GSMH (%)	3,5	3,4	3,1		
Sağlık Giderleri / Bütçe (%)	7,4	7,3	7,2		
Doktor Başına Kişi Sayısı	486	503			
Yatak Başına Kişi Sayısı	217	178			
10000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	46	56			
Yıllık Ortalama Döviz Kuru (1 ABD \$)	1,5461	1,5063	1,6782	1,8006	1,9045

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Devlet Planlama Örgütü'nün (DPO) en güncel halî 2010 yılı itibarıyla olan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler veri setinden alınmıştır.

(1) Türk Lirası mevduatları ile döviz mevduatları ve tevdiatlarını içermektedir.

(2) Santral içi tüketim ve şebeke kayıpları düşülmüştür.

A. KÜRESEL EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2011 ve 2012 yıllarında küresel ekonomide kısmi bir toparlanma eğilimi gözlenmesine rağmen küresel büyüme oranı 2011'de % 4, 2012 yılında ise % 3,2 ile beklentilerin altında gerçekleşmiştir. Finans sektörü kaynaklı risklerin yanı sıra ülkelerin kamu maliyelerine ilişkin endişeler küresel büyümeyi sınırlandıran faktörler olarak öne çıkarken, yaşanan sıkıntıların çözümüne yönelik ortak bir yaklaşımın oluşturulamaması reel sektörü ve beklentileri olumsuz etkileyen başlıca unsurlar olmuştur. 2013 yılı, gelişmiş ülke ekonomilerinde toparlanma sürecinin hız keserek devam ettiği diğer taraftan uygulanan para politikalarının finansal piyasaları olumsuz etkilemesi neticesinde gelişmekte olan ülke ekonomilerinde büyümenin ivme kaybettiği bir yıl olmuştur. Gelişmekte olan piyasalar, özellikle ABD Merkez Bankası FED'in varlık alım programına ilişkin belirsizlik sürecinin başladığı Mayıs ayından itibaren olumsuz bir görünüm sergilemiş ve söz konusu ülke ekonomilerinde ekonomik aktivitede yavaşlama sinyalleri belirginleşmiştir.

2013 yılında büyüme hızı ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, küresel büyüme hızı % 2,9 ile bir önceki yılın bir miktar altında gerçekleşmiştir. IMF'nin Ekim ayı Küresel Ekonomik Görünüm Raporu'nda yer alan değerlendirme ve tahminlere göre, 2013 yılında küresel ekonomideki yavaşlamanın temelinde küresel ölçekte dış talep yetersizliği ile dış finansman koşullarının sıkışması etkili olmuştur. IMF dünya ekonomisinin 2014 yılında % 3,6 oranında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ise sırasıyla % 2 ve % 5,1 oranlarında büyüyeceğini öngörmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafında ABD ve Avro Bölgesi ekonomilerinin ılımlı bir şekilde toparlanmaları, Japonya ekonomisinin ise 2013 yılında yakaladığı ivmenin bir miktar azalması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise, FED'in izleyeceği para politikası büyüme, kur ve sermaye akımları üzerinde önemli rol oynamaya devam edecektir.

2013 yılında dünya ekonomisinin en önemli gündem maddesi ABD para politikasındaki gelişmeler olmuş ve Mayıs ayında varlık alım programında yakın zamanda azaltıma gidebileceğinin açıklanması, küresel finansal piyasalar üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Programda ilk olarak ne zaman ve ne kadar azaltıma gidileceğine ilişkin belirsizlik, özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal göstergelerini olumsuz etkilemiş ve söz konusu belirsizlik süreci Aralık ayı ortasına kadar devam etmiştir. FED, son olarak 17-18 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantıda, varlık alım tutarının 2014 yılı Ocak ayında başlamak üzere 10 milyar \$ azaltılarak 75 milyar \$ seviyesine düşürüldüğünü açıklamıştır. Ayrıca işsizlik oranı % 6,5'in üzerinde seyrettiği ve enflasyon oranı uzun vadeli hedefin altında gerçekleşmeye devam ettiği sürece faizlerin düşük seviyelerde tutulacağını belirtmiştir.

ABD ekonomisi, 2013 yılında devam edilen genişletici para politikası ve gevşek finansal koşulların etkisi ile konut ve istihdam piyasaları öncülüğünde toparlanma eğilimi göstermiş ve yılı % 1,9 seviyesinde reel büyüme ile tamamlamıştır. Diğer taraftan sürdürülen sıkı maliye politikası ve borç tavanına ilişkin siyasi anlaşmazlıklar büyümeyi sınırlandıran unsurlar olmuştur. Kamu maliyesi alanındaki riskler, Aralık ayında 2014 ve 2015 bütçeleri üzerinde anlaşma sağlanmasıyla birlikte azalmış olsa da borç tavanına ilişkin tartışmalar gündeme gelmeye devam etmektedir. Sağlanan bütçe anlaşmasına göre, izleyen iki yılda uygulanması planlanan otomatik bütçe kesintilerinin 63 milyar \$'lık kısmı ertelenecektir. Bu gelişmeler çerçevesinde; ABD ekonomisinin 2014 yılında güçlü iç talebin ve sıkı maliye politikasının etkisinin bir miktar azalması neticesinde ivme kazanması beklenmektedir. IMF'nin tahminlerine göre, ABD ekonomisinin 2014 yılında % 3 oranında büyümesi beklenmektedir.

Avro Bölgesi ekonomisi, 2012 yılı ilk çeyreğinden itibaren içinde bulunduğu resesyondan 2013 yılı ikinci çeyreği itibarıyla çıkmıştır. Bölge ekonomisindeki toparlanma süreci yavaş seyretmekle birlikte tarihi yüksek seviyelerde bulunan işsizlik oranı ve kamu borç stoku kaynaklı riskler iç talebi sınırlandırmaya devam etmektedir. Atılan adımlara rağmen bölgedeki yapısal sorunların birçoğunun devam ettiği görülmektedir. Bölge ekonomisinin 2013 yılındaki % 0,5 seviyesindeki daralmanın ardından 2014 yılında % 1 civarında büyümesi beklenmektedir.

Tablo 1: GSYH Reel Büyüme Hızları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dünya	5,4	2,8	-0,6	5,2	4,0	3,2	3,0
Gelişmiş Ekonomiler	2,8	0,1	-3,5	3,0	1,6	1,4	1,3
ABD	1,9	-0,3	-2,8	2,5	1,8	2,8	1,9
Japonya	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,4	1,5
Avro Bölgesi	3,0	0,4	-4,5	1,9	1,6	-0,7	-0,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,8	6,1	2,7	7,6	6,4	5,0	4,7
Dünya Ticaret Hacmi	8,0	3,1	-10,6	12,5	6,0	2,5	2,9
Türkiye	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,2	4,0
KKTC	2,8	-2,9	-5,5	3,7	3,9	2,6	2,0
GKRY	5,1	3,6	-1,9	1,3	0,4	-2,4	-5,4

Kaynak: IMF, TÜİK, DPÖ

2013 yılı, Japonya ekonomisinin “Abenomics” adı verilen genişleyici para ve maliye politikalarının etkisiyle büyümeye devam ettiği bir yıl olmuştur. Shinzo Abe liderliğindeki hükümetin uyguladığı politikaların temelinde 2013 yılı Ocak ayında açıklanan geniş kapsamlı teşvik paketi ile Japonya Merkez Bankası’nın enflasyon hedefini yükseltip yeni bir varlık alım programını yürürlüğe koymak suretiyle uyguladığı para politikası yatmaktadır. Uygulanan genişletici politikaların kısa sürede ülke ekonomisi üzerinde canlandırıcı bir etki oluşturduğu gözlenmiştir. Diğer yandan 2012 ve 2013 yıllarında yakalanan ivmenin 2014 yılına taşınıp taşınmayacağı ilerleyen dönemde izlenecek önemli konulardan birisi konumundadır.

2010 ve 2011 yıllarında yakaladığı % 9,2 ve % 8,8’lik büyüme oranları ile dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerden biri olan Türkiye ekonomisi 2012 yılından itibaren, bir yandan en büyük dış ticaret ortağı olan Avro Bölgesinin resesyona girmesi diğer yandan da iç talebin artış hızında gerçekleşen yavaşlama nedeniyle daha ılımlı bir büyüme patikasına yönelmiştir. 2012 yılında % 2,2 seviyesinde büyüyen Türkiye ekonomisi, 2013 yılını ise % 4,0 seviyesinde bir büyüme ile tamamlamıştır. 2013 yılında işsizlik oranı, ivmelenen büyüme ve istihdamda yakalanan artışa rağmen işgücüne katılım oranlarının yükselmesi nedeniyle geçen yıla kıyasla 0,3 puan artarak yılı % 9,7 seviyesinde tamamlamıştır.

2012 yılını son 44 yılın en düşük seviyesi olan % 6,16 oranında tamamlayan TÜFE, 2013 yılında gelişmekte olan ekonomilerinin para birimlerinde yaşanan değer kayıplarının fiyat düzeyine yansımaları nedeniyle bir miktar yükselerek % 7,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

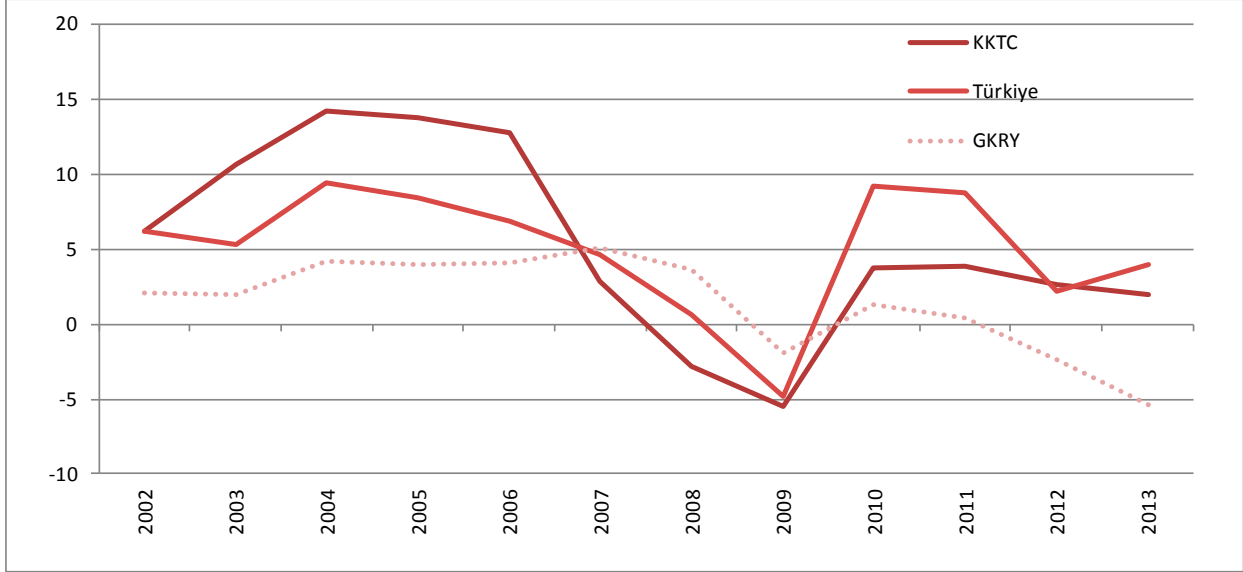
2013 yılında Türkiye ekonomisinin gerçekleştirdiği ihracat bir önceki yıla göre % 0,4 azalarak 151,9 milyar \$ ile OVP tahmininin altında kalırken, ithalat % 6,4 oranında artarak 251,7 milyar \$’a yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2012 yılına göre 4,2 puan azalarak % 60,3 düzeyinde gerçekleşirken, dış ticaret açığı % 18,7 artarak 99,8 milyar \$ olmuştur. Bu gerçekleşmede altın ticareti etkili olurken söz konusu kalem hariç tutulduğunda ihracatın bir önceki yıla kıyasla % 6,8 oranında arttığı, ithalatın ise % 3,3 ile ihracat büyümesinin altında kaldığı görülmektedir. 2013 yılında cari işlemler açığı ise dış ticaretteki artış nedeniyle OVP tahmini olan 58,8 milyar \$’ı bir miktar aşarak 65 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir.

2012 yılında 29,4 milyar ₺ olarak gerçekleşen merkezi yönetim bütçe açığı 2013 yılında bir önceki yıla kıyasla büyümede yakalanan ivmelenmeyle birlikte artan vergi gelirlerinin etkisi ile daha iyi performans göstererek 18,4 milyar ₺’ye gerilemiştir. 2012 yılında 19 milyar ₺ olan faiz dışı fazla ise 2013 yılı sonunda % 65,9 oranında artarak 31,5 milyar ₺ olmuştur. Böylece 2012 yılında % 36,2 seviyesinde olan AB tanımlı borç stokunun GSYH’ye oranı 2013 yılında % 36,3 olarak gerçekleşmiştir.

2013 yılı, fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarı da hedefleyen TCMB tarafından bir önceki sene uygulan-

maya başlanan ve iç talebi sınırlandırmaya yönelik olan düşük politika faizi, geniş faiz koridoru ve yüksek zorunlu karşılık oranlarından oluşan para politikasının uygulanmaya devam edildiği bir yıl olmuştur. Bankacılık sektörüne esneklik kazandırmayı ve Türk Lirası zorunlu karşılık tutmanın maliyetini azaltmayı hedefleyen TCMB, bankaların Türk lirası zorunlu karşılıklarını yabancı para ve altın olarak tutmasına imkan sağlamıştır. BDDK ve diğer ilgili kurumlar tarafından alınan makro ihtiyati tedbirler ile desteklenen bu politikalar sonuç vermiş ve ileride finansal istikrar açısından risk oluşturabilecek kredi büyümesi kontrol altına alınmıştır.

Grafik 1: GSYH Büyüme Hızları

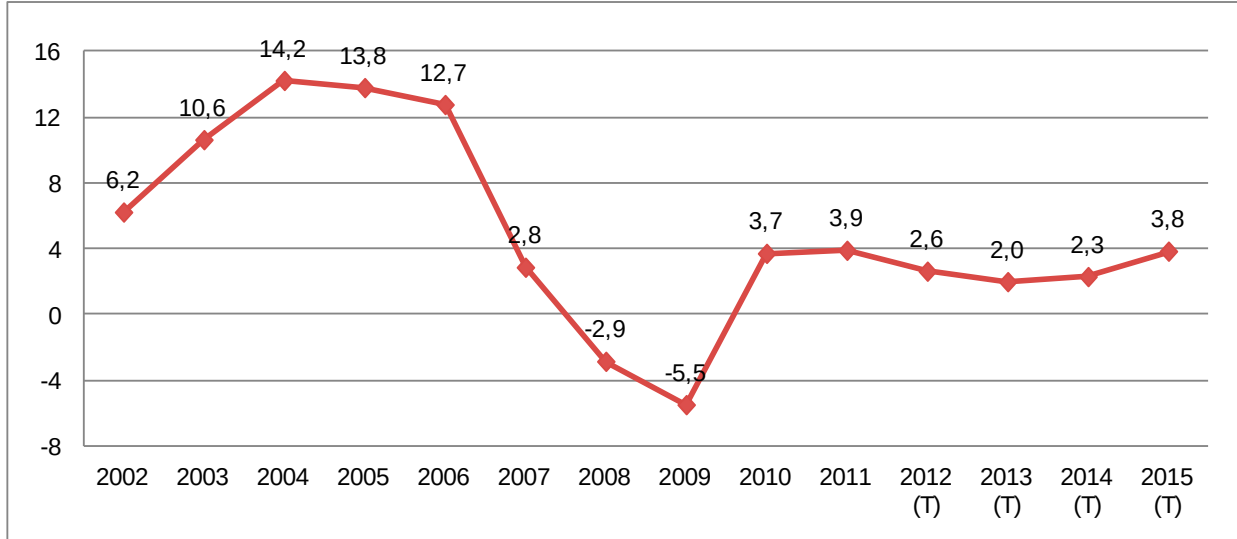

Kaynak: DPO TÜİK, Eurostat

2011 yılı son çeyreğinden bu yana resesyonda olan ve sürekli küçülen GKRY ekonomisi 2013 yılında % 5,4 oranında daralmıştır. Geçmişte uygulanan gevşek maliye politikaları ve milli gelirden devam eden daralmanın bütçe gelirleri üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle ciddi düzeyde bozulmuş olan GKRY kamu maliyesi görünümünde, alınan önlemlere rağmen halen yüksek seyreden bütçe açığı nedeniyle bir süre daha iyileşme beklenmemektedir. GKRY borç stokunun milli gelire oranı 2012 yılsonu değeri olan % 85,8 seviyesinden 2013 yılsonu itibarıyla % 112 seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında % 11,9 seviyesinde yükselen işsizlik oranı ise devam eden sıkıntılar nedeniyle 2013 yılında % 16 seviyesine sıçramıştır. Uluslararası kuruluşların beklentisi, kamu maliyesi ve bankacılık sektörü kaynaklı sıkıntıların etkisi ile GKRY'de ekonomik aktivitenin 2015 yılına dek baskılanması ve işsizlik oranlarının % 19 seviyelerine dek yükselmesi yönündedir.

B. BÜYÜME

2013-2015 Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programı döneminin ilk yılı olan 2013 yılı, KKTC ekonomisinin büyüme performansı açısından bir önceki program döneminde yakaladığı potansiyelin altında kaldığı bir yıl olmuştur. Yılın ilk yarısında yaşanan seçim süreci ekonomik aktiviteyi baskılamakta, seçim sonrasında ise küresel ekonomiye ilişkin artan belirsizlikler etkili olmuştur. Söz konusu belirsizliklerin sonucunda 2013 yılında reel GSYH büyümesi, 2010-2012 Kamunun Etkinliğinin ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Program döneminin yıllık ortalama büyüme oranı olan % 3,4'ün 1,4 puan altında kalarak % 2 seviyesinde gerçekleşmiş ve nominal milli geliri 7,8 milyar ₺ seviyesine taşımıştır.

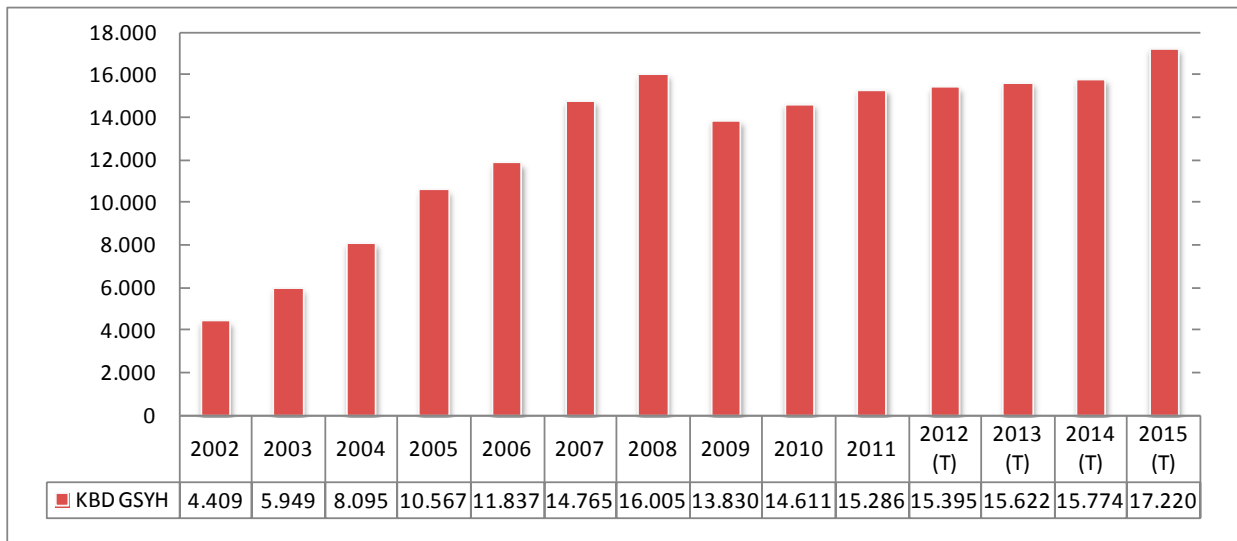
Grafik 2: GSYH Büyüme Hızı

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Sektörlerin performansı açısından incelendiğinde 2013 yılında tarım sektörü dışında tüm sektörlerin büyümeye pozitif katkı yaptığı görülmektedir. Tarım sektörü 2013 yılında bir önceki yıla kıyasla % 8 seviyesinde daralırken sektörde üretilen reel katma değer 2010 seviyesine gerilemiştir. Bir önceki daralmanın % 18,2 ile 2008 yılında gerçekleştiği tarım sektöründe, önemli derece kuraklığın yaşanmadığı 2013 yılında küşülme yaşanması dikkat çekmektedir. Diğer sektörlerde ise genel eğilimlerde bir değişiklik gözlenmemekle birlikte genel olarak büyüme oranlarının önceki program dönemine kıyasla yavaşladığı gözlenmektedir.

DPÖ, 2013-2015 Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programı döneminin kalan iki yılı olan 2014 ve 2015 yıllarında ekonomik aktivitenin bir miktar daha ivmeleneceğini ve ekonominin sırasıyla % 2,3 ve % 3,8 seviyelerinde büyüyeceğini tahmin etmektedir. Böylece program dönemi boyunca yıllık ortalama % 2,7 büyüme oranı ile reel milli gelirin toplamda % 8,3 seviyesinde büyüyeceği öngörülmektedir.

2013 yılında \$ cinsinden kişi başına düşen GSYH 15.395 \$ seviyesinden 226 \$ artarak 15.622 \$ seviyesine yükselmiştir. Yılın ikinci yarısından itibaren Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı nedeniyle \$ cinsinden kişi başına milli gelirden gerçekleşen artış bir miktar sınırlı kalmıştır. \$ cinsinden kişi başına GSYH'nin bu artış eğilimini sürdürerek program dönemi sonunda 17.220 \$ seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 3: Kişi Başına Düşen GSYH (\$)

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Tablo 2: Reel Büyüme Hızları (2008-2013) Sabit Fiyatlarla Yüzde Değişim

	2008	2009	2010	2011	2012(T)	2013(T)
Tarım	-18,2	8,2	10,0	10,8	4,5	-8,0
Sanayi	-10,3	-9,1	-0,2	3,4	1,2	2,6
İnşaat	-8,0	-18,5	3,8	3,3	-0,1	1,0
Ticaret	-3,5	-11,4	21,5	2,7	2,1	3,1
Turizm	5,8	5,4	4,2	23,3	13,0	6,0
Ulaştırma-Haberleşme	2,2	-2,8	-20,0	-4,3	2,5	2,8
Mali Sektör	9,6	1,7	0,3	1,4	2,0	2,0
Konut	2,7	3,8	4,0	3,9	4,0	4,0
Serbest Meslek	4,3	3,4	-5,3	4,3	3,0	3,5
Kamu Hizmetleri	1,2	-5,0	0,4	2,8	2,0	2,0
İthalat Vergileri	-0,8	-7,1	18,6	3,9	2,5	3,8
GSYH	-2,9	-5,5	3,7	3,9	2,6	2,0

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

2013-2015 program döneminin ilk yılı olan 2013 yılında tarım sektörü dışında tüm sektörler büyümeye pozitif katkı vermiştir. Tarım sektörünün yıllık bazda % 8 seviyesinde daraldığı 2013 yılında beklentilerin altında seyreden yağışlar nedeniyle özellikle tahıl üretiminin olumsuz etkilendiği tahmin edilmektedir. Diğer yandan sektör içerisinde önemli bir paya sahip narenciye üretiminde, rekolte tahminlerinin geçen yılın altında seyretmesi nedeniyle daralma beklenmektedir.

Tablo 3: GSMH'deki Sektörel Gelişmeler(Cari Fiyatlarla Milyon ₺)

	2008	2009	2010	2011	2012(T)	2013(T)
Tarım	259	301	330	366	414	405
Sanayi	543	517	553	558	597	595
İnşaat	362	346	312	408	441	473
Ticaret	492	484	598	722	796	873
Turizm	230	282	302	495	604	680
Ulaştırma-Haberleşme	615	597	525	553	612	669
Mali Sektör	358	388	404	473	521	565
Konut	176	202	221	274	308	341
Serbest Meslek	304	317	333	365	414	452
Üniversiteler	221	292	319	362	395	439
Kamu Hizmetleri	1.104	1.201	1.180	1.294	1.408	1.554
İthalat Vergileri	417	448	536	637	703	776
GSYH	5.080	5.376	5.614	6.509	7.213	7.823
Net Dış Alem	48	39	35	50	54	58
GSMH	5.128	5.415	5.650	6.559	7.267	7.880

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

2013 yılında sanayi sektörü bir önceki yıla kıyasla yıllık bazda % 2,6 oranında büyürken, sektörü oluşturan taş ocaklığı, imalat sanayii ve elektrik-su alt sektörlerinde sırasıyla % 2,5, % 2,2 ve % 4 seviyelerinde artış kaydedilmiştir. DPÖ'nün tahmin çalışmalarında öncü gösterge olarak yararlandığı yurtiçi çimento satışlarından yola çıkarak inşaat sektörünün geçen yılki daralmanın ardından 2013 yılında % 1 seviyesinde büyüyeceği ve bu eğilimin program dönemi boyunca artarak devam edeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 4: GSYH'nin Sektörel Dağılımı (Cari Fiyatlarla Yüzde Pay)

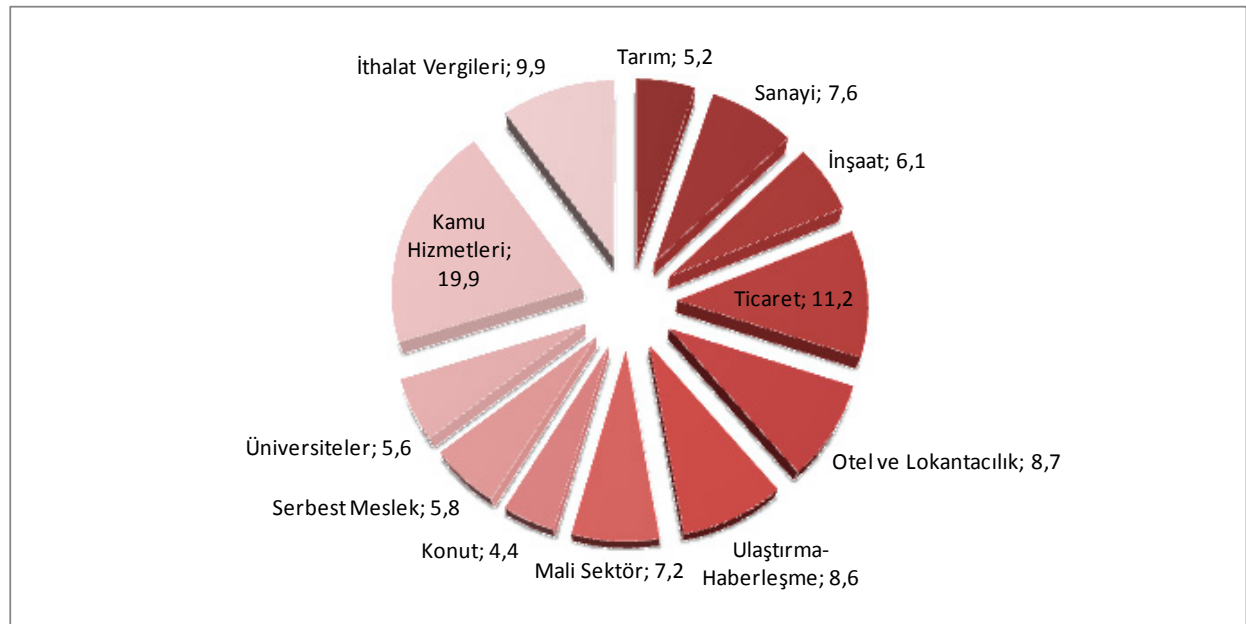
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012(T)	2013(T)
Tarım	6,3	6,3	5,1	5,6	5,9	5,6	5,7	5,2
Sanayi	9,5	9,4	10,7	9,6	9,8	8,6	8,3	7,6
İnşaat	7,9	7,9	7,1	6,4	5,6	6,3	6,1	6,1
Ticaret	11,4	9,5	9,7	9,0	10,7	11,1	11,0	11,2
Turizm	4,1	4,2	4,5	5,2	5,4	7,6	8,4	8,7
Ulaştırma-Haberleşme	11,0	11,6	12,1	11,1	9,4	8,5	8,5	8,6
Mali Sektör	6,5	6,7	7,0	7,2	7,2	7,3	7,2	7,2
Konut	3,0	3,1	3,5	3,8	3,9	4,2	4,3	4,4
Serbest Meslek	11,1	10,7	6,0	5,9	5,9	5,6	5,7	5,8
Üniversiteler			4,4	5,4	5,7	5,6	5,5	5,6
Kamu Hizmetleri	20,3	21,8	21,7	22,3	21,0	19,9	19,5	19,9
İthalat Vergileri	9,1	8,8	8,2	8,3	9,6	9,8	9,7	9,9
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Milli gelirin yaklaşık % 70'ini oluşturan hizmet sektöründe yıllık bazda % 3,1 oranında büyüme kaydedilirken alt sektörlerden toptan ve perakende ticaret sektöründe yakalanan % 3,1 oranındaki büyüme dikkat çekmiştir. Ülkede konaklayan turist sayısından hareketle tahmin edilen turizm sektörünün 2013 yılında % 6 seviyesinde büyüyeceği öngörülmektedir. 2013 yılında reel milli gelir büyümesini aşan diğer önemli hizmet sektörleri ise % 2,8 büyüme oranı ile ulaştırma ve haberleşme sektörü ile % 2 oranında büyüyen mali sektör olmuştur.

Milli gelir içerisindeki payı yapısal olarak yüksek olan kamu hizmetleri 2013 yılında % 2 ile geçen yılki büyüme oranını korumuştur. Böylece 2013 yılında nominal olarak 1,5 milyar ₺ seviyesine ulaşan kamu sektörünün milli gelir içerisindeki payı % 20'nin altında seyretmeye devam etmiştir. 2013-2015 program döneminde bu eğilimin sürmesi beklenmektedir. 2013 yılında ithalat vergileri ise reel bazda bir önceki yıla kıyasla % 3,8 oranında artış kaydetmiştir.

Grafik 4: Cari Fiyatlarla GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2013, %)

Kaynak: DPÖ

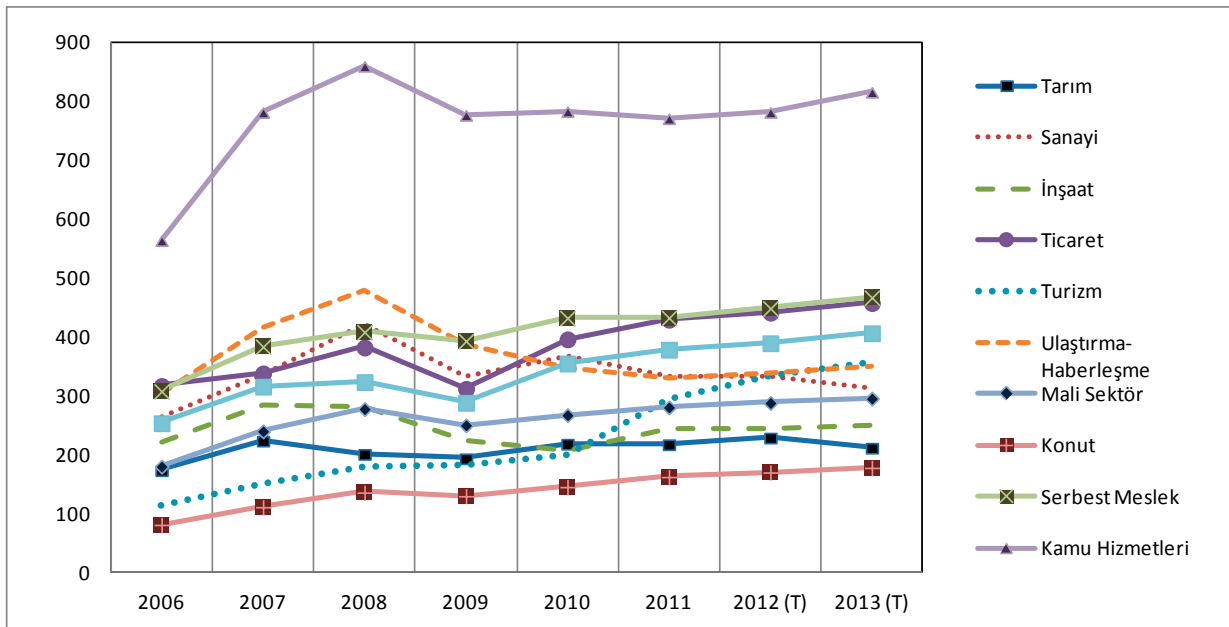
Sektörlerin nominal milli gelir içerisindeki payları incelendiğinde 2010-2012 yıllarını kapsayan Kamunun Etkinliğinin ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Programı döneminde yoğun olarak özel sektörün faaliyetine konu olan ticaret ve turizm sektörlerinin paylarında belirgin artışlar gerçekleştiği, diğer sektörlerde ise tarım sektörü dışında var olan yapının önceki yıllara kıyasla önemli değişikliğe uğramadığı gözlenmektedir. 2013-2015 döneminde de bu eğilimin devam etmesi öngörülmektedir.

2013 yılında ticaret sektörünün payı % 11,2 seviyesine kadar ulaşırken turizmin payı % 8,7'ye yükselmiş, tarım sektörünün payı ise iklim koşullarının da etkisi ile % 5,2 olarak gerçekleşmiştir. Toparlanma süreci zaman alan inşaat sektörünün milli gelir içerisindeki payı % 6,1 seviyesine yükselmiştir.

Cari fiyatlarla 2013 yılı milli gelirin sektörel dağılımı incelendiğinde kamu hizmetlerinin % 19,9 ile ekonomi içerisindeki görece yüksek payını sürdürdüğü görülmektedir. İthalat vergilerinin % 9,9'luk payı da kamu sektörü olarak değerlendirildiğinde toplamda % 29,8'lik paya ulaşılmaktadır. 2010 yılına dek % 30'un üzerinde seyreden ve 2010-2012 program döneminde özellikle ithalatın hız kesmesi neticesinde bir miktar gerileyen bu oranın yeni program döneminde özellikle kamunun payının azalmaya devam etmesi neticesinde gerileme eğilimini sürdürmesi beklenmektedir. 2013 yılında kamu sektörünü toptan ve perakende ticaret ve ulaştırma ve haberleşme sektörleri sırasıyla % 11,2 ve % 8,6'lık payları ile izlemiştir.

Aşağıdaki grafikte dolar cinsinden GSYH'deki 2006-2013 dönemi gelişmelerine yer verilmiştir. Ülke ekonomisinin lokomotif sektörleri konumunda olan turizm ve yükseköğrenim ile bu sektörlerle bağlantılı olan ve ağırlıklı olarak özel sektör kaynaklı büyüme ve yatırımı tetikleyen ticaret, mali sektör ve ulaştırma sektörlerinin yakalanan büyümede rol oynadıkları görülmektedir. Tarım sektörünün performansında henüz arzu edilen ilerleme gerçekleşmezken kamu sektörünün 2009 yılındaki payında kalması ekonominin bundan sonraki süreçte sağlıklı işleyebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Grafik 5: GSYH'deki Sektörel Gelişmeler (Milyon \$)

Kaynak: DPO, T: Tahmin

C. ENFLASYON

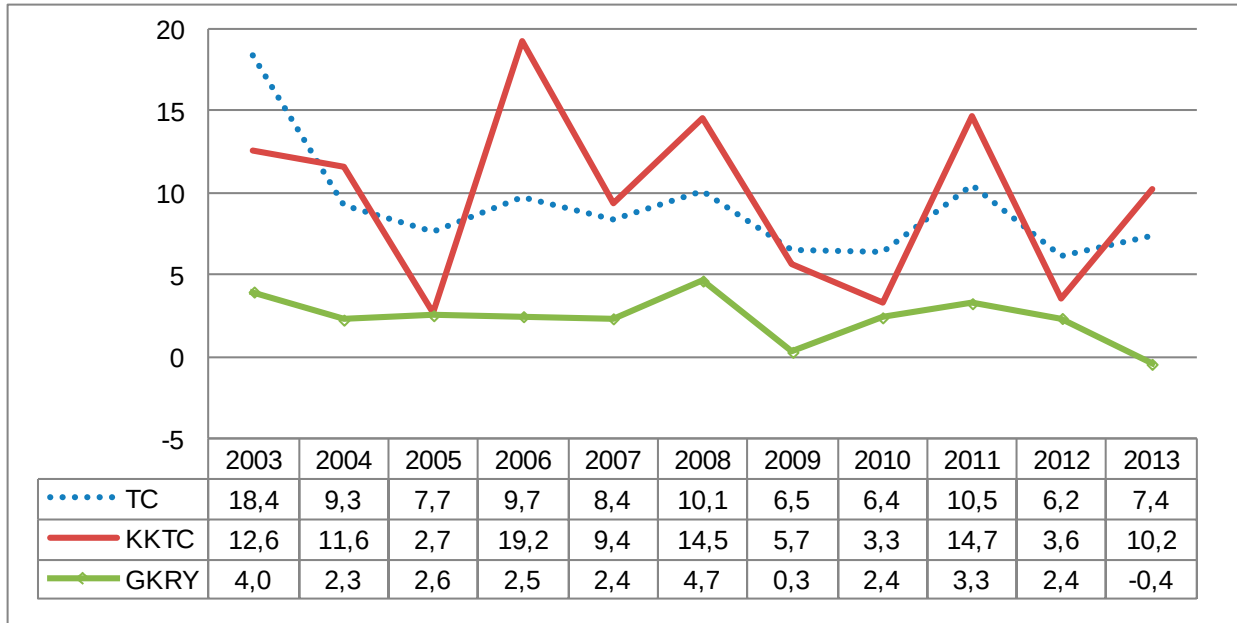
2012 yılını % 3,6 seviyesinde tamamlayan KKTC tüketici fiyat endeksi 2013 yılının ikinci yarısından itibaren artış eğilimine girerek yılsonunda % 10,22 seviyesine ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülke para birimlerinde özellikle yılın ikinci yarısından sonra etkili olan değer kayıpları KKTC tüketici fiyat endeksi alt gruplarından konut, ulaştırma ve eğitim alt gruplarını belirgin şekilde olumsuz etkilemiştir. 2013 yılında tüm TÜFE ana mal gruplarında artış

kaydedilirken özellikle yurtiçi ticari faaliyetlerinde döviz cinsinden işlem ve sözleşmelerin yapıldığı mal gruplarında yaşanan artışlar ana endekste yaşanan artışın önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Ana mal grupları bazında bakıldığında en yüksek artışın % 21,3 ile eğitim grubunda olduğu, bunu ulaştırma ve konut gruplarının sırasıyla % 18,1 ve % 17,1 seviyelerinde gerçekleşen artış oranları ile izlediği görülmektedir. Endeks içerisindeki ağırlığı en yüksek olan gıda ve alkolsüz içecekler grubunda % 4,86 oranında ılımlı bir artış gerçekleşirken, diğer önemli mal gruplarından olan giyim ve ayakkabı grubu % 4,69 artış kaydetmiştir. 2013 yılında sağlık ve eğlence ve kültür kalemlerinde gerçekleşen yıllık artış oranları sırasıyla % 4,80 ve % 5,84 seviyelerindedir. Döviz kurlarında yılın son çeyreğinde gerçekleşen değer kaybının önümüzdeki dönemde enflasyonu bir miktar daha olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

2013 yılında GKRY’de tüketici fiyatlarında % 0,4 oranında gerileme kaydedilmiştir. Tüketici fiyatları 1964 yılından bu yana ilk defa gerilerken, yaşanan deflasyonda üretim ve talep koşullarında yaşanan tıkanıklık etkili olmakta ve gerileme tüm ana mal gruplarını kapsamaktadır.

Grafik 6: Enflasyon (TÜFE, %)

Kaynak: DPO, TÜİK, Eurostat

2012 yılında geçici enflasyonist baskıların azalmasına paralel olarak yılsonu TÜFE değeri son 44 yılın en düşük seviyesi olan % 6,2 oranına gerileyen Türkiye’de enflasyon, diğer gelişmekte olan ekonomilerdekine benzer bir şekilde artış eğilimine girmiş ve 2013 yılını % 7,4 seviyesinde tamamlamıştır. 2013 yılında enflasyonun hedefin üzerinde gerçekleşmesinde etkili olan temel unsurların başında yılın ikinci yarısında küresel para politikalarına ilişkin belirsizlikler nedeniyle döviz kurunda gerçekleşen artış gelmektedir. Türk Lirası’nda yaşanan değer kaybının özellikle temel mal fiyatları kanalıyla çekirdek enflasyon üzerinde yaklaşık 1,5 puan etkili olduğu değerlendirilmektedir. Diğer yandan yıl başında % 7 olarak varsayılan yıllık gıda enflasyonunun yılsonunda % 9,7 olarak gerçekleşmesinin TÜFE’yi öngörülenden 0,6 puan yukarıya taşıdığı değerlendirilmektedir.

D. İSTİHDAM

Devlet Planlama Örgütü’nün kamuoyuyla paylaştığı verilere göre¹ KKTC’de çalışma çağındaki nüfus 2013 yılında bir önceki yıla göre % 0,9 oranında artarak 223.202’ye ulaşmıştır. Böylece 2012 yılında 99.117 olan istihdam, 2013 yılında 2.064 kişi artarak 101.181 kişiye yükselmiştir. KKTC’de çalışma çağındaki nüfusun % 49,4’ü işgücüne katılmamaktadır.

¹ 2012 ve 2013 yıllarına ait hane halkı işgücü anketi sonuçları henüz yayınlanmamıştır.

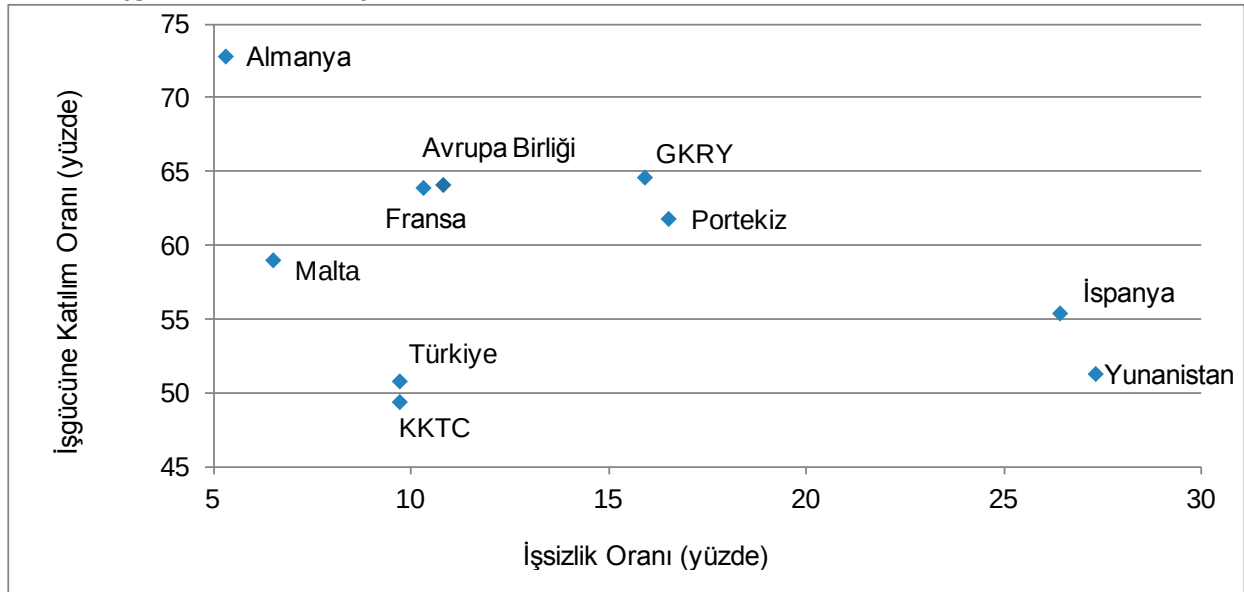
Tablo 5: İstihdam Verileri²

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Çalışma Çağındaki Nüfus	201.796	209.310	213.795	215.784	221.194	223.202
İşgücü	101.104	104.490	106.117	107.461	108.930	110.364
İstihdam	91.223	91.550	93.498	97.103	99.117	101.181
Rum Kesiminde Çalışanlar	3.252	2.595	1.923	1.365	1.200	800
İşgücüne Katılım Oranı (%)	50,1	49,9	49,6	49,8	49,2	49,4
İstihdam Oranı (%)	45,2	43,7	43,7	45,0	44,8	45,3
İşsizlik Oranı (%)	9,8	12,4	11,9	9,7	9,9	9,7
Genç Nüfustaki İşsizlik Oranı (%)	24,7	31,4	24,8	23,1		

Kaynak: DPÖ

Diğer işgücü piyasalarını olduğu gibi KKTC işgücü piyasasını da olumsuz etkileyen küresel kriz nedeniyle işsizlik 2009 yılında % 12,4 seviyesine dek yükselmiştir. Ekonomik aktivitede gerçekleşen duraklamanın yanı sıra kadınların ve genç nüfusun işgücü piyasasına katılım oranlarının yükselmesinin de etkisi ile yükselen işsizlik oranı, 2010-2012 program döneminde tekrar tek haneli seviyelere gerilemiş ve 2013 yılında bir önceki yıla kıyasla 0,2 puan gerileyerek % 9,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 7: İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat

Yukarıda yer alan 2013 yılı karşılaştırmasından görülebileceği gibi işsizlik oranlarında bozulmanın devam ettiği Avrupa ekonomilerine kıyasla iyi durumda bulunan Türkiye ve KKTC ekonomileri, işgücüne katılım oranları açısından henüz arzu edilen seviyenin altındadır. Avrupa Komisyonu'nun son tahminlerine göre kamu maliyesi ve finans sektöründeki sıkıntıları devam eden İspanya, Portekiz, Yunanistan ve GKRY ekonomilerinde ekonomik aktivitenin bir süre daha baskılanacağı ve işsizlik oranlarının artmaya devam edeceği beklenmektedir.

KKTC'de işgücüne dâhil olmayanlar içinde en büyük grubu % 30'a yakın oranıyla eğitime devam edenler oluşturmaktadır. Bunu % 20 civarındaki payları ile emekliler ve ev işleriyle meşgul olanlar takip etmektedir. Türkiye'de ise özellikle kadın işgücüne katılma oranında yakalanan artış ile işgücüne katılım oranı 2013 yılında % 50,8 seviyesine ulaşmıştır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye, KKTC ve GKRY'de istihdam oranının gelişimi yer almaktadır. KKTC'de 2010 yılında % 43,7'ye dek gerileyen istihdam oranı istikrarlı bir biçimde artmış ve 2013'de % 45,3 seviyesine ulaşmıştır. En

² İşgücü, genel nüfusun çalışmak isteyen ve çalışabilir durumda olan üretken kısmını ifade etmektedir. İşgücü ve işgücünün aktif nüfus içindeki oranını yansıtan işgücüne katılma oranı, bir ülkenin işgücü arzı potansiyelini ve üretim gücünü yansıtmaktadır. Emekliler, çalışma yaşının altında bulunanlar, çalışma çağındaki olup eğitimine devam edenler, ev hanımları, piyasadaki ücret ve çalışma koşullarında iş bulamadığı için iş aramaktan vazgeçenler ise işgücüne dâhil olmayan grup içinde yer almaktadır. İşgücüne katılma oranının yükselmesi, ekonomik faaliyette bulunanların artması anlamına gelirken, bu oranın azalması aktif nüfusun daha büyük bir kısmının ekonomik faaliyetlerin dışında kaldığını göstermektedir.

son detaylı verinin bulunduğu 2011 yılında KKTC’de kadın istihdamı % 30 civarındaki seviyesini korurken erkek istihdamı % 57,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ekonomik aktivitenin ciddi biçimde daraldığı GKRY ekonomisinde istihdam oranlarının özellikle erkek istihdam oranında olmak üzere belirgin bir biçimde düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 6: İstihdam Oranları (Yüzde)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam							
KKTC	45,4	45,2	43,7	43,7	45,0	44,8	45,3
Türkiye	41,5	41,7	41,2	43,0	45,0	45,4	45,9
GKRY	71,0	70,9	69,0	68,9	67,6	64,6	
Kadın							
KKTC	30,8	31,1	30,5	29,9	31,2		
Türkiye	21,0	21,6	22,3	24,0	25,6	26,3	27,1
GKRY	62,4	62,9	62,3	63,0	62,1	59,4	
Erkek							
KKTC	58,6	57,9	55,5	56,1	57,1		
Türkiye	62,7	62,6	60,7	62,7	65,1	65,0	65,2
GKRY	80,0	79,2	76,3	75,3	73,7	70,4	

Kaynak: DPO, TÜİK, Eurostat

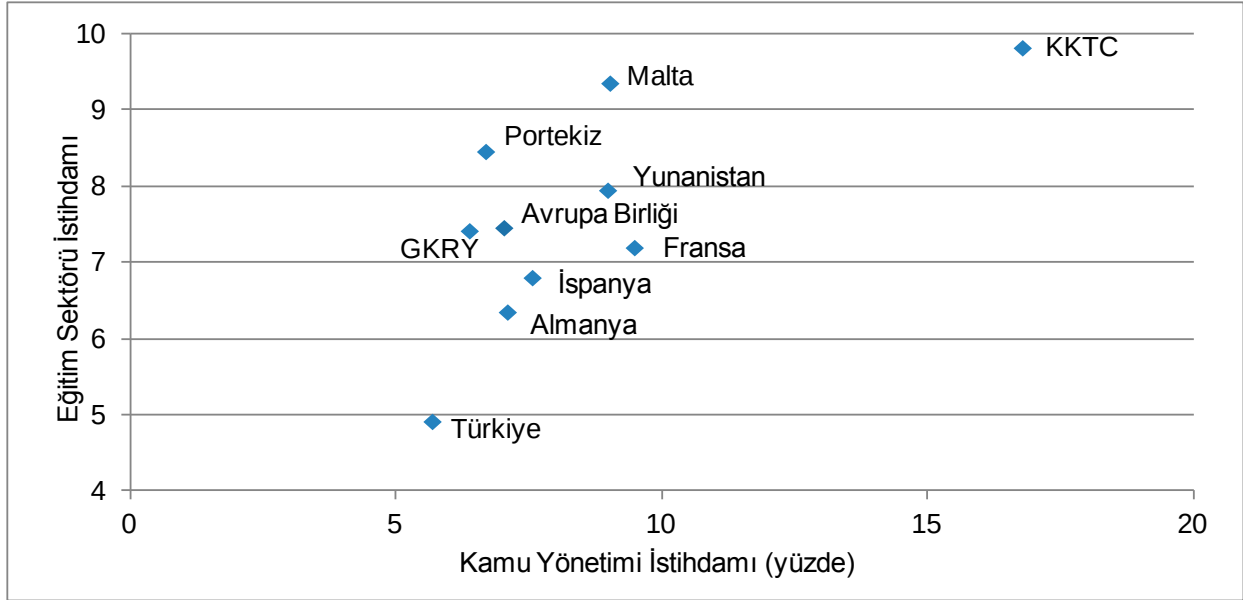
İstihdamın detaylı sektörel dağılımına ilişkin son verinin 2010 yılında kaldığı KKTC’de, tarım sektörü toplam istihdamın % 5,7’sini oluşturmaktadır. Sanayi sektörü istihdamı toplam istihdamın % 10,2’sine karşılık gelirken inşaat sektörü ise % 8,3’lük paya sahiptir. Bu rakamlardan hareketle KKTC tarım sektöründeki yoğunlaşmanın GKRY’ye kıyasla daha yüksek olduğu diğer yandan sanayi ve inşaat sektörü istihdamlarında belirgin bir ayrım olmadığı gözlenmektedir.

KKTC’de toplam istihdamın % 75,9’luk kısmını ise hizmet sektörü oluşturmaktadır. Hizmet sektörünün alt dağılımı incelendiğinde ise kamu yönetimi ve eğitimin KKTC’deki toplam istihdamın sırasıyla % 16,8 ve % 9,8’ini oluşturduğu, diğer bir ifadeyle KKTC’de çalışan her dört kişiden birinin kamu yönetimi veya eğitim alanında çalıştığı gözlenmektedir.

Tablo 7: İstihdamın Sektör Alt Gruplarına Dağılımı

	KKTC	Türkiye	GKRY
Tarım	5,7	23,6	2,9
Sanayi	10,2	19,4	9,7
İnşaat	8,3	7,0	10,5
Hizmetler	75,9	50,0	76,9
Ticaret	17,7	13,8	18,7
Lokanta ve Oteller	8,0	5,1	7,7
Ulaşım, haberleşme	5,4	5,5	6,5
Mali aracı kuruluşlar	3,7	1,1	6,0
Gayrimenkul kiralama	5,0	0,7	0,6
Kamu yönetimi	16,8	5,7	6,4
Eğitim	9,8	4,9	7,4
Sağlık	2,7	3,4	4,2
Diğer Hizmetler	6,9	9,8	19,4

Kaynak: DPO, TÜİK, GKRY Maliye Bakanlığı İstatistik Dairesi
Not: Türkiye 2013, KKTC 2010, GKRY 2012 yılı verisidir.

Grafik 8: Eğitim ve Kamu Yönetimi İstihdamları (%)

Kaynak: DPO, TÜİK, Eurostat
Not: Türkiye 2013 verisi, KKTC 2010, diğer ülkeler ise 2012 yılı verisidir.

KKTC’de milli gelir içerisindeki payını hızla artıran eğitim sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı 2010 yılı itibarıyla % 9,8 seviyesindedir ve Malta ile benzerlik arz etmektedir. Diğer taraftan kamunun gereğinden büyük olmasının bir yansıması olarak kamu yönetimi ve savunma istihdamı benzer sıkıntılar yaşayan Fransa, Yunanistan ve Malta gibi ülkelerden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. KKTC’de yükseköğrenimin ve özellikle kamu sektörünün milli gelir içerisindeki paylarının yüksek olması eğitim ve kamu sektörü istihdamlarının yüksekliğini açıklarken aynı zamanda kamu sektöründe bir politika aracı olarak ihtiyacın üzerinde istihdam yaratıldığına da işaret etmektedir.

Bir önceki program döneminden itibaren azalma eğiliminde olan işsizlik oranı, geçen yıla kıyasla 0,2 puan gerileyerek 2013 yılını % 9,7 seviyesinde tamamlamıştır. Detaylı verinin bulunduğu son yıl olan 2011 yılında işsizlik erkeklerde % 8 kadınlarda ise % 13,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Genel eğilim olarak KKTC’de eğitim arttıkça işsizlik oranları azalmakla birlikte yüksek eğitilmiş nüfusun toplam işgücü içerisindeki payının yüksek olması ve yeterince nitelikli istihdam yaratılamaması nedenleriyle eğitim düzeyi yüksek bireylerde işsizlik oranları yüksek seyretmektedir. Türkiye’de ise küresel krizin etkisi ile 2009 yılında % 14 seviyesine dek yükselen işsizlik oranı 2013 yılını % 9,7 seviyesinde tamamlamıştır.

Tablo 8: İşsizlik Oranları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam							
KKTC	9,4	9,8	12,4	11,9	9,7	9,9	9,7
Türkiye	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2	9,7
GKRY	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9
Kadın							
KKTC	14,7	14,0	17,0	17,5	13,1		
Türkiye	11,0	11,6	14,3	13,0	11,3	10,8	11,9
GKRY	4,6	4,3	5,5	6,4	7,7	11,1	15,2
Erkek							
KKTC	6,7	7,6	9,9	8,9	8,0		
Türkiye	10	10,7	13,9	11,4	9,2	8,5	8,7
GKRY	3,4	3,2	5,3	6,2	8,1	12,6	16,6

Kaynak: DPO, TÜİK, Eurostat

GKRY'de ise devam eden sıkıntılar nedeniyle işsizlik oranlarında ciddi sıçramalar gerçekleşmektedir. 2011 yılında % 7,9'a yükselen işsizlik oranı 2012'de % 11,9'a, 2013 yılında ise % 15,9'a ulaşmıştır. Aynı dönemde erkeklerde işsizlik % 16,6'ya, kadınlarda ise 15,2'ye yükselmiştir. Bankacılık sektörü ve kamu maliyesinde devam eden sıkıntıların GKRY reel sektörü ve istihdam piyasası üzerinde olumsuz etkilerinin devam edeceği ve güneyin KKTC'den işgücü talebindeki azalma eğiliminin devam edeceği beklenmektedir.

Krizlerden çok çabuk etkilenen genç nüfus işsizlik oranlarının seyri incelendiğinde KKTC'de 2009 yılında % 30'un üzerine çıkan oranın 2010-2012 program döneminde yakalanan eğilimle birlikte azalmakta olduğu gözlenmektedir. 2011 yılı genç nüfus işsizlik oranı KKTC'de % 23,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. GKRY'de aynı oran 2011 yılı seviyesi olan % 22,4'ten 2013 yılı itibarıyla % 38,9'a yükselmiştir.

Tablo 9: Genç Nüfus (15-24 Yaş Grubu) İşsizlik Oranı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
KKTC	22,8	24,7	31,4	24,8	23,1		
Türkiye	20,0	24,2	25,3	21,7	18,4	17,5	18,7
GKRY	10,2	9,0	13,8	16,6	22,4	27,8	38,9

Kaynak: DPÖ, TÜİK, Eurostat

E. DIŞ TİCARET

KKTC Ekonomi Turizm Kültür ve Spor Bakanlığı Ticaret Dairesi'nin geçici verilerine göre KKTC 2013 yılında 1 milyar 699 milyon \$'lık ithalat, 120,7 milyon \$'lık da ihracat gerçekleşmiştir. Büyümenin beklentilerin bir miktar altında kaldığı 2013 yılında ihracat % 3,8 seviyesinde sınırlı bir artış kaydederken ithalat ise % 0,3 oranında daralmıştır. Bu veriler ışığında KKTC'nin 2013 yılı dış ticaret açığı bir önceki yıla kıyasla % 0,6 oranında daralarak 1 milyar 579 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir³.

Tablo 10: Dış Ticaret

YILLAR	İHRACAT Milyon \$	İTHALAT Milyon \$	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2003	50,8	477,8	-427	10,6
2004	62,0	853,1	-791,1	7,3
2005	68,1	1.255,5	-1.187,4	5,4
2006	68,1	1.376,2	-1.308,1	4,9
2007	83,7	1.539,2	-1.455,5	5,4
2008	83,7	1.680,7	-1.597,0	5,0
2009	71,1	1.326,2	-1.255,1	5,4
2010	96,4	1.604,1	-1.507,7	6,0
2011	119,9	1.699,9	-1.580,0	7,1
2012	116,3	1.705,3	-1.589,0	6,8
2013	120,7	1.699,4	-1.578,7	7,1

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

2013 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2010-2012 program dönemi ortalaması olan % 6,6'nın üzerine çıkarak yılı % 7,1 seviyesinde tamamlamıştır. İç talepteki yavaşlamanın etkisi ile daralan ithalat söz konusu oranın bir önceki yıla kıyasla yükselmesinde etkili olurken, Türk Lirası'nda gerçekleşen değer kaybının ihracata yönelik sektörler rekabet gücü sağladığı gözlenmiştir.

³ Ticaret Dairesi'nden temin edilen ithalat verileri KIB-TEK'in yaptığı fuel oil ithalatını içermemektedir.

Tablo 11: İthal Edilen Başlıca Ürünler

MAL ADI		2012		2013		2013-12 %
		Milyon \$	% pay	Milyon \$	% pay	
1	Yakıt	192,7	11,3	182,7	10,7	-5,2
2	Taşıt Araçları	107,2	6,3	106,8	6,3	-0,4
3	Konfeksiyon	40,4	2,4	43,1	2,5	6,8
4	Hayvan Yem. ve Katkı M.	30,2	1,8	33,8	2,0	11,9
5	İlaçlar	32,3	1,9	33,3	2,0	3,3
6	İnşaat Demiri	29,7	1,7	32,0	1,9	7,7
7	Borular ve Aksamaları	9,5	0,6	29,1	1,7	207,6
8	Mobilya ve Aksamaları	23,0	1,3	28,0	1,6	21,8
9	Alkollü İçkiler	20,3	1,2	25,0	1,5	23,0
10	Arpa	7,0	0,4	23,2	1,4	232,3
11	Diğer	1213,0	71,1	1162,4	68,4	-4,2
TOPLAM		1.705,3	100	1.699,4	100	-0,3

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

2013 yılında KKTC'nin ithalatında en büyük payı yakıt, taşıt araçları, konfeksiyon, hayvan yemi ve katkı maddeleri, ilaçlar, inşaat demiri, borular ve aksamaları, mobilya ve aksamaları, alkollü içkiler ve arpa almıştır. Bir önceki yıla kıyasla konfeksiyon, hayvan yemi, ilaçlar, inşaat demiri, mobilya ve alkollü içkiler kalemleri ithalatında artış gerçekleşirken diğer ürünlerde yıllık bazda düşüş olmuştur. 2013 yılına özgü olarak boru ve aksamaları ile arpa ithalatında önceki yıllara kıyasla belirgin bir artış gözlenmektedir.

Tablo 12: İhrac Edilen Başlıca Ürünler

MAL ADI		2012		2013		2013-12 %
		Milyon \$	% pay	Milyon \$	% pay	
1	Süt Ürünleri	29,7	25,6	40,9	33,9	37,6
2	Narenciye	26,3	22,6	23,9	19,8	-8,9
3	Rakı	10,6	9,1	13,3	11,0	26,1
4	Hurdalar	9,6	8,3	6,9	5,7	-28,6
5	Piliç Eti	6,1	5,3	6,3	5,2	3,0
6	Konsantre Portakal Suyu	4,4	3,8	4,3	3,6	-2,3
7	Konfeksiyon	3,2	2,8	3,6	3,0	11,0
8	Alçı Taşı	3,0	2,6	3,0	2,5	-0,9
9	Sebzeler	1,3	1,1	1,6	1,3	24,9
10	Patates	1,9	1,7	1,3	1,0	-35,7
11	Diğer	20,1	17,3	15,6	12,9	-22,3
TOPLAM		116,3	100	120,7	100	3,8

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

İhracatta ise en büyük payı süt ürünleri, narenciye, rakı, hurdalar, piliç eti ve konsantre portakal suyu oluşturmaktadır. 2013 yılında KKTC'nin en önemli iki ihracat kaleminden süt ürünlerinde % 37,6 seviyesinde artış gerçekleşirken narenciye ihracatı % 8,9 seviyesinde daralmıştır. Süt ürünlerinde devam eden istikrarlı ve güçlü ihracat artışı henüz diğer sektörlerde gözlenmemektedir.

2013 yılında gerçekleştirilen toplam ithalatın 1 milyar 154 milyon \$'lık kısmı Türkiye'den gerçekleştirilmiştir. Böylece geçen yıla kıyasla % 6,6 oranında gerileme gerçekleşen söz konusu tutarın toplam ithalata oranı % 68'e gerilemiştir.

Tablo 13: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı

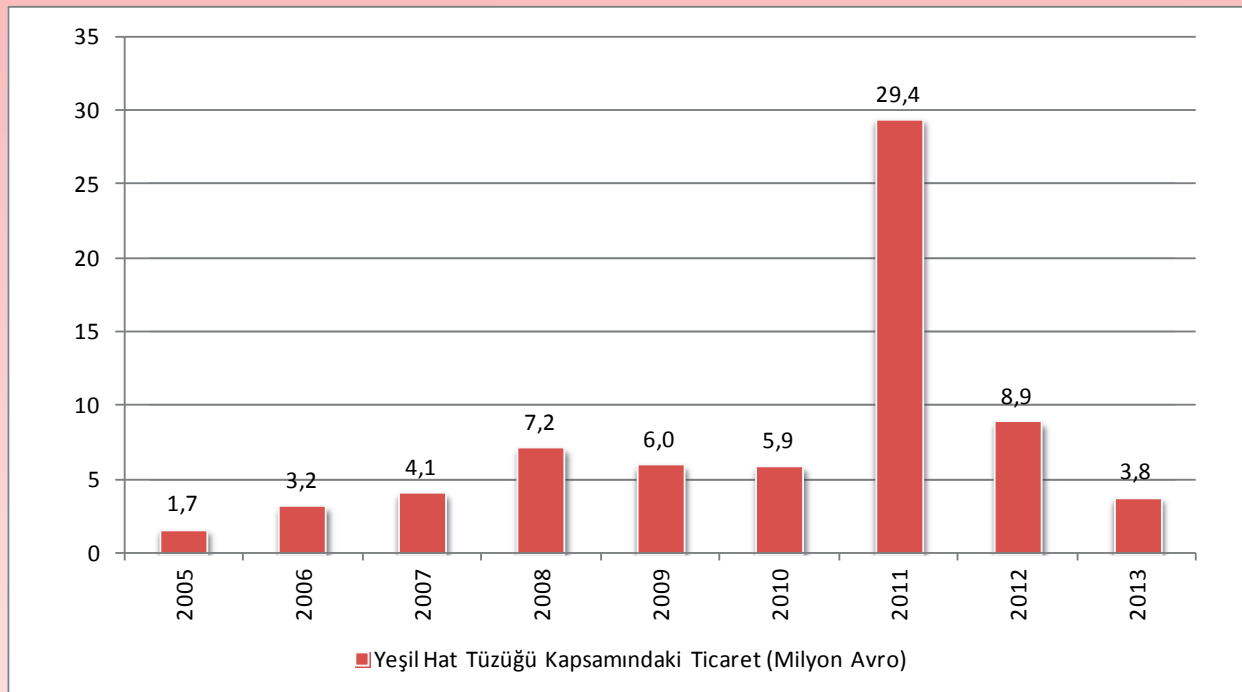
YIL	TÜRKİYE		3. ÜLKELER							TOPLAM İTHALAT
	Milyon \$	%	AB	UZAK DOĞU	DİĞER AVR.	ORTA DOĞU	DİĞER	TOPLAM	%	
2009	923,4	69,6	205,6	87,7	30,3	52,5	26,6	402,7	30,4	1.326,2
2010	1.137,4	70,9	251,3	90,3	29,9	69,0	26,4	466,8	29,1	1.604,2
2011	1.211,3	71,3	286,1	82,5	27,2	67,0	25,8	488,6	28,7	1.699,9
2012	1.235,4	72,4	247,8	81,0	28,2	81,5	31,3	469,8	27,6	1.705,3
2013	1.153,5	67,9	256,7	113,2	59,1	86,5	30,0	545,5	32,1	1.699,4

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

2013 yılında toplam ithalatta önemli paya sahip diğer ülke grupları olan AB, Uzak Doğu ve Orta Doğu ülkelerinden gerçekleştirilen ithalatın arttığı gözlenmektedir. Bunlardan en belirgin % 39,7 artış ile 113,2 milyon \$'a ulaşan Uzak Doğu ülkeleri ithalatında gerçekleşmiştir. 2013 yılı itibarıyla toplam ithalatın % 15,1'i AB ülkelerinden, % 6,7'si Uzak Doğu ülkelerinden, % 5,1'i Orta Doğu ülkelerinden, geriye kalan kısmı da diğer ülkelerden gerçekleştirilmiştir.

KUTU:1**Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Yapılan Ticaret**

Henüz kesinleşmemiş rakamlara göre Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında 2013 yılında GKRY'ye 3 milyon 837 bin avroluk ihracat yapılmıştır. Böylece geçen yıl gerçekleştirilen 8 milyon 945 bin avro tutarındaki ihracata kıyasla % 57 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. Bu daralmada 2011 ve 2012 yıllarında GKRY'nin elektrik ihtiyacının yapay bir şekilde yüksek seyretmesi etkili olmaktadır. Elektrik ticareti dışarıda tutulduğunda ise yeşil hat tüzüğü kapsamında gerçekleştirilen ihracatın 2008 yılından bu yana tedrici bir biçimde azalma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. 2012 yılında demir hurda malzeme, mermer, plastik mutfak eşyası, balık, mobilya, patates, kağıt hurdaları ile konfeksiyon ihraç edilen başlıca ürünleri oluşturmuştur. GKRY'de Kıbrıs Türk mallarına karşı resmi otoritelerce uygulanan psikolojik baskının devam ettiği, güneydeki tüketicinin nihai kullanıma yönelik raf ürünlerine talebinin olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 14: KKTC'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı

YIL	TÜRKİYE		3. ÜLKELER							TOPLAM İHRACAT
	Milyon \$	%	AB	UZAK DOĞU	DİĞER AVR.	ORTA DOĞU	DİĞER	TOPLAM	%	
2009	38,5	54,1	13,2	0,2	1,2	13,8	4,2	32,5	45,8	71,1
2010	44,7	46,4	11,8	0,3	3,5	31,1	5,0	51,7	53,6	96,4
2011	61,3	51,2	9,5	0,3	1,5	36,9	10,3	58,6	48,8	119,9
2012	56,9	48,9	8,7	0,2	0,5	39,8	10,0	59,2	50,9	116,3
2013	63,0	52,2	9,0	0,3	3,4	38,5	6,4	57,5	47,7	120,7

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

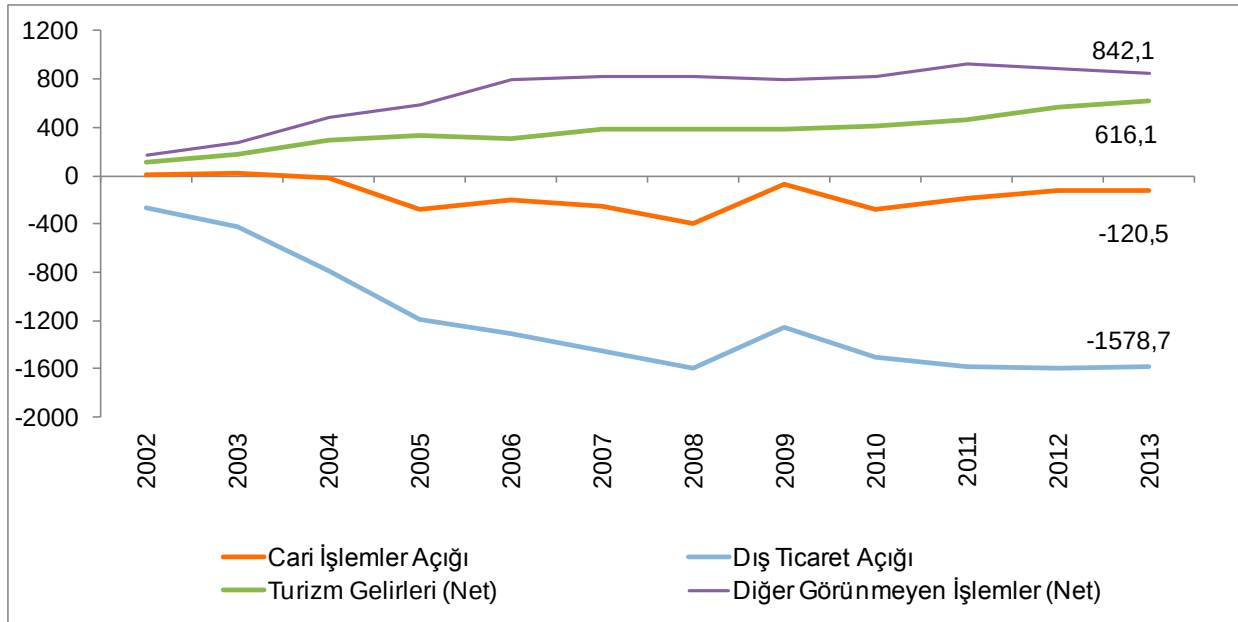
KKTC'nin ülke gruplarına göre ihracatı incelendiğinde AB ülkeleri kaynaklı ihracat talebinde devam eden zayıflığın Türkiye ile Ortadoğu pazarlarına erişim ile karşılandığı gözlenmektedir. 2013 yılında gerçekleşen toplam ihracatın 63 milyon \$'lık kısmı Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir. Bu rakam toplam ihracatın % 52,2'sine karşılık gelmektedir. Irak ve Suriye gibi bölgede yer alan bazı ülkelerde devam eden sıkıntılara rağmen Orta Doğu ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta ise geçen yılki seviyenin korunduğu gözlenmektedir.

F. ÖDEMELER DENGESİ

Ödemeler dengesi istatistikleri bir ekonomideki tüm yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşikler ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları mal, hizmet ve gelirle ilgili işlemler ile finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili işlemler ve diğer tüm transferleri kapsamaktadır. KKTC ödemeler dengesi istatistikleri IMF'nin Ödemeler Dengesi El Kitabı'nda yer alan detay ve standartları sağlamaktan henüz uzaktır. Düzenli, düzgün ve detaylı veri tutulamadığı için cari işlemler dengesi ve sermaye ve finans hesapları alt kalemleri detaylandırılmamakta ve bu nedenle ölçme hatalarını ve ödemeler dengesi istatistiklerine yansımamış sermaye hareketlerini yansıtan net hata ve noksan kalemi cari işlemler dengesine kıyasla çok yüksek değerler alabilmektedir. Ayrıca yerleşik ve yurtdışı yerleşikler arasındaki ekonomik işlemlerin detaylandırılmaması, bu işlemler neticesinde oluşan finansal alacaklar ile finansal yükümlülüklerinin belli bir tarihteki stok değerini gösteren Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerinin de derlenmemesine yol açmaktadır.

DPÖ'nün sağladığı verilere göre 2013 yılında KKTC cari işlemler açığı bir önceki yıla kıyasla 4,6 milyon \$ azalarak 120,5 milyon \$ ve milli gelire oran olarak % 2,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmede dış ticaret açığının 10,3 milyon \$ azalması ve 1 milyar 578,7 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmesi etkili olmuş, hizmetler ve gelir dengesi ise 2012 yılına kıyasla 5,6 milyon \$ azalarak 1 milyar 458,3 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir.

2013 yılında hizmetler ve gelir dengesi kalemi altındaki net turizm gelirleri, bir önceki yıla kıyasla 44,2 milyon \$ tutarında artarak 616,1 milyon \$'a ulaşmıştır. Böylece net turizm gelirlerinde 2013 yılında bir önceki yıla kıyasla % 7,7 seviyesinde artış gerçekleşmiştir. Görünmeyen işlemler kaleminde ise nette 49,9 milyon \$ azalma gerçekleşmiş böylece hizmetler ve gelir dengesi kaleminde bir önceki yıla kıyasla toplamda 5,6 milyon \$'lık azalış olmuştur.

Grafik 9: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

Kaynak: DPÖ

KKTC'de sermaye ve finans hesabı TC Kredileri ile net olarak derlenen Diğer Sermaye Hareketleri olmak üzere iki kalemin toplamı olarak takip edilmektedir. 2013 yılında KKTC'ye sermaye ve finans hesabı üzerinden toplamda 337,3 milyon \$ sermaye girişi olmuştur. Bu girişin 261,9 milyon \$'lık kısmı TC Kredileri, 75,4 milyon \$'lık kısmı ise Diğer Sermaye Hareketleri kaynaklıdır.

Tablo 15: Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013 T	2014 T	2015 T
A. Cari İşlemler Hesabı (1) +(2)	-275,7	-173,1	-125,1	-120,5	-130,3	-82,3
Dış Ticaret Dengesi (1)	-1.507,7	-1.580,0	-1.589,0	-1.578,7	-1.657,1	-1.719,5
Toplam Mal İhracatı	96,4	119,9	116,3	120,7	127,3	136,2
Toplam Mal İthalatı	1.604,1	1.699,9	1.705,3	1.699,4	1.784,4	1.855,8
Hizmetler ve Gelir Dengesi (2)	1.232,0	1.406,9	1.463,9	1.458,3	1.526,7	1.637,2
Turizm (net)	405,8	459,4	571,9	616,1	648,3	691,8
Görünmeyen İşlemler (net)	826,2	947,5	892,0	842,1	878,4	945,5
B. Sermaye ve Finans Hesabı (3)+(4)	438,5	326,5	346,2	337,3	314,5	321,0
T.C. Kredileri (3)	363,9	268,2	226,1	261,9	208,9	206,3
Diğer Sermaye Hareketleri (net) (4)	74,6	58,3	120,1	75,4	105,6	114,7
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar (A)+(B)	162,8	153,4	221,1	216,8	184,1	238,7
C. Net Hata ve Noksan	-68,4	-106,1	119,7	-55,3	-58,0	-60,2
Genel Denge (A)+(B)+(C)	94,4	47,3	340,8	161,5	126,1	178,5
D. Rezerv Varlıklar (- artış, + azalış)	-94,4	-47,3	-340,8	-161,5	-126,1	-178,5
Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)	-7,4	-4,5	-3,1	-2,9	-3,1	-1,8

Kaynak: DPÖ, T: Tahmin

Bu gerçekleştirmeler çerçevesinde 2013 yılında KKTC cari işlemler hesabı ile sermaye ve finansal hesaplar toplamı 216,8 milyon \$ fazla vermiştir. 2013 yılında rezerv varlıklar 161,5 milyon \$ artarken kalan 55,3 milyon \$ ise ölçme hatalarını içeren ödemeler dengesi istatistiklerine yansımamış net hata ve noksan kalemi kaynaklı sermaye çıkışıdır.

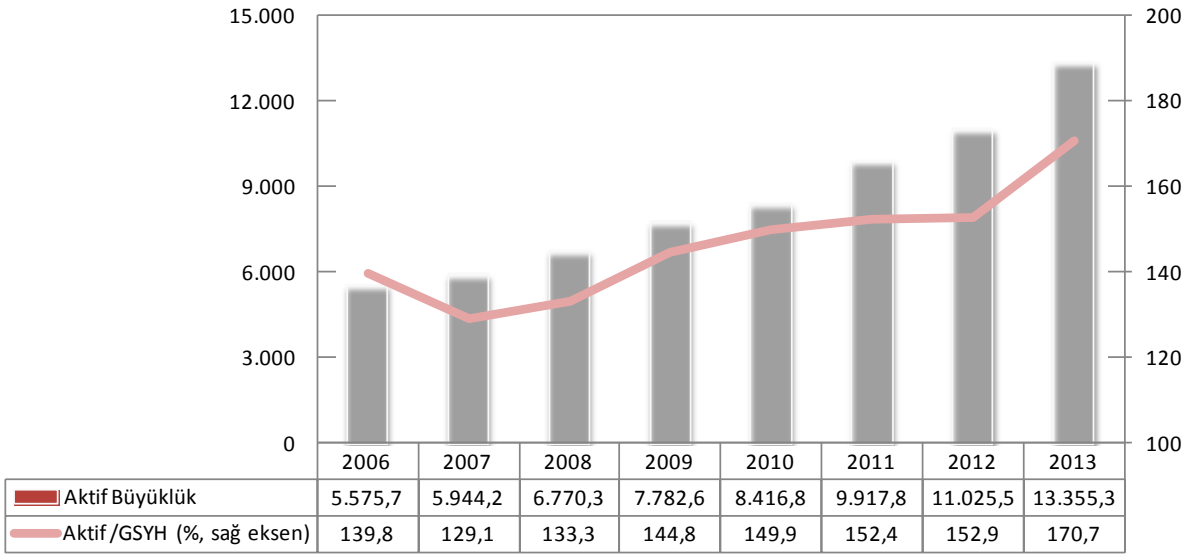
DPÖ'nün tahminlerine göre 2013-2015 program döneminin kalan yıllarında cari açığın milli gelire oranı %

2,2 seviyesinde gerçekleşecektir. Bu dönemde KKTC'ye sermaye ve finans hesabı üzerinden ağırlıklı olarak TC Kredileri kaynaklı olmak üzere yıllık bazda 328 milyon \$ civarında sermaye girişi olacağı öngörülmektedir. Böylece sağlanan finansmanın cari açıktan fazla olmaya devam etmesi ve 2014 ve 2015 yıllarında rezerv varlıkların sırasıyla 126,1 ve 178,5 milyon \$ seviyelerinde artması beklenmektedir.

G. BANKACILIK

KKTC bankacılık sektörü aktif toplamı 2013 yılında 2012 yılına göre % 21,1 oranında artarak 11 milyar 26 milyon ₺'den 13 milyar 356 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılında sektörün büyüme hızı son yıllarda yakalanan büyüme oranlarını belirgin bir biçimde aşarken sektörün aktif büyüklüğünün milli gelire oranı % 170,7 seviyesine yükselmiştir.

Grafik 10: Bankacılık Sektörü Aktif Büyüklüğü (Milyon ₺)

Kaynak: KKTCMB, DPÖ

KKTC bankacılık sektöründe 2013 yılsonu itibarıyla 22 banka faaliyet göstermektedir. Bunlardan 13'ü özel sermayeli banka ve 7'si şube bankası olup büyüklük olarak sektörün sırasıyla % 40,6'sına ve % 30,3'üne karşılık gelmektedir. Kalan 2 kamu bankasının payı ise % 29,1 seviyesindedir. Söz konusu dağılımın seyri incelendiğinde özel bankaların payının yıldan yıla artarken kamu bankalarının payında düzenli bir azalma olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 16: Banka Sayısındaki Gelişmeler

Banka Grupları	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kamu Mevduat Bankaları	2	2	2	4	3	2	2
Özel Sermayeli Bankalar	15	15	15	12	12	13	13
Şube Bankaları	7	7	7	7	7	7	7
Toplam	24	24	24	23	22	22	22

Kaynak: KKTCMB

2009-2011 döneminde KKTC bankacılık sektöründe yeni açılan şube ve işe alınan personel sayıları ortalamada sırasıyla 9 şube ve 38 personel iken söz konusu rakamlar 2012 yılında 12 şube 224 personel olarak gerçekleşmiş, 2013 yılında ise 16 adet yeni şube açılırken 173 yeni personel istihdamı gerçekleşmiştir. Böylece şube sayısı 208'den 224'e, personel sayısı ise 2.709'dan 2.882'ye ulaşmıştır. Şube sayısındaki artışın büyük kısmı özel sermayeli bankalar kaynaklı gerçekleşirken, kamu bankaları 4 adet yeni şube açmıştır. Benzer şekilde 2013 yılına ait 173 yeni personel istihdamının 149'u özel sermayeli bankalar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 17: Şube Sayısının Gelişimi

Banka Grupları	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kamu Mevduat Bankaları	24	27	29	34	35	34	38
Özel Sermayeli Bankalar	95	111	120	118	117	129	139
Şube Bankaları	30	32	35	40	44	45	47
Toplam	149	170	184	192	196	208	224
Yüzde Dağılım (%)							
Kamu Mevduat Bankaları	16,1	15,8	15,7	17,7	17,8	16,3	16,9
Özel Sermayeli Bankalar	63,7	65,3	65,2	61,4	59,7	62,0	62,0
Şube Bankaları	20,1	18,8	19,0	20,8	22,4	21,6	20,9

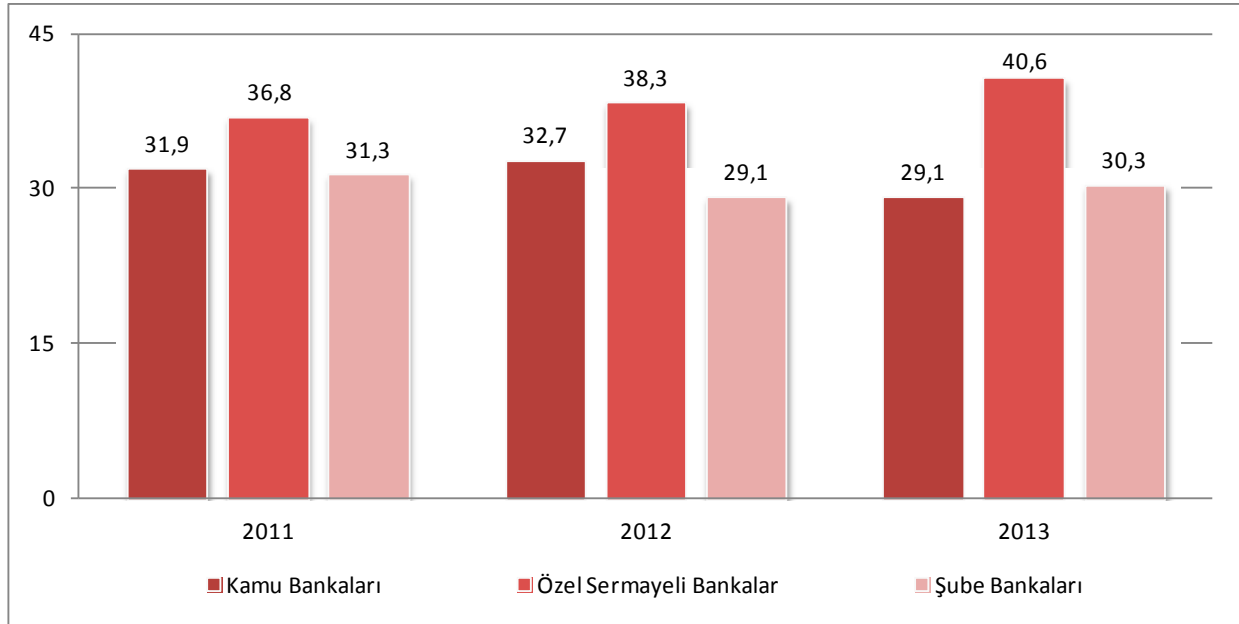
Kaynak: KKTOMB

Tablo 18: Personel Sayısı

Banka Grupları	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kamu Mevduat Bankaları	518	558	562	549	552	537	561
Özel Sermayeli Bankalar	1.386	1.432	1.433	1.437	1.459	1.669	1.780
Şube Bankaları	345	382	413	443	474	503	541
Toplam	2.249	2.372	2.408	2.429	2.485	2.709	2.882
Yüzde Dağılım (%)							
Kamu Mevduat Bankaları	23,0	23,5	23,3	22,6	22,2	19,8	19,5
Özel Sermayeli Bankalar	61,6	60,4	59,5	59,2	58,7	61,6	61,7
Şube Bankaları	15,3	16,1	17,1	18,2	19,1	18,6	18,7

Kaynak: KKTOMB

Grafik 11: Banka Gruplarına Göre Aktif Payları (Yüzde)

Kaynak: KKTOMB

KKTC bankacılık sektörü 2013 sonu itibarıyla 13 milyar 355 milyon ₺ tutarında bir aktif büyüklüğe ulaşırken, Tahsili Gecikmiş Alacakları da içeren sektörün toplam brüt kredileri 2012 yılsonuna göre % 24 seviyesindeki artışla 8 milyar 406 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Böylece toplam bilanço içerisinde brüt kredilerin payı % 61,5 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 19: Bankacılık Sektörü Konsolide Bilançosu (Milyon ₺)

	2010	2011	2012	2013	2012/2013 Yüzde Değişim
Likit Aktifler	2.493,8	2.415,1	2.957,3	3.463,2	17,1
MDC	500,2	965,5	560,1	416,6	-25,6
Krediler (Brüt)	4.630,7	5.868,5	6.778,1	8.405,8	24,0
Diğer Aktifler	792,1	668,7	730,0	1.069,7	46,5
Toplam Aktif-Pasif	8.416,8	9.917,8	11.025,5	13.355,3	21,1
Mevduat	6.842,8	8.087,9	8.973,8	10.685,1	19,1
Bankalara Borçlar	224,1	315,0	310,3	638,5	105,8
Diğer Pasifler	414,4	417,9	538,2	670,4	24,6
Özkaynaklar	935,5	1.097,0	1.203,2	1.361,3	13,1

Kaynak: KKTCMB

Ana kalemler itibarıyla incelendiğinde kredilerin ardından konsolide bilançonun aktif kısmının ikinci büyük kalemini likit aktifler oluşturmaktadır. 2013 yılsonu itibarıyla bu kalemden % 17,1 seviyesinde artış gerçekleşmiş ve 3 milyar 463 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. Bu kalemden ağırlıklı olarak bankaların KKTC Merkez Bankası bünyesinde tutmak zorunda oldukları munzam karşılıklara ilişkin büyüklükler ve Bankalararası Para Piyasası işlemlerinden alacakları ile diğer nakit aktifleri yer almaktadır. Likit aktifler kaleminin toplam bilanço içerisindeki payının yüksekliği bankaların temel finansal aracılık fonksiyonunu yeterince yerine getiremediklerine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle sektörün ağırlıklı olarak mevduatlarla sağladığı fonlama kredilere yeterince dönüşmemektedir. Banka grubu bazında incelendiğinde ise şube bankalarının likit aktif tutma konusunda daha hevesli oldukları gözlenmektedir.

Tablo 20: Bankacılık Sektörü Aktif/Pasif Dağılımı (%)

Aktif	2010	2011	2012	2013
Likit Aktifler	29,6	24,4	26,8	25,9
MDC	5,9	9,7	5,1	3,1
Krediler (Brüt)	55,0	59,2	61,5	62,9
Diğer Aktifler	9,4	6,7	6,6	8,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Pasif	2010	2011	2012	2013
Mevduat	81,3	81,5	81,4	80,0
Bankalara Borçlar	2,7	3,2	2,8	4,8
Diğer Pasifler	4,9	4,2	4,9	5,0
Özkaynaklar	11,1	11,1	10,9	10,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: KKTCMB

Aktif kısmında yer alan ve ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkardığı DİBS'ler ve KKTC Kalkınma Bankası Tahvillerini içeren Menkul Değerler Cüzdanı kalemi 2012 yılının ardından 2013 yılında da % 25,6 seviyesinde daralarak 416,6 milyon ₺ seviyesinde gerçekleşmiştir.

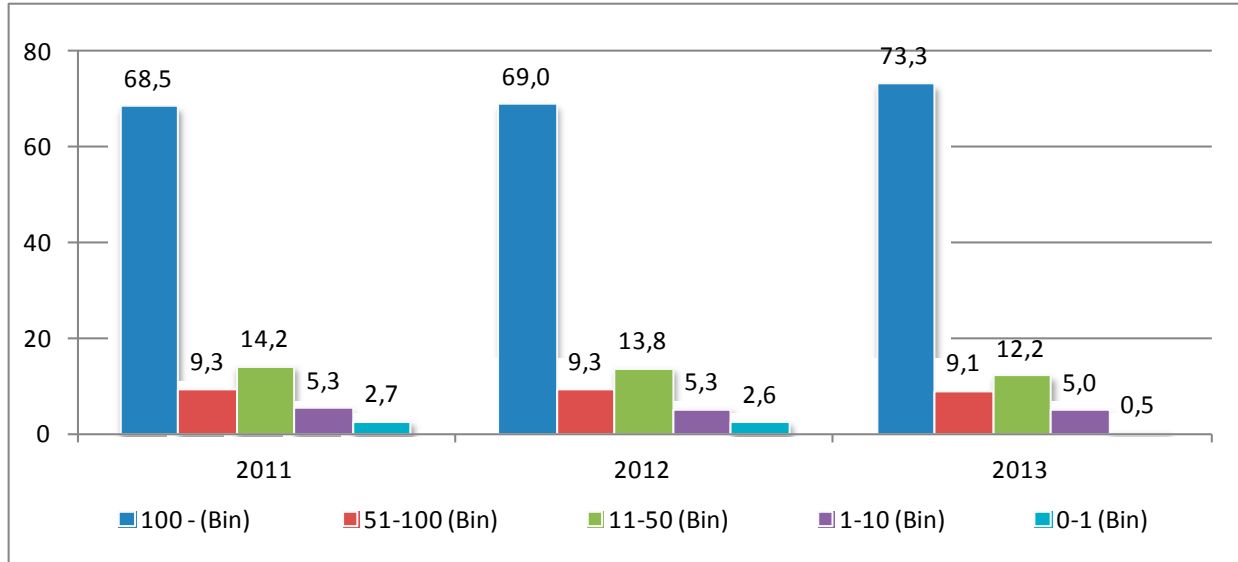
Tablo 21: Kredilerin Dağılımı

	2012	2013	2012/2013 Yüzde Değişim	2013 Payları
İskonto ve İştirak Senetleri	71,2	90,4	27,0	1,1
İhracat Kredileri	9,9	8,3	-16,2	0,1
İthalat Kredileri	18,2	15,0	-17,6	0,2
İhracat Garantili Yatırım Kredileri	-	-	-	-
Diğer Yatırım Kredileri	40,6	77,2	90,1	1,0
İşletme Kredileri	3.465,3	3.964,7	14,4	50,4
İhtisas Kredileri	13,6	16,7	22,8	0,2
Fon Kaynaklı Krediler	10,5	11,2	6,7	0,1
Tüketici Kredileri	2.020,7	2.563,3	26,9	32,6
Kredi Kartları	199,8	217,1	8,7	2,8
Müşteri Adına Menkul Değer Alım Kredileri	0,4	4,0	900	0,1
KKTC MB Kaynaklı Kredileri	0,4	0,0	-100	0,0
KKTC MB Aracılığıyla Kullanılan Krediler	-	-	-	-
Diğer Krediler	437,3	902,3	106,3	11,5
Toplam Krediler	6.287,8	7.870,2	25,2	100

Kaynak: KKTOMB

2013 yılında Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TGA) 490,3 milyon ₺'den 535,6 milyon ₺'ye yükselmiş ve böylece net krediler 7 milyar 870 milyon ₺ seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu net kredilerin 2 milyar 115 milyon ₺'lik kısmını kamu kesimine açılan kredileri kalan 5 milyar 755 milyon ₺'lik kısmını ise özel sektöre açılan kredileri oluşturmuştur. Toplam kredilerin dağılımında ise % 50,4 ve % 32,6 payları ile sırasıyla işletme kredileri ve tüketici kredileri başı çekmektedir.

Grafik 12: Kredi Büyüklükleri

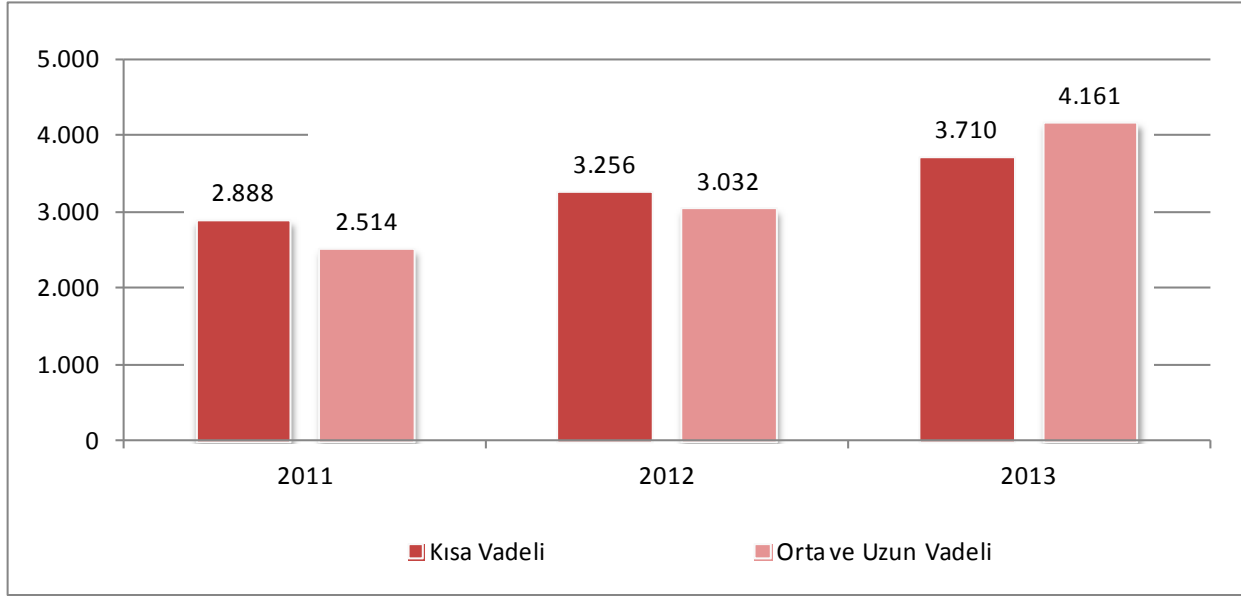
Kaynak: KKTOMB

2013 yılsonu itibarıyla kredi büyüklüklerinin yapısında belirgin bir değişiklik olmazken 100 bin ₺'den büyük kredilerin toplam krediler içindeki payı % 73,3'e yükselmiştir. Kredi büyüklüklerinde ikinci sırayı ise % 12,2'lik payı ile 11-50 bin ₺ dilimi almıştır.

Vadelerine göre incelendiğinde ise Aralık 2013 itibarıyla kısa vadeli krediler bir önceki yıl sonuna göre % 13,9 oranında artarak 3 milyar 256 milyon ₺'den 3 milyar 710 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde orta ve uzun

vadeli krediler ise % 37,2 oranında artış kaydetmiş ve 3 milyar 32 milyon ₺'den 4 milyar 161 milyon ₺'ye yükselmiştir.

Grafik 13: Kredi Vade Yapısı

Kaynak: KKTCCMB

Konsolide bilançonun pasif kısmı incelendiğinde, sektörün fonlamasını ağırlıklı olarak mevduat kalemi üzerinden gerçekleştirdiği ve bu eğilimin süreklilik arz ettiği gözlenmektedir. Geçmiş yıllar incelendiğinde mevduat kaleminin toplam yükümlülüklerin ortalama olarak % 85'ini oluşturmakta ve bu kalemi ortalama % 11 ve % 5 payları ile sırasıyla öz kaynaklar ve diğer pasifler kalemleri izlemektedir.

Tablo 22: Mevduatın Türlerine Göre Gelişimi

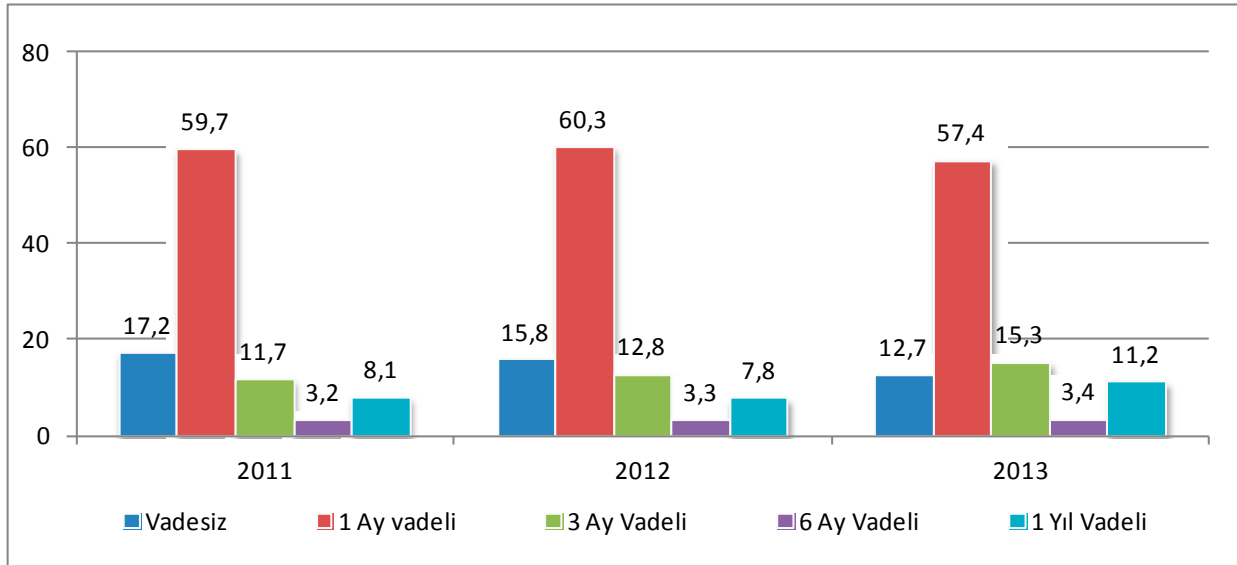
	2012	2013	2012/2013 Yüzde Değişim	2013 Payları
Resmi	782,9	749,1	-4,3	7,0
Ticari	976,8	1.457,6	49,2	13,6
Tasarruf	6.952,3	8.056,6	15,9	75,4
Diğer	261,8	421,6	61,0	3,9
Toplam Mevduat	8.973,8	10.684,9	19,1	100,0

Kaynak: KKTCCMB

2013 yılında bankacılık sektörü toplam mevduatları 2012 yılına göre % 19,1 oranında artarak 10 milyar 685 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Böylece sektörün aracılık fonksiyonunun göstergesi olan kredilerin mevduata dönüşme oranı 2013 yılında 5,7 puan artarak % 78,7 seviyesine ulaşmıştır. KKTCC bankacılık sektörü aktif büyüklüğü milli gelire kıyasla yüksek olmakla birlikte, ağırlıklı olarak mevduat kalemiyle sağlanan fonlamanın kredilere yeterince yansıtılamadığı gözlenmektedir⁴.

Türlerine göre gelişimi incelendiğinde mevduatın geçmiş yıllarda olduğu gibi 2013 yılsonu itibarıyla 8 milyar 56,6 milyon ₺ tutar ve % 75,4'lük pay ile tasarruf mevduatında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bunu sırasıyla 1 milyar 457,6 milyon ₺ ve % 13,6'lık payla ticari mevduat, 749,1 milyon ₺ tutar ve % 7'lik pay ile resmi mevduatlar izlemektedir.

⁴2013 yılında Türkiye Bankacılık sektörü aktif büyüklüğü milli gelirin % 110,9'unu oluştururken sektörün kredi/mevduat oranı % 114,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 14: Mevduatın Vade Yapısı (Yüzde)

Kaynak: KKTOMB

Bankacılık sektörü toplam mevduatları önceki yıllarda olduğu gibi 1 aylık vadeli mevduatta yoğunlaşmaktadır. 2013 yılsonu itibarıyla 1 ay vadeli mevduatların toplam mevduat içindeki payı % 57,4'e gerilemiştir. Bir ay vadeli mevduatı % 15,3 payı ile üç ay vadeli mevduat, % 12,7 ile vadesiz mevduat, % 11,2 ile bir yıl vadeli mevduat ve % 3,4'lük payı ile 6 ay vadeli mevduat izlemektedir.

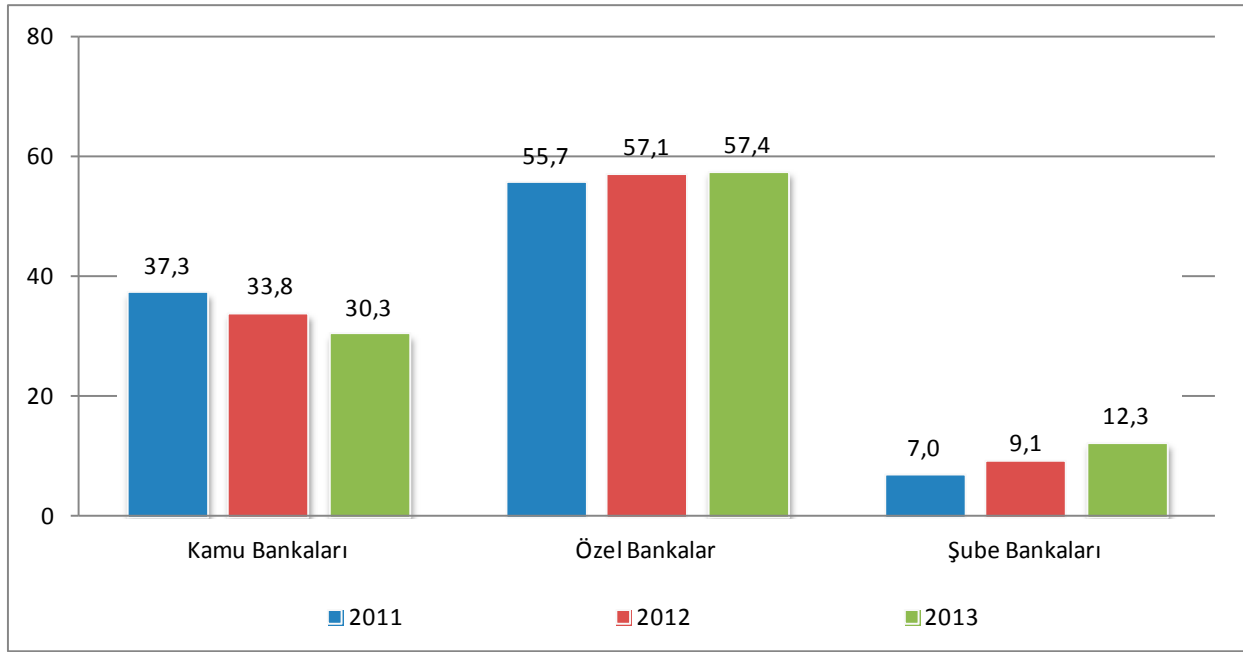
Tablo 23: Özkaynakların Gelişimi

	2012	2013	2012/2013 Yüzde Değişim	2013 Payları
Ödenmiş Sermaye	683,0	738,1	8,1	54,2
Yedek Akçeler	166,8	210,8	26,4	15,5
Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu	3,5	3,7	5,7	0,3
Menkul Değerler Değer Artış Fonu	6,4	9,6	50,0	0,7
Dönem Karı (Zararı)	177,9	215,3	21,0	15,8
Geçmiş Yıllar Karı (Zararı)	165,6	183,8	11,0	13,5
Toplam	1.203,2	1.361,3	13,1	100,0

Kaynak: KKTOMB

2013 yılında KKTÖC bankacılık sektörü özkaynakları 2012 yılına kıyasla % 13,1 oranında artarak 1 milyar 361,3 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. Böylece özkaynakların toplam bilanço büyüklüğü içerisindeki payı % 10,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. İlgili dönemde sektörün ödenmiş sermaye toplamında 55,1 milyon ₺, yedek akçelerde 44 milyon ₺, dönem karı kaleminde ise 37,4 milyon ₺ artış gerçekleşmiştir.

Tahsili Gecikmiş Alacakların brüt kredilere oranı 2012 yılı değeri olan % 7,23 seviyesinden 2013 yılsonu itibarıyla % 6,37 seviyesine gerilemiştir. 2012 yılı sonunda % 67,7 seviyesinde olan TGA için ayrılan karşılıkların brüt kredilere oranı ise 2012 yılsonu itibarıyla % 64,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Banka gruplarına göre dağılım incelendiğinde ise kredi vermeye daha hevesli olan özel sermayeli bankalar ve şube bankalarının toplam takipteki alacakların içerisindeki paylarında artış, kamu bankalarının payında ise azalış olduğu gözlenmektedir.

Grafik 15: Banka Gruplarına Göre Takipteki Alacakların Dağılımı (%)

Kaynak: KKTOMB

Bankacılık sektörünün 2013 yılına ilişkin özet göstergeleri incelendiğinde bir önceki yıla kıyasla belirgin bir değişiklik olmadığı ve temel göstergelerin olumlu seyrini sürdürdüğü görülmektedir. Diğer yandan kredilerdeki ivmelenmenin etkisi ile brüt kredilerin toplam aktiflere oranı artarken, takipteki kredilerin brüt kredilere oranı 0,6 puan azalmış ve konsolide bilançoda tutulan kredilerin büyümesinin bir yansıması olarak SYR de % 18,6'ya gerilemiştir. Sektörün aktif karlılığı 2012 seviyesini korumuş, özkaynak karlılığında ise 1,3 puan artış olmuştur. Yabancı kaynakların toplam özkaynaklara oranı olarak tanımlanan Finansal Kaldıraç Oranı (FK) ise % 8,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 24: Bankacılık Sektörü Rasyoları

	2011	2012	2013
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	24,4	26,8	25,9
SYR	20,6	20,6	18,6
Aktif Karlılığı	1,8	1,8	1,8
Özkaynak Karlılığı	16,5	15,6	16,9
Net Faiz Gelir / Toplam Aktifler	4,0	4,2	3,8
TGA / Brüt Krediler	7,9	7,2	6,4
Brüt Krediler / Mevduat	72,6	75,5	78,7
Brüt Krediler / Toplam Aktifler	59,2	61,5	62,9
Brüt Kredilerdeki Büyüme Hızı	26,7	15,5	24,0
Mevduatlardaki Büyüme Hızı	18,2	11,0	19,1
Finansal Kaldıraç (FK)	8,0	8,2	8,8

Kaynak: KKTOMB

KUTU 2: GKRY Ekonomik Krizi ve Alınan Önlemler

2000-2007 döneminde ortalama % 3,8 büyüme oranı ile Avro Bölgesi ortalamasının üzerinde büyüme kaydeden GKRY ekonomisinde küresel krizle birlikte büyüme hızı yavaşlamış ve ekonomi 2011 yılı son çeyreği itibarıyla resesyona girmiştir. Yurtiçi talebin canlandırılmasına yönelik uygulanan gevşek maliye politikalarının etkisi ile artan bütçe açıkları kamu maliyesinin sürdürülebilirliğine ilişkin soru işaretlerine neden olurken, bankacılık sektörünün özellikle konut şirketleri kaynaklı kredi riskinin yüksek seviyelere ulaşması piyasa beklentilerini olumsuz etkilemiş ve ekonominin işleyişini ciddi anlamda sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Yunanistan'da yaşanan borç krizinin ardından GKRY ülke ve tahvil kredi derecelerinin değerlendirmede olabilecek en düşük seviyeye indirilmesi ile ekonomik kriz derinleşmiştir.

25 Haziran 2012 tarihinde Eurogroup'tan mali yardım talebinde bulunan GKRY Yönetimi, Troyka ile gerçekleştirilen görüşmeler çerçevesinde 2 Nisan 2013 tarihinde Ekonomik Uyum Programı'nı kamuoyu ile paylaşmıştır. 10 milyar avroya kadar mali yardım sağlanmasını taahhüt eden ve GKRY'nin tekrar sürdürülebilir bir ekonomik yapıya kavuşmasını hedefleyen Ekonomik Uyum Programı, bu amaçla öncelikli sıkıntılı alanlar olan kamu maliyesi ve finans sektörüne odaklanmıştır. Bu çerçevede sıkı maliye politikaları ile finans sektörünün yeniden yapılandırılmasına öncelik verilmiş, diğer yandan bu politikaları destekleyici yapısal reformlar gündeme alınmıştır.

Troyka tarafından gerçekleştirilen 3. gözden geçirme çerçevesinde Avrupa Komisyonu tarafından Mart 2014'de kamuoyuyla paylaşılan rapora göre programda öngörülen adımlara büyük ölçüde uyum sağlandığı ifade edilmektedir. 2013 yılında bankaların yeniden yapılandırılması ve sermayelendirilmesi süreci öngörüldüğü şekilde tamamlanırken şeffaflığın ve finansal istikrarın tesis edilmesine yönelik olarak birkaç başlıkta gecikme söz konusudur.

2012 Aralık ayından itibaren uygulanmakta olan sıkı maliye politikaları neticesinde GKRY 2013 yılı bütçesi öngörülene kıyasla 1 puan daha iyi performans göstererek milli gelire oran olarak % 5,4 açık vermiştir.

2012 yılında alınan tedbirlerin bazıları şunlardır:

- Kamuda bir hizmet karşılığı aylık elde edilen 1000 avro üzerindeki her türlü ücret ve ek ödeme toplamına % 7,4 ile % 14,8 arasında oranlarda kesinti getirilmiş ve kamudaki maaş artışları 2016 yılına kadar dondurulmuştur.
- Kamu istihdamın yükünü sınırlandırmaya yönelik olarak her 4 emekli için bir yeni istihdam yaratılması kuralı getirilmiş ve 2013-2016 döneminde en az 1880 adet geçici kadronun iptal edilmesi planlanmıştır.
- Kamuda çalışma saatleri sabah ve akşam olmak üzere yarımşar saat genişletilmiş ayrıca fazla mesai maliyetini kısıtlamak amacıyla 7:00-17:00 saatleri arası olağan çalışma saati olarak tespit edilmiştir.

2013 yılında alınan tedbirlerin bazıları şunlardır:

- Toplamda 113 milyon avro etkili olacak şekilde annelik, eğitim ve bazı aile ödenekleri kaldırılmış, temsil ve harcırah benzeri harcamalarda % 15 kesinti uygulanmaya başlanmış ayrıca KİT'lere transferlerde 25 milyon avro tutarında tasarrufa gidilmiştir.
- Kamu sağlık hizmetlerinde alınan ücretlerde % 30 artışa gidilmiş ve maliyetlerin düşürülmesi için katkı payı sistemi devreye alınmıştır.
- Emeklilik imkânı 2013-2016 dönemi için dondurulmuş, aktüeryal dengenin gözetilmesini teminen erken

emeklilik durumunda kişinin aylık maaşında aylık % 0,5 oranında bir ceza öngörülmüştür.

- Kara Para Aklama ile Mücadele Eylem Planı uygulamaya konmuş ve bankaların tüm işlemleri ve özellikle mevduat kabul süreci detaylandırılmıştır.

2014 yılında tüm kamu maaş ve ücretlerinde önceki kesintilere ek olarak % 3 oranında kesintiye gidilecektir. Ayrıca fazla mesai ücretlerinin hafta içi ve haftasonu hesaplamalarında revizyona gidilmesi planlanırken sosyal transferlerde 28,5 milyon avro tutarında kaynak yaratacak kısıtlamalar öngörülmektedir.

GKRY’de sürdürülemez boyuta gelen kamu borç yapısını engellemek amacıyla mali konsolidasyona devam edilirken söz konusu durum büyümeyi kısıtlayan diğer bir etken olmakta ve düşük büyüme oranı vergi gelirlerinin beklentilerin altında kalmasına yol açmaktadır. Avrupa Komisyonu devam edecek bütçe açığına paralel olarak borç stokunun milli gelire oranının 2015 yılında % 126,4 seviyesine yükseleceğini tahmin etmektedir.

Avrupa Komisyonunun GKRY Ekonomisine İlişkin 5 Mayıs 2014 Tarihli Tahminleri

	2012	2013	2014 (T)	2015 (T)
GSYH (%)	-2,4	-5,4	-4,8	0,9
HICP TÜFE (%)	3,1	0,4	0,4	1,4
İşsizlik (%)	11,9	15,9	19,2	18,4
Bütçe Dengesi/ GSYH (%)	-6,4	-5,4	-5,8	-6,1
Brüt Borç Stoku/GSYH (%)	86,6	111,7	122,2	126,4
Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)	-7,0	-1,4	0,0	0,4

Kaynak: Avrupa Komisyonu

Yapısal reformlar çerçevesinde ise işgücü piyasasında devam eden ekonomik durgunlukla birlikte artan işsizliğin aşılmasında ekonomiye esneklik kazandıracak adımlar atılmaktadır. Diğer yandan sektörlerin üretim kapasiteleri ve rekabet güçlerinin korunması amacıyla asgari ücret dondurularak bundan sonraki süreçte belirlenmesinde Troyka ile istişare halinde olunması öngörülmektedir.

Yapısal reformların en önemli bileşenlerinden olan özelleştirme çalışmalarına hız vermek amacıyla 4 Mart 2014 tarihinde “Özelleştirme Kanunu” yasalaşmış ve CyTA (Cyprus Telecommunications Authority), EAC (Cyprus Electricity Authority) ve CPA (Cyprus Ports Authority)’yi de kapsayan 7 KİT’in özelleştirmesi programa alınmıştır. Bunlardan Liman İşletmeleri ve Telekom özelleştirmelerinin 2016 yılında, Elektrik özelleştirmesinin ise 2018 yılında tamamlanması ve toplamda 1,4 milyar avro tutarında kaynak yaratılması beklenmektedir.

Program çerçevesinde Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM) tarafından GKRY’ye yapılan ödeme tutarı 4 milyar 750 milyon avroya ulaşmıştır. IMF tarafında yapılan ödemelerle birlikte bu tutar 5,1 milyar avrodur. Programın 4. gözden geçirmesi 6-17 Mayıs 2014 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Avrupa Komisyonun gözden geçirmeye ilişkin detaylı raporunun Temmuz ayında çıkması beklenmektedir.

Avrupa İstikrar Mekanizması'nın (ESM) ve IMF'nin GKRY'ye Gerçekleştirdiği Ödemeler

ESM			IMF			ESM+IMF
Tarih	Tutar (Milyon Avro)	Toplam Tutar (Milyon Avro)	Tarih	Tutar (Milyon SDR)	Toplam Tutar (Milyon SDR)	Toplam (Milyon Avro)
13/05/2013	2.000	2.000				2.000
26/06/2013	1.000	3.000	26/06/2013	74,3		3.085
27/09/2013	1.500	4.500	16/09/2013	74,3	148,5	4.694
19/12/2013	100	4.600	20/12/2013	74,2	222,7	4.823
04/04/2014	150	4.750	28/03/2014	74,3	297,0	5.083

Kaynak: Avrupa Komisyonu, ESM, IMF

2

KAMU MALİYESİ

A-GENEL GÖRÜNÜM

2007 yılında başlayan küresel ekonomik kriz, zayıf bir yapı arz eden KKTC kamu maliyesini 2008 yılında önemli bir şekilde etkilemiş, 2009 yılında mali disiplin kaybolarak bütçe açığı için T.C.'den alınan yardımlar 2007 yılındaki 227 milyon ₺ seviyesinden 2009 yılında 557 milyon ₺ seviyesine çıkmıştır.

Popülist ekonominin genel kabul gördüğü bir anlayışın sonucunda oluşan KKTC kamu maliyesi, yüksek özlük hakları, sosyal güvenlik açıkları ve etkin olmayan gelir idaresi nedeniyle sürdürülemez bir yapıya girmiş, ihtiyaç duyulan kaynak öncelikle iç piyasadan borçlanılarak karşılanmış, borçlanma imkânının kalmadığı andan itibaren T.C. yardımları bir çözüm olarak görülmüştür. Ödenmeyen yüksek iç borç faizleri özel sektörün dışlanmasına ve dolayısıyla ekonominin potansiyeli kadar büyüyememesine neden olmuş, ekonominin büyüyememesi de kamu gelirlerinin artmasına engel olduğundan ekonomi kısır bir döngüye girmiştir.

2010-2012 dönemi Kamunun Etkinliğinin ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Programı, bu kısır döngüden çıkılması amacıyla kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılarak, sürdürülebilir bir büyümeyi teminen özel sektöre dayalı, rekabet gücü yüksek bir ekonomik ortamın yaratılmasını hedef almıştır. Personel giderleri kontrol altına alınmaya çalışılmış, ekonomiyi olumsuz etkilemeyecek vergi düzenlemeleriyle gelir artışına imkân sağlanmıştır. Bunun yanında bazı yapısal reformlar da hayata geçirilmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar neticesinde mali disiplini sağlama yolunda önemli bir mesafe kat edildiğini söylemek mümkün olmakla birlikte faiz ödemelerinin yapıldığı ve mali disiplinin sürdürülebilir hale geldiğini söylemek mümkün değildir.

2013-2015 dönemini kapsayan Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programı, refah seviyesinin artırılması doğrultusunda sürdürülebilir ve rekabet edebilir bir ekonomik yapının istikrarlı büyümesini sağlamak, istihdamı artırmak, sağlanan mali disiplini sürdürülebilir kılmak ve dışa bağımlılığı azaltmak, yurt içi tasarrufları artırmak, tasarrufların yatırıma dönüşmesini sağlamak ve böylece makroekonomik istikrarı güçlendirmek amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bir önceki program döneminde oluşturulan yapının devamı mahiyetinde, harcamaları belli bir seviyede muhafaza ederek, ekonomiyi büyütmek suretiyle kamu gelirlerinde sağlıklı bir artış ve buna dayalı sürdürülebilir bir mali disiplin strateji olarak benimsenmiştir.

Programın ilk yılı olan 2013 yılında üç farklı hükümetin görev yapması Programın uygulanamamasına neden olmuştur. Bu dönemde mali disiplinin bozulmamasını bir kazanım olarak görmek gerekmektedir.

2009 yılında yerel bütçe giderlerinin % 72'sini karşılayan yerel bütçe gelirleri, 2012 yılında (Ercan Havaalanı işletme devri geliri hariç) yerel bütçe giderlerinin % 84'ünü karşılar hale gelmiştir. Bu oran 2013 yılında % 85 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılsonunda 55 milyon ₺ seviyesinde olan nakit açığı 2013 yılsonunda 45 milyon ₺'lik bütçe açığının da ilave edilmesiyle 100 milyon ₺'ye yükselmiştir.

B- BÜTÇE

TABLO-1 Bütçe Gerçekleşmeleri (2008-2013)

(1.000.000 ₺)	2008	2009	2010	2011	2012	2013				
						Ödenek	Yıl Sonu Har.	Sapma	%Pay	% Artış
GİDERL. GEN. TOPL. (A+B)	2.365	2.575	2.661	2.845	2.964	3.443	3.261	0,95	1,00	10,02
YEREL GİD. TOP.(A=I+II)	2.007	2.200	2.285	2.399	2.499	2.856	2.698	0,94	0,82	7,16
MAHALLİ GİDERLER (I)	1.889	2.072	2.163	2.277	2.370	2.707	2.548	0,94	0,78	7,51
Personel Gid.	841	902	911	952	974	982	1.049	1,07	0,32	7,70
Maaş	786	846	871	890	918	982	992	1,01	0,30	8,06
Ek Mesai	55	56	39	62	56	0	57		0,01	1,78
Sos. Güv. Kur.	30	32	32	34	38	41	43	1,05	0,01	13,15
Mal ve Hiz. Al.	117	135	146	132	165	181	211	1,17	0,06	27,88
Faiz Giderleri	23	22	38	29	10	150	5,7	0,04	0,00	-43,00
Cari Transferler	810	954	1.015	1.092	1.145	1.216	1.204	0,99	0,37	5,15
Görev Zararı	69	71	68	67	78	69	81	1,17	0,02	3,85
Hazine Yardımı	220	292	300	339	408	425	419	0,99	0,13	2,70
Kar Amacı G. K.T.	31	31	28	40	44	44	45	1,02	0,01	2,27
Hane Halkına T.	487	556	611	618	587	645	640	0,99	0,20	9,03
Yurt Dışına T.	2	2	2	4	1	3	0	0	0,00	0,00
Diğer Cari T.	1	2	5	24	27	30	18	0,60	0,01	-33,33
Mahalli Yatırım	42	25	19	34	34	31	32	1,03	0,01	-5,88
Sermaye Trans.	3	1	0	0	2	0	1	0,00	0,00	-50,00
Borç Verme	23	1	2	3	2	1	2	2,00	0,00	0,00
Yedek Ödenek	0	0	0	0	0	105	0	0,00	0,00	0,00
FON-DÖN. SERM. GİDERL. (II)	117	128	122	122	130	149	149	1,00	0,05	14,62
Fon Giderleri	113	124	118	118	125	144	144	1,00	0,04	15,2
Döner Ser. Gid.	4	4	4	5	5	5	5	1,00	0,00	0,00
TC YARDIM VE KRED.DEN HARC. (B)	357,7	374,6	376	445	465	587	562	0,96	0,17	20,86
GELİRL. GENEL TOPL.(A+B+C)	2.362	2.510	2.643	2.793	3.141	3.153	3.216	1,02	1,00	2,39
YEREL GELİR TOP.(A=I+II)	1.635	1.578	1.791	1.952	2.339	2.211	2.287	1,03	0,71	-2,22
MAHALLİ GELİRLER (I)	1.313	1.293	1.438	1.542	1.897	1.673	1.779	1,06	0,55	-6,22
Vergi Gelirleri	1.163	1.150	1.277	1.391	1.506	1.584	1.634	1,03	0,51	8,50
Vergi Dışı Gelirler	158	149	169	161	176	116	163	1,41	0,05	-7,39
Sermaye Gelirleri	4	6	4	5	4	4	4	1,00	0,00	0,0
Alacaklardan Tah.	5	3	6	14	3	0	0	0,00	0,00	-100,00
Diğer Gelirler					237					
Red ve İadeler (-)	-17	-15	-18	-29	-29	-31	-22	-0,71	0,01	-24,14
FON-DÖN SERM. GELİRLERİ (II)	322	286	353	410	442	538	508	0,94	0,16	14,93
Fon Gelirleri	318	283	349	406	437	532	502	0,94	0,16	14,87
Dön. Ser. Gelirleri	3,7	3	4	4	5	6	6	1,00	0,00	20,00
TC YARDIM VE KREDİL. TOPLAMI (B)	726	932	851	840	802	942	928	0,99	0,29	15,71
Genel Bütçe Dengesi	-3	-65	-18	-52	176	-290	-45	0,16		-125,57
Yerel Açık (Yerel Gider -Yerel Gelir)	-372	-622	-494	-447	-160	-645	-411	0,64		156,88
TC Yardım ve Kredil. Bütçe Açığının Finansm. Giden Kısmı	369	557	475	395	337	300	365	1,22		8,31
Bütçe Dışı Gelir				41	0	0	0	0,00		
Finansmanı ÖngörülmeYen Bütçe Açığı	-3	-65	-18	-11	179	-345	-45	0,13		-125,14
Yerel Açık/GSMH	% 7,3	% 11,5	-8,7	-7,0	-2,2	-8,2	-5,2			

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Sapma: Yılsonu gerçekleşmesinin bütçe ödenğine oranı

Pay: Yılsonu gerçekleşmeler dikkate alındığında alt kalemin Toplam içindeki ağırlığı

Artış: 2012 yılsonu gerçekleşmelerine göre 2013 yılsonu gerçekleşmelerindeki değişim.

Genel Bütçe Dengesi:

2008-2013 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri yıllar itibarıyla yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. 2013 yılında genel bütçe giderleri % 10,02 oranında artarak 3 milyar 261 milyon ₺'ye, genel bütçe gelirleri % 2,39 oranında artarak 3 milyar 216 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Genel bütçe açığı ise 45 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. KKTC'de farklı bütçe dengesi tanımları olduğundan bu tanımlar Kutu 1'de açıklanmış, Tablo 2'de gösterilmiştir.

KUTU 1: Bütçe Kavramı ve Bütçe Dengesi

KKTC bütçesi hakkında ekonomik ve mali değerlendirmeler yapabilmek için kendine has özelliklerini dikkate almak gerektiğinden, her yıl olduğu gibi, farklı ihtiyaçları karşılayacak tanımlar oluşturulmuştur.

Genel Bütçe: Yerel Bütçe ile T.C. Yardımlarının toplamını,

Yerel Bütçe: Mahalli Bütçe ile Fon ve Döner Sermaye toplamını,

Bütçe Dengesi (1): Genel bütçe gelirleri ile genel bütçe giderleri arasındaki farkı,

Bütçe Dengesi (2): Genel bütçe gelirlerinden kredi nitelikli T.C. yardımlarının çıkarılması suretiyle elde edilen tutardan, genel bütçe giderinin çıkarılması sonucu elde edilen bütçe dengesini,

Bütçe Dengesi (3): Yerel gelirlerden tüm genel bütçe giderlerinin çıkarılması sonucunda ulaşılan bütçe dengesini,

Bütçe Dengesi (4): Yerel gelirlerden yerel giderlerin çıkarılması sonucu elde edilen bütçe dengesini, ifade etmektedir.

Bütçe dengesi (1), 2013 yılında 45 milyon ₺ açık vermiştir. Ekonomik krizin KKTC maliyesine olumsuz etkisinin en üst düzeye çıktığı 2009 yılında -65 milyon ₺ seviyesine çıkan Bütçe Dengesi1, daha sonraki yıllarda azalarak 2011 yılında -11 milyon ₺ seviyesine kadar düşmüştür. 2012 yılında 177 milyon ₺ (Ercan Havaalanı işletme hakkı devri hariç tutulduğunda -60 milyon ₺) fazla veren bu değer, 2013 yılında -45 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında siyasi belirsizlik nedeniyle Programda öngörülen reformlar yapılamamış, bu nedenle reformların yapılması şartına bağlı olarak KKTC hazinesine aktarılacak olan 50 milyon ₺'lik Reform Destekleme Ödeneği kullanılamamıştır. 2010 yılından beridir Ekonomik Program dışında herhangi bir T.C. yardımının yapılmamış olması, bu dönemi önceki dönemlerden ayıran en önemli özelliktir.

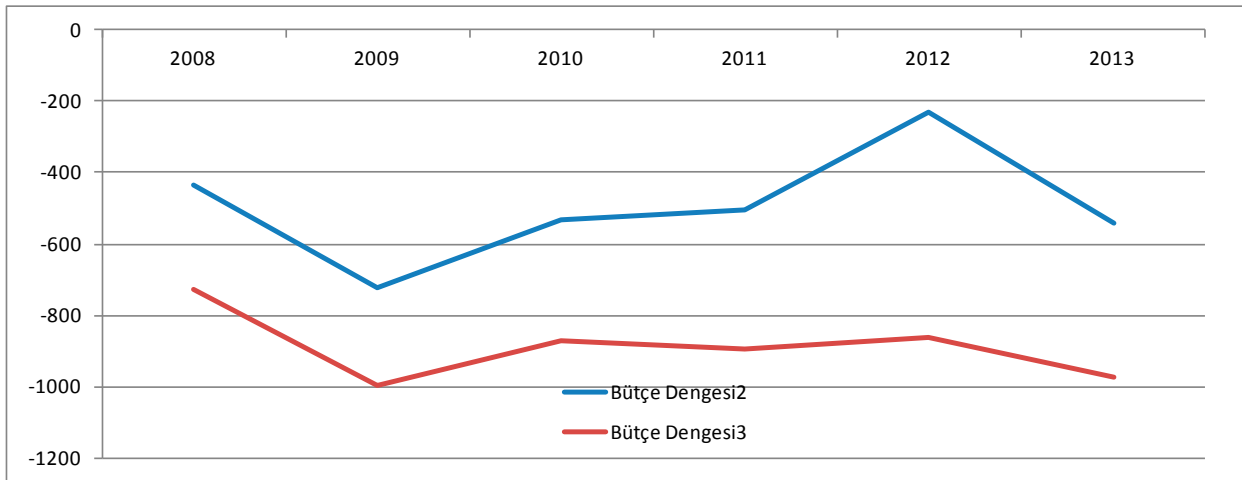
T.C. tarafından kredi olarak verilmiş olan yardımların uluslararası standartlara göre bütçe geliri olarak değerlendirilmemesi nedeniyle oluşturulan Bütçe Dengesi2, Ekonomik Program döneminden önce (2009 yılında) -724 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Ercan Havaalanı işletme hakkı devri dahil -230 milyon ₺ olarak gerçekleşen Bütçe Dengesi2, 2013 yılında -544 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Bütçe Dengesi2, tüm kurallarıyla mali sistemin düzgün işlediği bir ülkede bütçe açığının gerçek değerini göstermesi açısından önemlidir. Bütçe Dengesi2, gelecek nesillere bırakılan borcun bir göstergesi olması açısından da ayrıca önemli bir veridir.

Tablo-2 Bütçe Büyüklükleri (2005-2013)

(Milyon ₺)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Genel Bütçe Giderleri	1.500	1.924	2.125	2.365	2.575	2.661	2.845	2.964	3.261
Yerel Giderler	1.193	1.471	1.796	2.007	2.200	2.285	2.399	2.499	2.698
T.C. Yardım Gid.	307	453	329	358	375	376	445	465	562
Genel Bütçe Gelirleri	1.543	1.830	2.183	2.361	2.510	2.643	2.793	3.141	3.216
Yerel Gelirler	1.042	1.216	1.628	1.635	1.578	1.791	1.952	2.339	2.287
T.C. Yardım Gel.	501	614	555	726	932	851	840	802	928
Hibe				293	273	338	390	395	430
Kredi				433	659	513	450	407	499
Bütçe Dengesi1	43	-94	58	-4	-65	-18	-11	177	-45
Bütçe Dengesi2				-437	-724	-532	-503	-230	-544
Bütçe Dengesi3	-458	-708	-497	-730	-997	-870	-893	-625	-974
Bütçe Dengesi4	-151	-255	-168	-372	-622	-494	-447	-160	-411
GSMH	3.144	4.101	4.671	5.128	5.415	5.649	6.559	7.267	7.880
Bütçe Dengesi 4/Yerel Gider	-12,6	-17,3	-9,3	-18,5	-28,2	-21,6	-18,6	-6,4	-15,2
Bütçe Dengesi 4/GSMH	-4,8	-6,2	-3,6	-7,3	-11,5	-8,7	-7,2	-2,2	-5,2
Bütçe Dengesi 3/GSMH	-14,6	-17,3	-10,6	-14,2	-18,4	-15,4	-13,6	-8,6	-12,3
Bütçe Dengesi 3/G. Büt. Gid.	-30,5	-36,8	-23,4	-30,9	-38,7	-32,7	-31,3	-21,0	-29,8

Not: 2012 yılı mahalli geliri içinde 237 milyon ₺ Ercan Havaalanı işletme hakkı devir geliri de yer almaktadır.

Genel bütçenin piyasadan ne kadar kaynak çekip bunun ne kadarının tekrar piyasaya döndüğünün tespit edilmesi amacıyla oluşturulan Bütçe Dengesi3, 2013 yılında -974 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Bütçe Dengesi3, 2012 yılında -625 milyon ₺ olarak gerçekleşmiş olmakla birlikte burada yapılacak analizlerde Ercan Havaalanı işletme hakkı devrinden elde edilen gelirin hesaba dahil edilmesi gerektiğinden 2012 yılı Bütçe Dengesi3 değerini 862 milyon ₺ olarak almak gerekmektedir. Bütçe Dengesi3; Bütçe Dengesi2 ile T.C. tarafından gönderilen hibe amaçlı yatırım, reel sektör destekleri ve savunma gibi harcamaların etkilediği bir değerdir. Bütçe Dengesi3 ne kadar yüksek açık verirse piyasaya o kadar fazla para girmiş olur. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu yüksek açığın Bütçe Dengesi2'den kaynaklanmamasıdır. Bütçe Dengesi2, borçlanmayı ifade etmektedir.

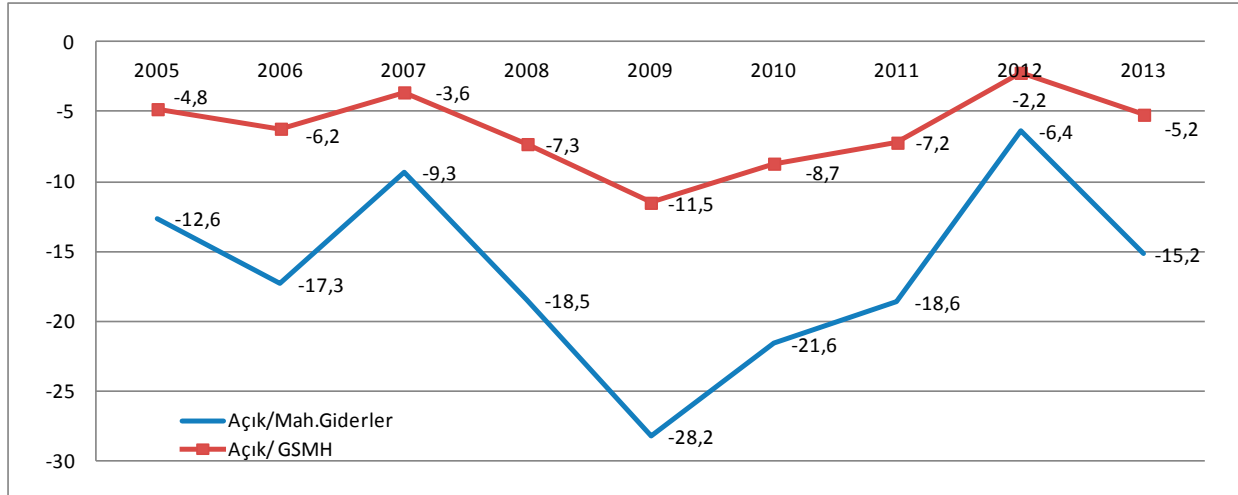
Grafik 1: Bütçe Dengesi2 ve Bütçe Dengesi3'ün Gelişimi (Milyon ₺)

Bu bakış açısıyla geliştirilen yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi KKTC ekonomisi için en iyi yılın 2012 yılı olduğunu söylemek mümkündür. 2012 yılında piyasaya 862 milyon ₺ fazladan kaynak aktarılırken bunun sadece 230 milyon ₺'si borçlanılarak sağlanmıştır. Bu durum aslında özelleştirme gelirlerinin kamu maliyesine olan olumlu katkısının farklı bir şekilde izahıdır.

Bütçe Dengesi3'ün yüksek oranda ve sürekli açık vermesi KKTC'de sürekli genişletici bütçe politikası uygulandığını göstermektedir.

Yerel gelirler ile yerel giderler arasındaki aritmetik farkı ifade eden Bütçe Dengesi (4)'ün hem gider bütçesine oranının hem de GSMH'ya oranının gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 2: Bütçe Dengesinin Gelişimi (2005-2013)

2005 yılından itibaren yerel bütçe gelirlerinde yaşanan yüksek gelir artışına rağmen 2006 ve 2007 yılında uygulanan yanlış bütçe politikaları sebebiyle mali disiplinin sürdürülebilirliği sağlanamamıştır. Bu politikaların olumsuz etkileri, küresel ekonomik krizin turizm, yükseköğretim ve ithalata olan olumsuz etkileriyle birleşerek 2008 ve 2009 yılında yerel bütçe gelirlerinde önemli azalmalara neden olmuştur. Bu süreç sonunda 2007 yılında -168 milyon ₺ olarak gerçekleşen Bütçe Dengesi4, 2009 yılında -622 milyon ₺'ye ulaşmış ve gider bütçesinin % 28,2'si açık bütçe olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar GSMH'nın % 11,5'ine tekabül etmektedir. 2009 yılı gibi mali disiplin açısından fevkalade olumsuz kapanan bir yılın ardından uygulamaya geçen Ekonomik Program sonucunda gider artışı dizginlenmiş ve gelir artırıcı önlemlerin, ekonominin tekrar yükselişe geçmesinin de etkisiyle olumlu sonuç vermesi, bütçe açıklarının nispeten azalmasını sağlamıştır. 2010 yılında -494 milyon ₺ olarak gerçekleşen Bütçe Dengesi4, 2011 yılında -447 milyon ₺'ye düşmüştür. 2012 yılında mali disipline devam edilmesi yanında gerçekleştirilen özelleştirme sonucunda Bütçe Dengesi4 -160 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonominin beklendiği kadar büyümemesi neticesinde Bütçe Dengesi4 yeniden yükselişe geçmiş ve -411 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir.

2010 yılında GSMH'nın % 8,7'si düzeyinde olan Bütçe Dengesi4, Ekonomik Programın uygulanması sonucunda 2012 yılında -2,2 (özelleştirme geliri hariç -5,8) olarak gerçekleşmiştir. Bütçe Dengesi4 2013 yılında GSMH'nın % 5,2'si olmuştur. 2013 yılında yerel bütçe giderlerinin GSMH'ya oranı bir önceki yıla göre aynı seviyede kalırken (% 35), yerel bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı % 32'den % 29'a düşmüştür.

Yerel bütçe giderleri kapsamında T.C. yardımları ile gerçekleştirilen yatırım, savunma ve reel sektör teşviklerinin yer almadığı ve kamu borçlarına ilişkin faiz ödemelerinin yapılmadığı hususu, Bütçe Dengesi4 ile ilgili değerlendirmelerde unutulmaması gereken bir durumdur.

Gider Bütçesi:

2013-2015 dönemi Sürdürülebilir Ekonomiye Geçiş Programının ilk yılı olan 2013 yılında genel bütçe giderleri 3 milyar 261 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında olduğu gibi GSMH'nın % 41'ine karşılık gelen bu değer, 2012 yılı genel bütçe giderlerine göre % 10,2 artışı ifade etmektedir. Bu artış, daha çok T.C. yardımları ile finanse edilen harcamalardan kaynaklanmaktadır. T.C. yardımları ile finanse edilen harcamalarda 2012 yılına göre % 20,9

artış olurken yerel bütçe giderlerinde % 7,2 artış olmuştur.

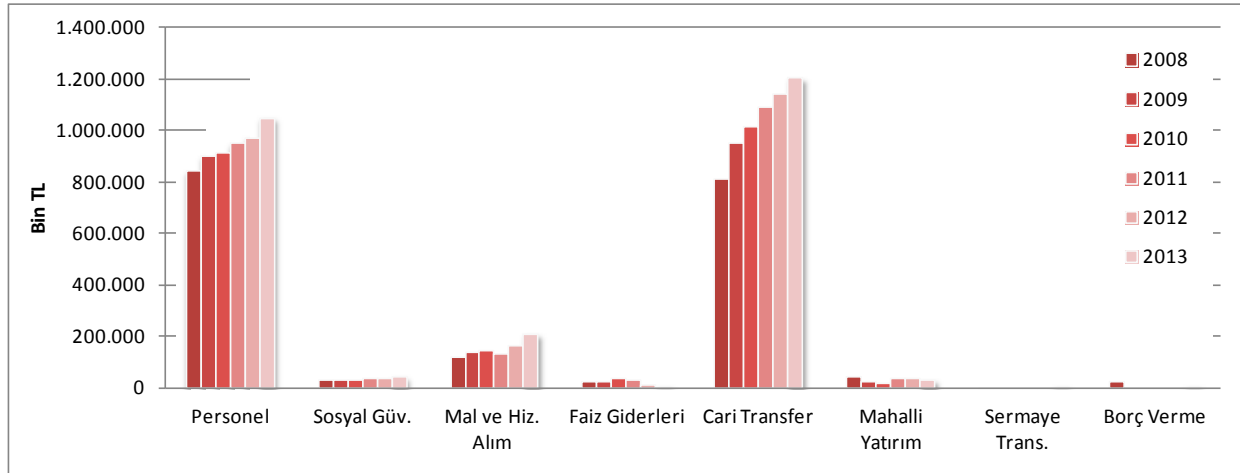
T.C. yardımları ile finanse edilen harcamaların bu Raporun "T.C. Yardımları" bölümünde detaylı analizi yapıldığından gider bütçesi kapsamında daha çok yerel bütçe büyüklüklerine bakılacaktır.

Yerel bütçe giderleri 2010-2012 Program döneminde % 14 artmıştır. 2013 yılında ise bir önceki yıla göre % 7,2 oranında artarak 2 milyar 698 milyon ₺'ye ulaşmıştır. 2012 yılında GSMH'nin % 34'üne tekabül eden yerel bütçe giderleri, 2013 yılında da aynı seviyesini korumuştur. Yerel bütçe giderlerinin bu performansı Programda öngörülen harcama tutarına da uygundur.

2013 yılı yerel bütçe giderleri için 150 milyon ₺'si faiz giderleri için olmak üzere toplam 2 milyar 856 milyon ₺ ödenek öngörülmüştür. Ödenek-harcama karşılaştırması yapabilmek için 2013 yılı başlangıç ödeneğini harcama yapılmadığından faiz için tefrik edilen tutar düşüktükten sonra kalan 2 milyar 706 milyon ₺ olarak almak gerekmektedir. 2013 yılında yerel harcamalar 2 milyar 698 milyon ₺ olarak gerçekleşmiş olup, bütçe ödenekleri dahilinde kalınmıştır.

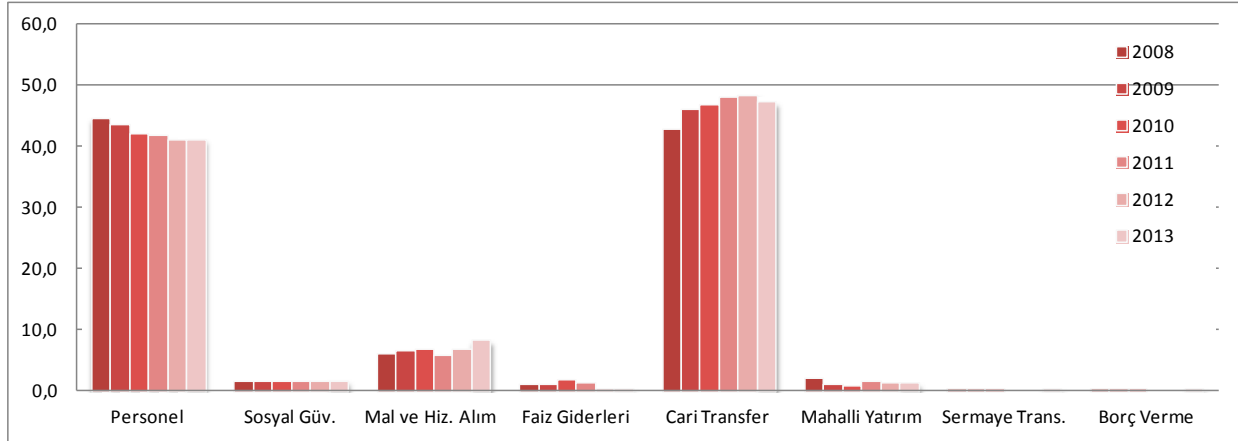
Aşağıdaki grafikte bütçe gerçekleştirmelerine göre bütçe kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimi yer almaktadır. Buna göre personel giderleri ile cari transferlerin incelenen dönemdeki sürekli artışına 2013 yılında mal ve hizmet alımı kaleminin artışı da eklenmiştir. 2008 yılında personel giderlerinden daha az bir seviyede olan cari transfer harcamaları 2009 yılından itibaren personel giderlerinin üzerine çıkmış ve 2013 yılında personel giderlerinin % 15 fazlasına ulaşmıştır. Mal ve hizmet alımı kaleminde yaşanan artış 2013 yılına münhasır olmak üzere birikmiş elektrik faturası ödemesinden kaynaklanmaktadır. Devletin varlığının ve vergi salmasının sebebi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesidir. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi bir takım alt yapı yatırımlarının yapılması ile mümkündür. KKTC yerel bütçesinde yatırıma ayrılan tutar maalesef yok denecek kadar az olup 2013 yılında daha da azalmıştır.

Grafik 3: Harcama Kalemlerinin Gelişimi (2008-2013)

Aşağıdaki grafikte bütçe kalemlerinin bütçe içindeki oransal büyüklüklerinin gelişimi yer almaktadır. Yerel bütçeden herhangi bir mal veya hizmet karşılığı olmaksızın yapılan transferlerden oluşan Cari transferler kalemi, incelenen dönem boyunca sürekli artmıştır. 2008 yılında yerel bütçenin % 42,9'unu oluşturan cari transferler 2013 yılında yerel bütçenin % 47,3 ünü oluşturmaktadır. Personel giderleri ile bununla bağlantılı olan Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri 2013 yılında yerel bütçe giderlerinin % 42,9 unu oluşturmıştır.

2013 yılı mahalli bütçe gerçekleşmesinin kalemler itibarıyla dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 4: 2013 Yılı Bütçesinin Alt Kelemler İtibariyle Görünümü

Aşağıdaki tabloda ise 2007 ile 2012 yılları arasında mahalli bütçenin ekonomik sınıflandırma itibariyle gelişimi yer almaktadır.

TABLO 3: 2008-2013 Dönemi Gider Bütçesinin Oransal Dağılımı

Milyon ₺	2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Personel	841,3	44,5	902,2	43,5	910,6	42,1	951,9	41,8	973,7	41,1	1.049	41,2
Sosyal Güv.	30,2	1,6	32,0	1,5	32,5	1,5	34,5	1,5	38,4	1,6	43,0	1,7
Mal ve Hiz. Alım	117,3	6,2	135,4	6,5	145,9	6,7	132,0	5,8	164,5	6,9	210,5	8,3
Faiz Giderleri	23,4	1,2	22,0	1,1	38,2	1,8	28,7	1,3	10,5	0,4	5,7	0,2
Cari Transfer	810,0	42,9	953,7	46,0	1.014,9	46,9	1.092,4	48,0	1.144,7	48,3	1.204,2	47,3
Mahalli Yatırım	42,0	2,2	24,5	1,2	18,7	0,9	34,3	1,5	34,1	1,4	32,4	1,3
Sermaye Trans.	2,7	0,1	1,2	0,1	0,2	0,0	0,3	0,0	1,3	0,0	0,8	0,0
Borç Verme	22,6	0,1	1,4	0,1	1,7	0,0	3,0	0,0	1,8	0,0	2,2	0,1
TOPLAM	1.889,4	100	2.072,5	100	2.162,7	100	2.277,0	100	2.369,2	100	2.548,4	100

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Personel giderleri:

KKTC'de 2011 yılından önce istihdam edilen personelin yüksek seviyede olan maaşları ve sayısının fazlalığı nedeniyle personel giderlerinin bütçe üzerindeki yükü oldukça fazladır. 2005 yılında 16.933 olan personel sayısı % 5 artışla 2009 yılında 17.782'ye ulaşırken aynı dönemde 466,5 milyon ₺ olan personel giderleri % 100 artışla 2009 yılı sonunda 934 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Bu istatistik personel giderlerinin istihdamdan ziyade özlük haklarının artmasından kaynaklandığının açık göstergesidir. 2009-2013 yılları arasında ise maaş ve özlük haklarındaki artışın personel giderlerine etkisi makul seviyede kalmış olmakla birlikte personel sayısının % 4 artarak 18.459'a ulaşması nedeniyle personel giderleri artmıştır. Personel sayısındaki bu artış 2013 yılında dizginlenmiş ve Program dahilinde istihdam yapılmış olmakla birlikte yüksek enflasyon nedeniyle personel giderlerinin artışı engellenememiştir.

KKTC'de personel sayısının sürekli artmasına rağmen ek mesai ödemelerinde her hangi bir azalma söz konusu değildir. 2013 yılında 57 milyon ₺ olarak gerçekleşen ek mesai ödemeleri, istihdamın ek mesaiyi azaltacak şekilde yapılmadığının ve/veya ek mesai ödemesinin müktesep hak olarak yapıldığının göstergesidir.

Bütçeden yapılan maaş, ek çalışma ödemesi ve sosyal güvenlik kurumuna devlet primi ödemesinin toplamından oluşan harcamanın personel sayısına ve 12 aylığa bölünmesi suretiyle bulunan personel başına ortalama brüt maaş ödemesi, 2012 yılında 4.626 ₺ iken 2013 yılında 4.941 ₺'ye çıkmıştır.

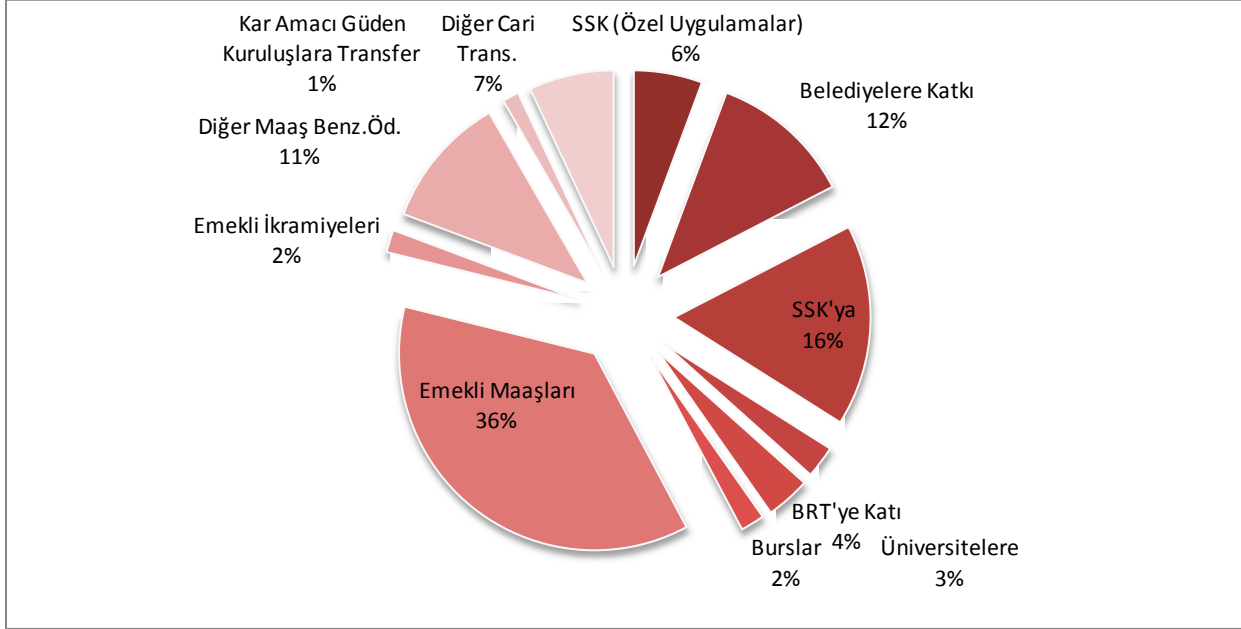
Yeni yapılan istihdamlara ödenen maaşların düşük olmasına rağmen kamunun hala cazip olması, barem içi

artışların yüksekliği nedeniyle maaşların çok kısa bir süre sonra özel sektörün üzerine çıkmasından, emeklilik maaşları ve ikramiyelerin cömert olmasından ve ikinci işe imkân sağlayan mesai saati uygulamasından kaynaklanmaktadır. .

Cari transferler:

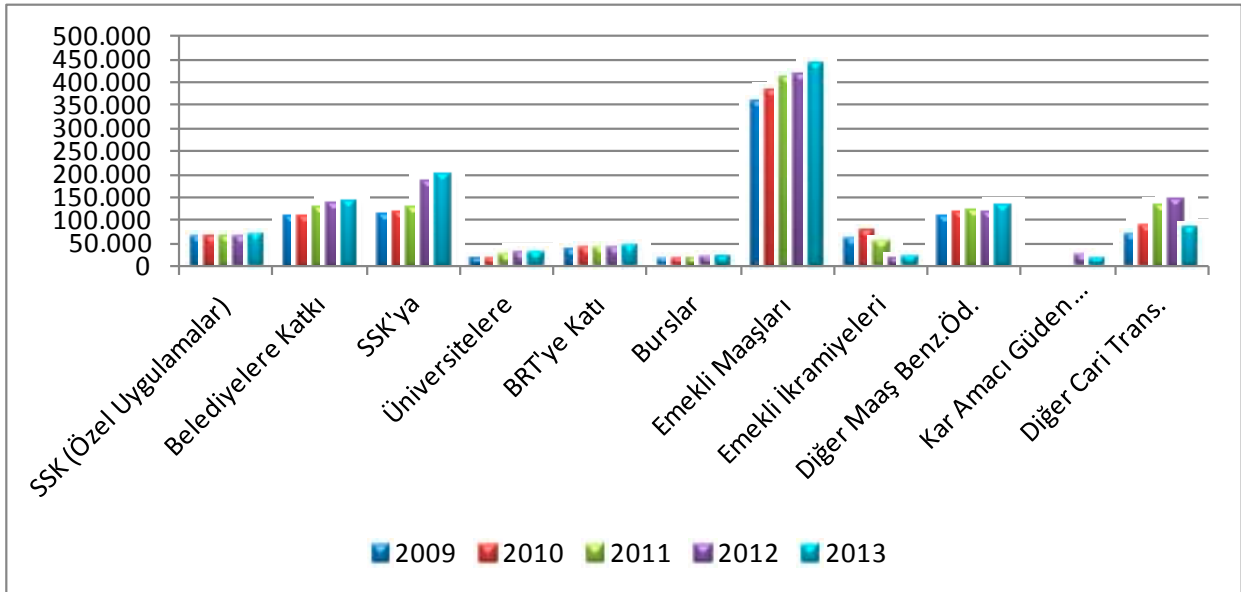
Cari transfer harcamaları bir önceki yıla göre % 5,15 oranında artarak 2013 yılında 1 milyar 204 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Emekli olan personel sayısında yaşanan düşüş cari transfer harcamalarındaki artışın makul seviyede kalmasına sebep olmuş ve bu da cari transferlerin bütçe içindeki yükünü azaltmıştır.

Grafik 5: Cari Transferlerin Dağılımı

Yukarıdaki grafikte 2013 yılında yapılan cari transferlerin alt kalemler itibariyle dağılımı yer almaktadır. 2013 yılında cari transferler içinde en büyük kalem önceki yıllarda da olduğu gibi emekli maaşları olmuştur. Cari transferlerin % 35'ini oluşturan emekli maaşlarından sonra en yüksek payı % 20 ile sosyal sigortalara yapılan katkı, % 12 ile belediyelere yapılan katkı ve % 11 ile diğer maaş benzeri ödemelere yapılan katkı almaktadır.

Grafik 6: Cari Transferlerin Gelişimi

Cari transferin alt kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimi yukarıdaki grafikte yer almaktadır. Memur emeklilerine yapılan maaş ödemelerinin yıllar itibarıyla artışı grafikte belirgin bir şekilde görülmektedir. Sosyal sigortalara yapılan katkı, memur emeklilerine yapılan katkının çok altında olmakla birlikte 2012 yılında önemli bir miktarda artmış 2013 yılında da aynı seviyesini korumuştur. Emekliye çıkan personelin azalmasından dolayı emekli ikramiyeleri için yapılan ödemelerin azalması, cari transfer içindeki ağırlığının % 5'ten % 2'ye düşmesine sebep olmuştur.

Aşağıdaki tabloda cari transferlerin alt kalemleri itibarıyla dağılımı tutar olarak yer almaktadır.

TABLO 4: Cari Transferlerin Gelişimi* (Bin ₺)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/ 2008
							Artış %
Sosyal Sigortalar Kur. (Özel Uygulamalar)	61.713	64.120	65.559	65.362	64.442	68.281	10,6
Belediyelere Katkı	78.419	109.555	110.752	129.936	137.795	141.301	80,2
Sosyal Sigortalar Kurumuna	74.950	112.450	119.600	129.400	185.961	199.455	166,1
Vakıf Üniversitelere	19.333	19.114	16.457	26.464	29.500	30.600	58,3
BRT'ye Katı	35.947	38.181	38.953	41.329	41.385	43.913	22,2
Burslar ve Harçlıklar	16.822	15.948	17.669	19.234	20.001	23.656	40,6
Maaş Benzeri Ödemeler	457.907	525.852	581.651	585.121	552.973	595.189	29,9
Emekli Maaşları	319.593	357.247	382.966	410.923	415.266	441.033	38,0
Emekli İkrariyeleri	39.628	59.128	79.670	53.065	18.939	22.278	-43,8
Diğer Maaş Benz. Öd.	98.685	109.477	119.015	121.133	118.768	131.878	33,6
Kar Amacı Güden Kurumlara Tr.				19.885	24.692	16.319	
Diğer Cari Transferler	64.937	68.458	86.842	113.335	146.764	214.817	230,8
TOPLAM	810.025	953.677	1.037.481	1.130.066	1.203.513	1.333.531	64,6

*T.C. Yardımları ile Yapılan Cari Transferler Hariç
Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Doğrudan yapılan maaş ve maaş benzeri ödemelerin toplamı 2012 yılında 1 milyar 608 milyon ₺ iken 2013 yılında 1.730 milyon ₺'ye yükselmiştir. Ödemenin önce bir kuruma yapılması ve akabinde bu kurumun kişiye ödeme yapması şeklinde olan dolaylı maaş ve maaş benzeri ödemeler toplamı 2012 yılında 390 milyon ₺ iken 2012 yılında 410,5 milyon ₺'ye yükselmiştir. Bu iki ödemenin toplamı da 2012 yılında 1 milyar 998 milyon ₺ iken 2013 yılında 2.140 milyon ₺'ye yükselmiştir.

2013 yılında 2 milyar 287 milyon ₺ olarak gerçekleşen yerel gelirlerin, % 76'sı kişilere doğrudan, % 18'i dolaylı olmak üzere, % 95'i maaş ve maaş benzeri ödemeler için kullanılmıştır. Bu oran 2010 yılında % 101,7, 2011 yılında % 99, 2012 yılında ise % 95 olarak gerçekleşmişti. Buna göre yerel gelir içinde maaş ve maaş benzeri ödemeler için kullanılan oran 2010-2012 Program döneminde dikkate değer bir şekilde azalmış, 2013 yılında ise değişmemiştir.

TABLO 5: 2013 Yılında Yapılan Maaş ve Maaş Benzeri Ödemeler

Ödemenin Türü	Tutar
DOĞRUDAN MAAŞ VE MAAŞ BENZERİ ÖDEMELER	1.730.285
Maaş/Ücret	992.108
Ek Mesai	57.458
Sosyal Güvenlik Kurumuna Devlet Primi Giderleri	43.029
Sosyal Güvenlik Kurumuna (Özel Uygulama)	68.281
TÜK (Kamuda Görevlendirilen Personel)	3.919
Muhtaç ve Yoksullara Yardım	31.526
Malül Gazi Ödenekleri	6.204
Malullere Yardımlar	2.218
Şehit Aileleri Ödenekleri	14.097
Şehit Ebeveynlerine Yardımlar	1.519
Cemile Yardımları	223
Özürlülere Yardım	45.760
Emekli Maaşları	441.033
Müc.Taz. Y. Öd. Emekli Maaşları	22.910
DOLAYLI MAAŞ VE MAAŞ BENZERİ ÖDEMELER	410.519
BRT Hazine Yardımı	43.913
Belediyelere Hazine Yardımı	141.301
Sosyal Sigortalar Kurumuna Hazine Yardımı	199.455
DAÜ'ye Katkı	25.850
GENEL TOPLAM	2.140.804

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Mal ve hizmet alımı:

Aşağıdaki tabloda genel bütçeye dahil kamu idarelerinin hizmetlerini yürütürken ihtiyaç duydukları “mal ve hizmet alımı” harcamalarının ana kalemler itibarıyla gelişimi yer almaktadır.

2011 ve 2012 yılında tıbbi malzeme ve ilaç alımları, mal ve hizmet alımları kapsamında en yüksek ödemenin yapıldığı kalem iken 2013 yılında en yüksek ödeme 68,6 milyon ₺ ile enerji alımı olmuştur. KIB-TEK ile yerel bütçe arasında uzun süredir devam eden mahsuplaşma sorunu 2013 yılında kısmen de olsa çözülmüş ve yerel bütçe KIB-TEK’e 30 milyon ₺ ödemiştir. Bu ödeme nedeniyle 2013 yılı enerji alımı kalemi önceki yıla göre % 136 artmıştır. Tıbbi malzeme ve ilaç alımlarının değer olarak 2012 yılı seviyesinde kalması oransal olarak ağırlığının düşmesine neden olmuştur.

TABLO 6: Mal ve Hizmet Alımı Detay Ağırlık Dağılımı

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Enerji Alımları	18,3	20,9	25,6	23,4	15,0	20,1	32,6
Yiyecek, İçecek ve Yem Alımları	4,5	4,4	4,6	4,2	4,4	3,9	3,2
Tıbbi Malzeme ve İlaç Alımları	19,7	20,5	18,8	21,4	22,3	24,1	19,0
Müşavir Firma ve Kişilere Ödemeler	5,2	7,1	5,9	6,4	8,3	6,6	4,4
Taşıma Giderleri	10,4	9,9	10,9	8,9	11,7	10,2	9,0
Temsil ve Tanıtma Giderleri	5,6	5,0	4,1	4,9	5,0	4,7	3,5
Menkul Mal. Gayrimaddi Hak.Al. B. ve O.	5,6	4,6	4,5	4,5	5,2	4,5	3,8
Diğer	30,8	27,6	25,5	26,4	28,2	26,0	24,4
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Fonksiyonel Sınıflandırma:

Genel bütçe giderlerinin fonksiyonlar itibarıyla dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Buna göre Ekonomik İşler ve Hizmetler için yapılan harcamalar % 6 oranında artmış ve 2013 yılında da en fazla harcamaya yapılan fonksiyon olmuştur. Bu fonksiyon kapsamında tarım sektörüne yapılan destekler ile sanayi, turizm gibi sektörlerde yapılan her türlü teşvik ödemeleri yer almaktadır. 2011 yılına kadar en çok harcamanın yapıldığı Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri, 2012 yılında olduğu gibi 2013 yılında da ikinci en yüksek harcamanın yapıldığı fonksiyon olmuştur. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetlerinin içinde emekli maaş ve ikramiyeleri bulunmakta olup, bu gider kalemleri adı geçen fonksiyonun temel gider kalemidir. Bu fonksiyonun yıllar itibarıyla gelişimine bakıldığında 2012 yılında emekli ikramiyesi ödemelerindeki azalmaya bağlı olarak bir düşme yaşandığı, 2013 yılında ise aynı azalmanın devam etmesine rağmen yüksek enflasyon sebebiyle yaşanan maaş artışlarının bu fonksiyonun harcamasını tekrar artırdığı görülmektedir.

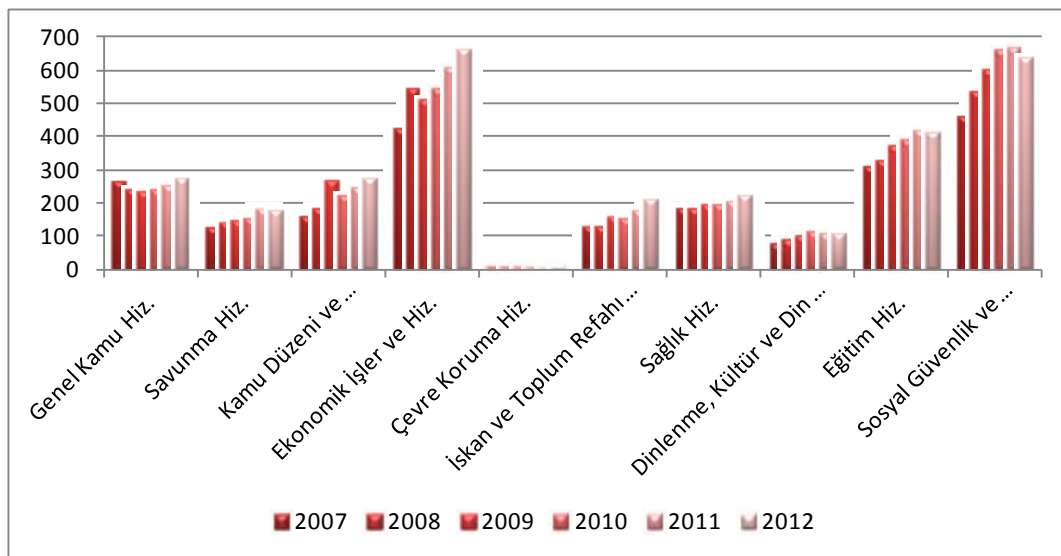
TABLO 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri (Bin ₺)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Genel Kamu Hizmetleri	262,21	238,57	233,61	236,03	246,60	271,61	319,83
Savunma Hizmetleri	124,51	138,86	145,39	153,32	177,56	174,96	178,31
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hiz.	158,88	181,20	264,03	220,68	241,05	272,09	359,27
Ekonomik İşler ve Hizmetler	423,11	545,93	507,44	543,72	607,66	660,66	699,94
Çevre Koruma Hizmetleri	5,69	6,41	5,88	3,83	4,02	8,12	7,23
İskan ve Toplum Refahı Hiz.	126,73	131,22	155,72	151,71	176,97	207,20	209,45
Sağlık Hizmetleri	182,16	178,45	190,80	193,71	203,64	219,16	243,71
Dinlenme, Kültür ve Din Hiz.	78,01	90,30	102,22	111,41	106,23	107,78	116,66
Eğitim Hizmetleri	306,09	324,76	369,03	385,80	417,54	410,02	450,58
Sosyal Güv. ve Sosyal Yardım Hiz.	457,76	529,00	600,98	660,75	663,41	632,65	676,46

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

2013 yılında genel bütçeden yapılan harcamaların fonksiyonel dağılımında bir önceki yıla göre en fazla artış Kamu Düzeni ve Güvenlik harcamalarında olmuştur. Yüzde 32 seviyesinde olan bu artışı, % 18 ile Genel Kamu Hizmetleri takip etmiştir. Bu iki artış genel bütçe harcamalarının kalkınmayı destekleyen harcamalardan ziyade verimsiz alanlara kaydığını göstermektedir. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri 2013 yılında % 10 seviyesinde artış göstererek genel bütçe artışına paralel bir artış göstermiş ve yerini korumuştur. 2013 yılı, Çevre, Savunma ve Ekonomik Hizmetler için yapılan harcamaların oransal olarak azaldığı bir yıl olmuştur.

Grafik 7: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri (Bin ₺)

GELİR BÜTÇESİ

2008-2013 dönemi genel bütçe gelir gerçekleştirmeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 8: Bütçe Gelirleri (2008-2013)

(Milyon ₺)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2012 % Değişme	2013 Geliri İç. % Pay
GELİRLER GENEL TOPLAMI (A+B)	2.361,5	2.509,8	2.643,0	2.792,8	3.140,5	3.216,1	2,41	100,00
A-YEREL GELİR TOPLAMI(1+2+3+4+5+6+7)	1.635,2	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.338,8	2.287,7	-2,22	71,13
1-VERGİ GELİRLERİ	1.162,8	1.149,6	1.276,8	1.391,1	1.506,1	1.633,7	8,47	50,80
GELİR, KAR, SERM. KAZ. ÜZER. ALINAN VER.	407,5	457,6	482,6	501,5	529,6	587,7	10,97	18,27
Gelir Vergisi	264,1	292,4	326,0	347,9	376,9	418,8	11,12	13,02
Kurumlar Vergisi	143,4	165,2	157,0	153,6	152,7	168,9	10,61	5,25
SOSYAL GÜVENLİK KATKI PAYLARI	7,6	8,0	6,4	4,5	4,4	5,5	25,00	0,17
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	33,0	33,9	35,5	38,4	44,7	52,1	16,55	1,62
Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi	21,0	23,1	24,0	27,6	33,6	38,2	13,69	1,19
Diğer	12,0	10,8	11,5	10,8	11,1	13,9	25,23	0,43
DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ	281,7	306,2	352,7	396,8	436,2	455,4	4,40	14,16
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	140,6	138,0	158,4	191,8	222,5	226,0	1,57	7,03
Özel İletişim Vergisi	59,9	68,3	79,7	79,2	83,1	86,5	4,09	2,69
Şans Oyunları Vergisi	15,9	18,7	26,4	34,0	31,3	35,6	13,74	1,11
Motorlu Taşıtlar Vergisi	53,3	67,3	72,2	75,5	81,8	88,3	7,95	2,75
Diğer	12,0	13,9	16,0	16,3	17,4	19,0	9,20	0,59
ULUSLAR ARASI TİC. VE MUAMEL. ALINAN V.	283,7	248,2	283,2	316,8	327,8	376,9	14,98	11,72
İthalattan Alınan Gümrük Vergisi	23,4	17,7	19,1	23,6	27,1	29,9	10,33	0,93
İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi	248,1	220,0	251,5	278,0	284,2	328,8	15,69	10,22
Diğer	12,2	10,5	12,6	15,2	16,4	18,2	10,98	0,57
DİĞER VERGİLER	38,6	30,3	39,2	38,2	43,7	49,7	13,73	1,55
Damga Vergisi	32,8	26,2	30,0	33,5	38,8	43,8	12,89	1,36
Diğer	5,8	4,1	9,2	4,7	4,9	5,9	20,41	0,18
İDARI HARÇ. ÜCR. SAN. DIŞI VE ARIZİ SATIŞ.	110,6	65,4	77,1	94,8	119,7	106,4	-11,1	3,3
Tapu Harçları	25,9	15,7	26,1	35,0	41,9	47,8	14,1	1,5
Liman Hizmetlerinin Geliştirilmesi	4,0	6,6	8,7	12,8	14,1	4,1	-70,9	0,1
Sair Harçlar	71,9	33,2	32,7	37,9	53,8	43,6	-18,9	1,4
Diğer	8,8	9,9	9,6	9,1	10,0	10,9	9,0	0,3
2-VERGİ DIŞI GELİRLER	480,1	434,7	522,3	571,3	617,8	670,9	8,6	20,9
TEŞEBBÜS VE MÜLKİYET GELİRLERİ	105,6	93,2	103,8	98,8	95,5	90,0	-5,8	2,8
Telefon Telgraf ve Teleks Gelirleri	43,4	40,3	40,9	35,3	37,5	39,9	6,4	1,2
Tıbbi Tedavi ve İlaç Ücretleri	5,7	5,4	5,8	6,7	3,3	2,4	-27,3	0,1
Yurt Dışına Çıkış Ücretleri	2,8	5,0	6,8	10,0	11,8	4,2	-64,4	0,1
GSM Gelirleri	12,6	4,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Chip Kart Satış Geliri	8,7	8,8	9,9	8,2	4,9	5,2	6,1	0,1
Diğer	32,4	29,7	38,8	38,6	37,9	38,3	1,1	1,2
MALİ OLM. TEŞEK. VE KAMU MALİ KURUL. A.	24,7	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	-2,6	1,4
Merkez Bankası Kar Payı	24,7	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	-2,6	1,4
DİĞER MÜLKİYET GELİRLERİ	8,4	9,8	10,4	15,1	16,0	7,7	-51,9	0,3
PARA CEZALARI VE CEZALAR	22,6	21,9	18,6	21,7	23,2	26,5	14,2	0,8
ÇEŞİTLİ VERGİ DIŞI GELİRLER	318,7	284,1	349,1	406,6	437,4	502,3	14,8	15,6
Fiyat İstikrar Fonu	234,8	229,4	265,5	349,1	370,4	428,3	15,6	13,3
Turizm Teşvik Fonu	18,6	9,7	14,1	13,9	19,8	28,0	41,4	0,9
Spor Fonu	10,0	12,5	13,6	15,5	15,4	20,7	34,4	0,6
Emekli Sandığı Fonu	46,0	22,1	47,0	19,5	24,8	17,4	-29,8	0,5
Diğer	9,3	10,4	8,9	8,6	7,0	7,9	12,9	0,2
3-SERMAYE GELİRLERİ	4,0	5,7	3,5	5,3	3,8	3,7	-2,6	0,1
4-ALINAN BAĞIŞ, YARDIMLAR	0,2	0,1	0,3	0,5	0,0	1,2		0,0
5-DİĞER GELİRLER (İŞLETME HAKKI DEVRİ)					236,7		n/a	
6-ALACAKLARDAN TAHSİLAT	5,0	3,3	6,3	14,0	3,2	0		
7-RED VE İADELER (-)	16,8	15,5	17,6	29,5	28,9	22,3	-22,8	0,7
B-T.C. YARDIMLARI	726,3	931,9	851,4	840,2	801,7	928,4	15,8	28,87

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Yukarıdaki tabloya göre, 2013 yılı genel bütçe gelirleri toplamı 2012 yılına göre % 2,41 oranında artarak 3 milyar 216 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Genel bütçe gelirlerini oluşturan ana kalemlerden yerel gelirler 2013 yılında % -2,22 azalırken diğer ana kalem olan T.C. yardımları % 28,87 artış göstermiştir. Yerel gelirlerde yaşanan azalma 2012 yılı gelirleri arasında Ercan Havaalanı işletme hakkı devri gelirlerinin yer almasından kaynaklanmakta olup, bu gelirler dikkate alınmadan yapılan hesaplama göre 2013 yılı yerel gelirleri % 5,3 artmıştır. Bu anlamda yerel gelirler bütçe öngörüsünün üzerinde bir performans sergilemiştir. Genel bütçe gelirlerinin 2012 yılında % 74,5'i yerel gelirlerden, % 25,5'i T.C. yardımlarından oluşurken 2013 yılında bu oranlar sırasıyla % 71,1 ve % 28,9 olarak gerçekleşmiştir.

Bir önceki yıla göre yerel gelirlerin bileşenlerinde; vergi gelirlerinde % 8,47, vergi dışı gelirler ise % 8,6 oranında artış olmuştur. 2013 yılı yerel gelirlerinin 71,4'ünü vergi gelirleri, % 29,3'ünü ise vergi dışı gelirler oluşturmıştır.

Aşağıdaki tabloya göre, 2013 yılında önceki yıla göre gelir vergisi, banka ve sigorta işlemleri vergisi, ithalattan alınan gümrük vergisi, şans oyunları vergisi, damga vergisi, tapu harçları, fiyat istikrar fonu, turizm teşvik fonu ve spor fonu gelirleri enflasyonun üzerinde bir artış gösterirken kurumlar vergisi, dahilde alınan katma değer vergisi, özel iletişim vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi gelirleri enflasyonun altında bir artış göstermiştir. Emekli sandığı fonu ve merkez bankası kar payı gelirleri ise 2012 yılına göre azalmıştır.

Gelir vergisi ile kurumlar vergisinde yaşanan gelişmelere daha sonra değinilecektir. Banka ve sigorta işlemleri vergisindeki artış, 2012 yılının ikinci yarısında mevzuatta yapılan oran artışı düzenlemesinin tam yıl etkisinin ilk defa 2013 yılında görülmesinden kaynaklanmaktadır. 2013 yılı ithalat tutarının 2012 yılı ile aynı seviyede olmasına rağmen dövizde yaşanan artış nedeniyle ithalatın ₺ değerine paralel olarak ithalattan alınan KDV ile gümrük vergisinde önemli seviyede artış olmuştur. Tapu harçları, tek bir müteahhidin inşaat sektörüne girmesi ve yarım kalan çok sayıda inşaatı devralması nedeniyle önemli oranda artmıştır. Fiyat istikrar fonunda yaşanan dikkate değer artışın, kur artışının yanında Duty-Free'lerde yapılan sigara ve alkollü içeceklerle yapılan fon artışı ile buraların

daha iyi denetlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Casino lisans gelirlerinin Turizm Teşvik Fonuna yatırılmaya başlanması bu fonun gelirlerini yükseltmiş, diğer gelirler başlığı altında yer alan gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Spor fonundaki artışın ise tahsilâtın başka hesaplarda tutulması üzerine Maliye Bakanlığınca yapılan sıkı takip sonucu oluştuğu tahmin edilmekte olup, bu durum fonların tasfiye sürecinin haklılığının bir göstergesidir.

TABLO 9: Yerel Gelirler (2008-2013)

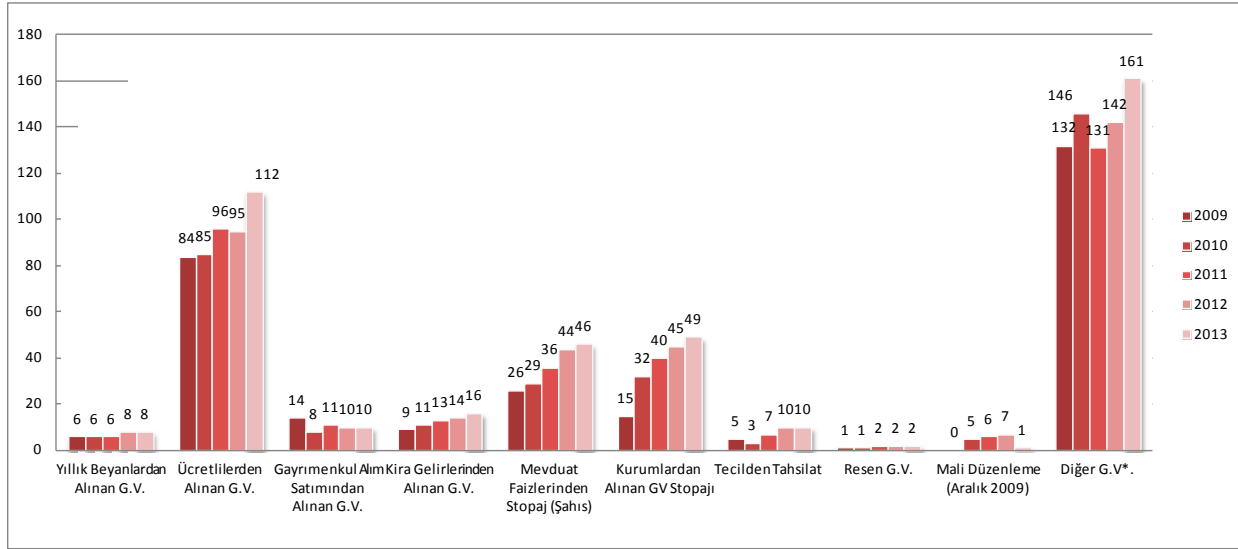
YEREL GELİRİN EVİ (Milyon ₺)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/12 % Değişme	2013 Ye- rel Gelir İçindeki. % Payı
Gelir Vergisi	264,1	292,4	325,6	347,9	376,9	418,8	11,1	18,3
Kurumlar Vergisi	143,4	165,2	157,0	153,6	152,7	168,9	10,6	7,4
Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi	21,0	23,1	24,0	27,6	33,6	38,2	13,7	1,7
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	140,6	138,0	158,4	191,8	222,5	225,9	1,5	9,9
İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi	248,1	220,0	251,5	278,0	284,2	328,8	15,7	14,4
Özel İletişim Vergisi	59,9	68,3	79,7	79,2	83,1	86,5	4,1	3,8
Şans Oyunları Vergisi	15,9	18,7	26,4	34,0	31,3	35,6	13,7	1,6
Motorlu Taşıtlar Vergisi	53,3	67,3	72,2	75,5	81,8	88,2	7,8	3,8
İthalattan Alınan Gümrük Vergisi	23,4	17,7	19,1	23,6	27,1	29,9	10,3	1,3
Damga Vergisi	32,8	26,2	30,0	33,5	38,8	43,8	12,9	1,9
Tapu Harçları	25,9	15,7	26,1	35,0	41,9	47,8	14,1	2,1
Telefon Telgraf ve Teleks Gelirleri	43,4	40,3	40,9	35,3	37,5	39,9	6,4	1,7
Merkez Bankası Kar Payı	24,7	25,8	40,4	29,0	45,6	44,4	-2,6	1,9
Fiyat İstikrar Fonu	234,8	229,4	265,5	349,1	370,3	428,2	15,6	18,7
Turizm Teşvik Fonu	18,6	9,7	14,1	13,9	19,9	28,0	40,1	1,2
Spor Fonu	10,0	12,5	13,6	15,5	15,4	20,7	34,4	0,9
Emekli Sandığı Fonu	46,0	22,1	47,0	19,5	24,8	17,4	-29,8	0,7
Para ve Vergi Cezaları	22,6	21,9	18,6	21,7	23,2	26,5	14,2	1,2
Uluslararası Kuruluşlardan Alınan	0,2	0,1	0,3	0,5	0,0	1,2		0
Ercan Hava Limanı İşl. Hakkı Devir Gel.	0	0	0	0	236,7	0	0	0
Diğer Gelirler (Red ve iadeler dahil)	229,1	185,4	199,8	209,9	191,4	169,0	-11,7	7,4
GENEL TOPLAM	1.635,2	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.338,8	2.287,7	-2,2	100
Ercan H. İş.H.D. Geliri Hariç TOPLAM	1.635,2	1.577,9	1.791,6	1.952,6	2.102,1	2.287,7	8,78	100

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Dahilde alınan katma değer vergisi ile özel iletişim vergisinde yaşanan artışın yetersiz düzeyde olması bu alanlarda vergi kaçığının olabileceğinin sinyalini vermektedir. Emekli sandığı fonu tahsilâtında analiz yapmayı sağlayacak bir trend bulunmamakla birlikte, 1987 öncesinde işe giren memurların emekli olmaları bu fonun gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır.

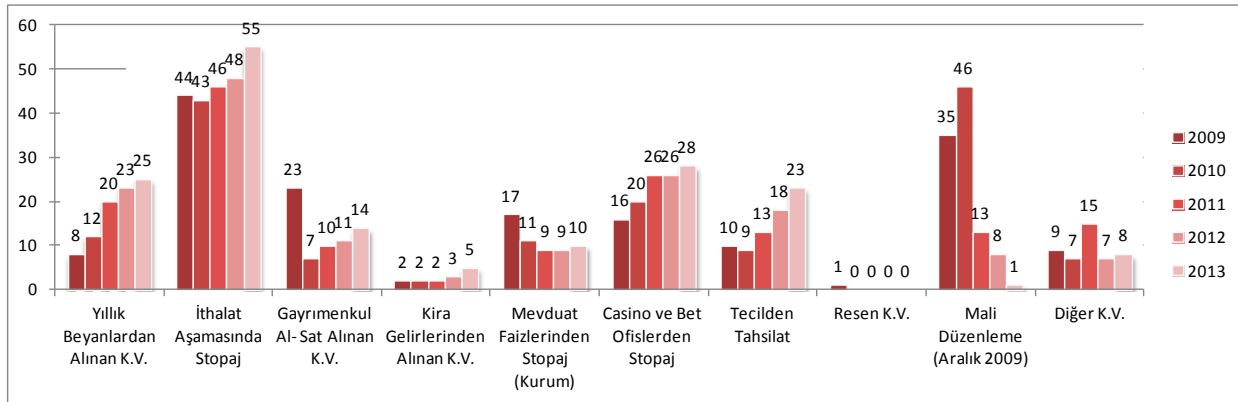
2012 dönemi gelir vergisi tahsilâtının hangi alt kalemlerden oluştuğu ve bu alt kalemlerde yıllar itibarıyla kaydedilen gelişmeler aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 8'e göre, gelir vergisi tahsilâtı içindeki en önemli alt kalemler, ücretlilerden tahsil edilen gelir vergisi ile mevduat faizlerinden ve kurumlar vergisi mükelleflerinden alınan gelir vergisi stopajıdır. Gelir vergisi tahsilâtında en büyük paya sahip olan 'Diğer G.V.' tahsilâtı grafikte her ne kadar gelir vergisi alt kalemi olarak yer alsada bu kalem esasen gerçek anlamda bir gelir vergisi olmayıp, gelir vergisi ve kurumlar vergisi dışındaki vadesi geçmiş olan diğer gelir türlerinden cari dönemde yapılan tahsilatların kaydedildiği bir kalemdir.

Grafik 8- Gelir Vergisi Tahsilâtının Açılımı (Milyon ₺) (2009-2013)

2012 yılında olduğu gibi 2013 yılında da "yıllık beyanlardan alınan gelir vergisi" tutarından daha fazla tutarda "tecilden tahsilât" yapılmış olup, bu durum bir taraftan gelir vergisi beyanlarının son derece düşük olduğunu gösterirken diğer taraftan da tahakkuk eden vergilerin tahsilinde idarenin oldukça zorlandığına işaret etmektedir. Son dört yılda tecilden tahsilât kaleminde artan tutarda bir tahsilatın gerçekleşmesi, amme alacağının (24 aya varan sürelerle ve sıfır faiz ile) tecile konu edildiğini ve bunun 2013 yılında da devam ettiğini göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte 2009-2013 dönemi kurumlar vergisi tahsilâtlarının alt kalemler itibarıyla dağılımı yer almaktadır.

Grafik 9- Kurumlar Vergisi Tahsilâtının Dağılımı (Milyon ₺) (2009-2013)

2013 yılı kurumlar vergisi tahsilâtı içindeki en önemli alt kalemler; ithalat aşamasında alınan stopaj gelir vergisi, casino ve bet ofislerden alınan stopaj gelir vergisi, yıllık beyanlardan alınan kurumlar vergisi ve tecilden tahsilat olduğu görülmektedir.

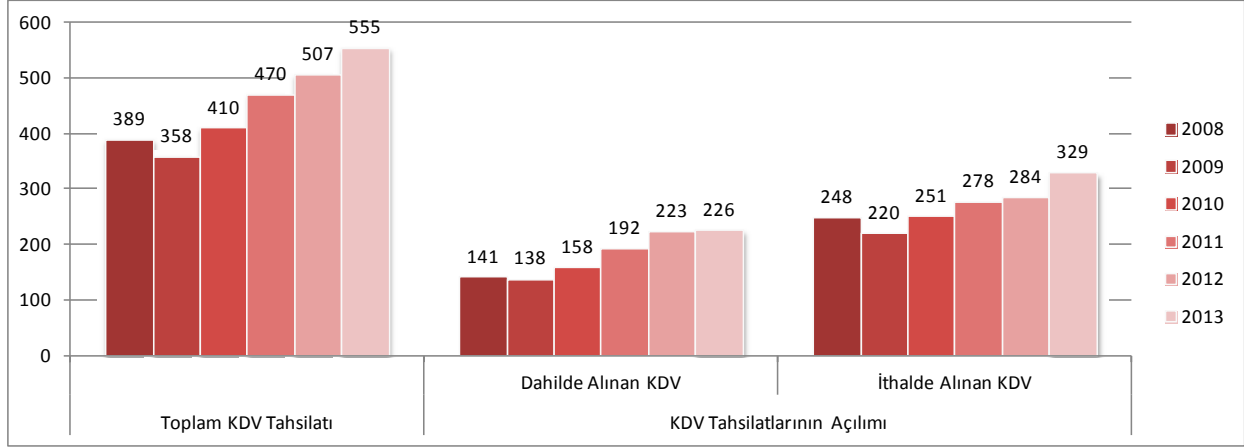
Grafikten yıllık beyanlardan alınan kurumlar vergisi tahsilâtının son üç yılda önemli ölçüde arttığı görülmekte olup, bu artışın bankacılık ve sigortacılık sektörünün beyanlarından kaynaklandığı her yıl Resmi Gazetede yayımlanan yıllık kurumlar vergisi beyanname özetlerinden anlaşılmaktadır.

Kurumlar vergisi mükellefleri için de "tecilden tahsilat" kaleminde dikkate değer bir artış söz konusudur. 2010 yılında 9 milyon ₺ olan tecilden tahsilat tutarı 2013 yılında 23 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Son üç yılda tecilden tahsilat kaleminde yıllar itibarıyla artan tutarda tahsilat olması her geçen yıl artan tutarda amme alacağının (24 aya varan sürelerle ve sıfır faiz ile) tecile konu edildiğinin açık göstergesidir. KKTC Vergi Usul Yasasında gecikme faizi müessesesinin düzenlenmemiş olması nedeniyle de mükellefler beyannamelerini süresi içinde ve doğru bir

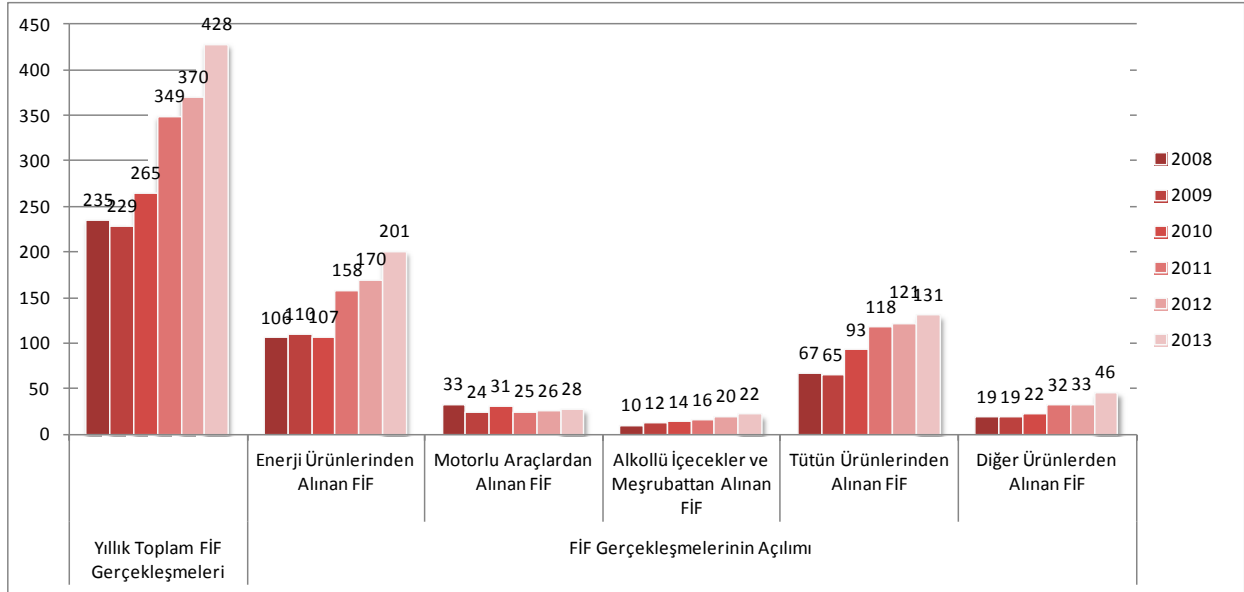
şekilde vermemektedir.

Aşağıdaki grafikte, katma değer vergisi detay karşılaştırması yer almaktadır. 2013 yılında ithalattan alınan KDV’de önemli bir artış kaydedildiği görülmektedir. İthalde alınan KDV’de incelenen yıl itibarıyla kayda değer bir artış söz konusu iken, dahilde alınan KDV’de aynı artışı görmek söz konusu değildir.

Grafik 10- KDV Tahsilatının Açılımı (Milyon ₺) (2008-2013)

Grafik 11- FİF Tahsilatının Açılımı (Milyon ₺) (2008-2013)

Yukarıdaki grafik, fiyat istikrar fonu gelirlerinin (FİF) detayını göstermektedir. 2013 yılı FİF tahsilatı 2012 yılına göre % 15,6 oranında artış göstermiş olup, KKTC yerel gelirlerinin % 13,3’ünü oluşturmuştur. Yukarıdaki grafikte 2008-2013 dönemi FİF tahsilât tutarları hem toplam olarak hem de ana mal grupları itibarıyla yer almaktadır. 2013 FİF tahsilâtının % 46’sı enerji ürünlerinden % 30’u tütün ürünlerinden sağlanmıştır.

T.C. Yardımları

2013 yılında KKTC genel bütçesinden yapılan harcamanın 928 milyon ₺’si T.C. yardımlarından karşılanmıştır.

2009 yılında 932 milyon ₺ ile en yüksek seviyesine çıkan T.C. yardımları 2013 yılında bu miktarı aşmıştır. 2010 yılından itibaren uygulanan ekonomik programlar sayesinde KKTC’de mali disiplin kısmen de olsa sağlanmış, bu nedenle programlarda öngörülen yardım miktarının dışında yardım yapılmamıştır. 2013 yılında yapılan yardımların

en fazla yardım yapılan yıl olmasının nedeni:

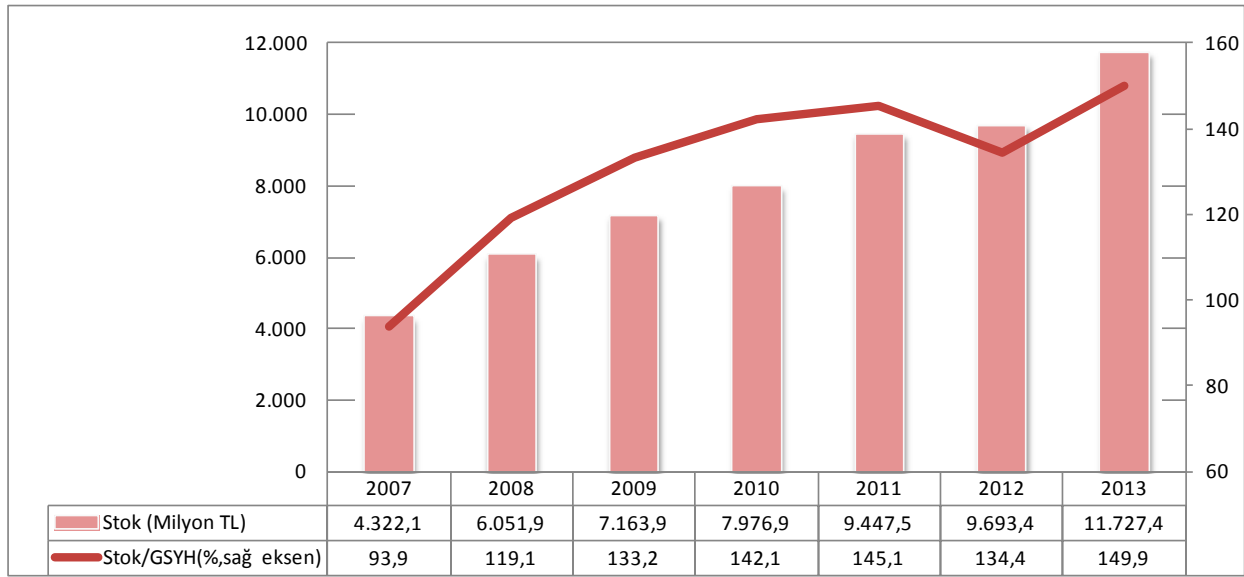
- 2010-2012 döneminde uygulanan Programın ekonomik krizle mücadele programı olması nedeniyle üç yıllık toplam yardımın ilk yıllarında daha fazla yardım verilmesi ve ilerleyen yıllara yardımın azalarak dağıtılması, bu durumun da yıllık yardım bazının düşük görülmesine yol açması,
- Yardımların yelpazesinin altyapı yatırımları ve reel sektör teşvikleri gibi hibe nitelikli ve verimli alanlara kayması, bu durumun Türkiye tarafından desteklenen bir durum olması ve
- "Diğer" başlığı altında yapılan harcamalarda son yıllarda önemli artışların olmasıdır.

T.C. Yardımlarının Gelişimi bölümünde detaylı olarak açıklanan altyapı yatırım harcamaları, reel sektörün desteklenmesine yönelik harcamalar ve savunma harcamalarının toplamı 2012 yılına göre % 8,8 artarak 430 milyon ₺'ye ulaşmış, krediler ise % 22,0 artarak 499 milyon ₺'ye ulaşmıştır.

C. BORÇLANMA

KKTC Maliye Bakanlığı Hazine ve Muhasebe Dairesi'nden alınan verilere göre KKTC'nin 2013 yılsonu itibarıyla toplam kamu borç stoku 3 milyar 788 milyon ₺ ve 3 milyar 713 milyon ABD doları toplamına ulaşmıştır⁵. Böylece 2013 yılsonu itibarıyla toplam kamu borç stoku bir önceki yıla kıyasla % 21 oranında ve 2 milyar 34 milyon ₺ artarak 11 milyar 727,4 milyon ₺'ye yükselmiştir.

Grafik 12- Kamu Borç Stoku Gelişimi

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

2012 yılı itibarıyla güçlü artış eğilimi gerileme gösteren kamu borcunun milli gelire oranı, 2013 yılında tekrar artış göstererek 2012 değeri olan % 138,1'den % 153,9'a yükselmiştir.

⁵Stok rakamında Güzeluyurt ve İnönü Belediyelerinin borcu 30/09/2013 itibarıyla rakamlara yansıtılabilmektedir.

Tablo 10: Kamu Borç Stoku

(Milyon)	31/12/2009 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2010 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2011 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2012 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2013 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ	
	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD
Devlet Borcu	1.181,9	2.901,1	1.205,2	3.232,3	1.463,3	2.993,2	1.414,9	3.301,4	1.562,6	3.473,7
Devlet Kefaleti Nedeniyle Üstlenilen Krediler	976,5	87,2	1.113,7	93,9	1.244,6	101,0	1.394,5	109,0	1.551,7	117,6
Devlet Kefaletli Krediler	338,5	76,3	346,0	86,9	477,2	158,5	467,5	121,2	598,7	116,0
Devlet Kefaleti Bulunmayan Kamu Borçları	10,4	13,0	19,8	4,6	60,8	19,2	62,1	16,1	75,1	6,0
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU	2.507,3	3.077,6	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.788,1	3.713,3

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

2013 yılsonu itibarıyla toplam stokun % 76,7'sini Devlet Borcu oluşturmaktadır. Devlet Borcu kalemi altında T.C. Kredileri, Emekli Sandığı ve İhtiyat Sandığı kaynaklı borçlar yer almaktadır. Bunu toplam stoktaki % 15,4'lük ağırlığı ile Devlet Kefaleti Nedeniyle Üstlenilen Krediler izlemektedir. Bu borçlar, geçmişte Devlet Kefaleti ile borçlanan KİT'lerin zaman içerisinde borçlarını ödeyemez duruma gelmeleri neticesinde üstlenilen borçlardır. Bunu toplamda % 7,2'lik ağırlığı ile Devlet Kefaletli Krediler kalemi izlemektedir. Bu başlıkta KIBTEK ve Sosyal Sigortalar Dairesi gibi kamu bağlantılı kuruluşların halen canlı ve dönen kredilerinin yanı sıra KKTC Kalkınma Bankası Tahvilleri, Eti Teşebbüsleri ve Kıbrıs Türk Havayolları kaynaklı borçlar yer almaktadır. Bunları son başlıkta % 0,7'lik payıyla ağırlıklı olarak Belediyelerin borcunu kapsayan Devlet Kefaleti Bulunmayan Krediler izlemektedir. Toplam borç yükü içerisinde Belediyelerin oranı düşük olmakla birlikte, söz konusu borcun 2013 yılsonu itibarıyla % 60,7'sinin Lefkoşa Türk Belediyesi'ne ait olması kırılgnalık oluşturan bir durum olarak göze çarpmaktadır.

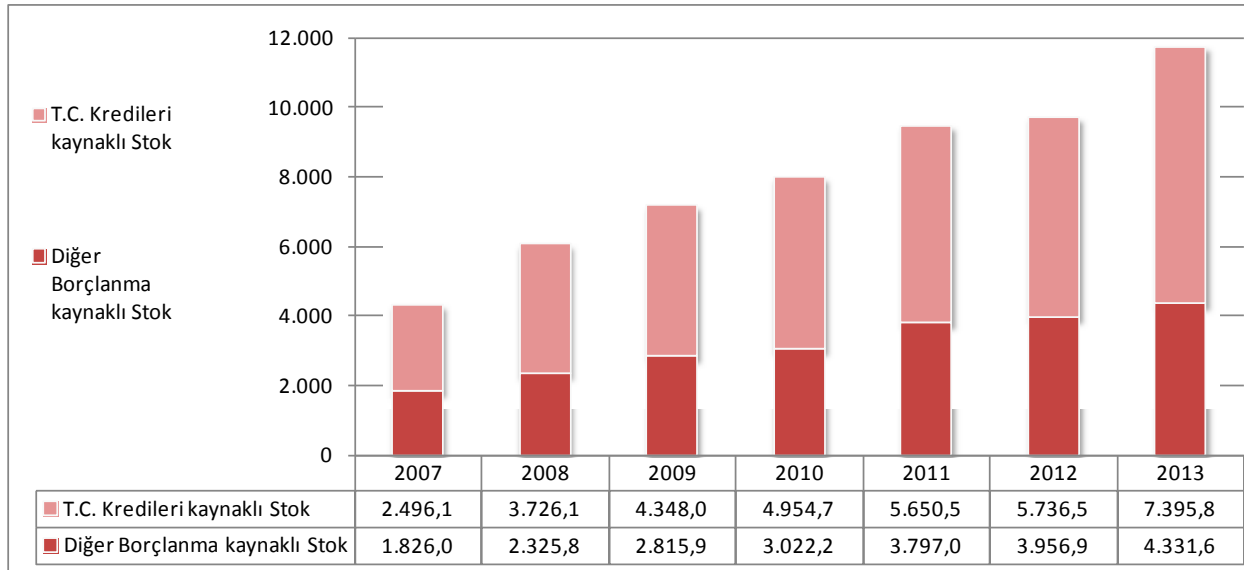
Tablo 11: Alacaklılara Göre Kamu Borç Stoku

(Milyon)	31/12/2009 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2010 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2011 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2012 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		31/12/2013 İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ	
	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD
I. İÇ BORÇ	2.499,4	209,2	2.676,1	223,5	3.237,1	295,4	3.330,2	349,9	3.779,3	258,3
K.Vakıflar Bankası Ltd.	202,9	58,1	228,5	65,1	275,2	61,6	293,2	153,6	301,9	20,2
K.Türk Koop.Merkez Bank. Ltd.	1.181,1	84,5	1.257,9	94,3	1.423,1	98,1	1.573,3	106,6	1.682,3	107,8
KKTC Merkez Bankası	108,8	17,6	107,4	8,8	107,4	0,0	102,4	0,0	81,6	0,0
İhtiyat Sandığı	774,2	23,4	918,8	37,2	1.022,2	24,9	1.107,4	26,0	1.347,3	44,4
Türk Bankası	7,3	0,0	19,7	0,0	20,7	0,0	21,9	0,0	19,1	0,0
KKTC Kalkınma Bankası	99,9	20,6	103,7	18,0	112,6	17,1	121,7	21,3	136,1	29,4
Asbank Ltd.	0,9	0,0	0,0	0,0	7,7	0,0	7,3	0,0	16,4	0,0
İktisat Bankası Ltd.	1,1	0,0	10,0	0,0	13,5	0,0	23,0	0,0	37,8	0,0
Creditwest Bank Ltd.	0,5	1,0	0,0	0,1	0,0	0,0	5,0	0,0	21,4	3,2
Şekerbank Ltd.	2,7	0,0	5,7	0,0	6,0	0,0	2,3	0,0	1,8	0,0
Yakın Doğu Bank Ltd.	18,3	0,0	12,4	0,0	28,7	0,0	19,6	0,0	17,2	0,0
T.C. Ziraat Bankası	100,0	0,0	0,0	0,0	150,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
T. Garanti Bank	0,0	0,0	12,0	0,0	12,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Türk Petrolleri Ltd	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	77,5	0,0	30,4	0,0	51,8
Limasol Türk Koop.Bankası	0,0	0,0	0,0	0,0	12,7	0,0	9,3	0,0	25,8	0,0
Universal Bank Ltd.	0,0	0,0	0,0	0,0	6,9	0,0	0,0	0,0	24,9	0,0
Viyabank	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,6	0,0
Belediyelerin Bankalara Borçları	1,7	4,0	0,0	0,0	38,4	16,2	43,8	12,0	52,1	1,5

II. DIŞ BORÇ	7,9	2.868,4	8,6	3.194,2	8,8	2.976,5	8,8	3.197,8	8,8	3.455,0
T.C. Kredisi	7,7	2.860,7	8,6	3.186,3	8,6	2.968,3	8,6	3.189,5	8,6	3.446,5
Türkiye İhracat Kredi Bankası	0,0	7,7	0,0	7,9	0,0	8,2	0,0	8,3	0,0	8,5
TOKİ	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
TOPLAM KAMU BORÇ STOKU	2.507,3	3.077,6	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.788,1	3.713,3

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

2013 yılı itibarıyla kamu borç stokunun % 63,1'i dış borç, % 36,9'u ise iç borçlardan oluşmaktadır. İki ayrı para birimi cinsinden tutulan borç stoku verilerine göre Türk Lirası cinsi stokta bir önceki yıla kıyasla 449,1 milyon ₺ artış gerçekleşirken, döviz cinsi stokta 165,6 milyon \$ artış kaydedilmiştir. Türk Lirası stokta yer alan tüm kalemlerde artış gerçekleşirken, yabancı para cinsi stoktaki artış ağırlıklı olarak Devlet Borcu kaynaklı olmuştur. Alacaklılara göre incelendiğinde ise Türk Lirası cinsinden kamu borç stokunun büyük kısmının Kıbrıs Türk Kooperatif Merkez Bankası ile İhtiyat Sandığı'na olan borçtan oluştuğu görülmektedir. Dış borcun tamamı ise Türkiye Cumhuriyeti'nden alınan borçlardan oluşmaktadır.

Grafik 13: Kamu Borç Stoku Gelişimi (Milyon ₺)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Toplam borç stoku T.C. kredileri ve diğer borçlanma olarak iki başlıkta incelendiğinde 2013 yılında toplam borç stokunda gerçekleşen artışın ağırlıklı olarak T.C. kredileri kaynaklı olduğu daha net görülebilmektedir. T.C. kredileri kaynaklı stokun toplam stok içerisindeki ağırlığı 2012 değeri olan % 59,2'den 2013 yılsonunda % 63,1'e yükselmiştir. Bu artışta döviz cinsinden olan stoktaki artışın yanı sıra 2013 yılında Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı da etkili olmuştur.

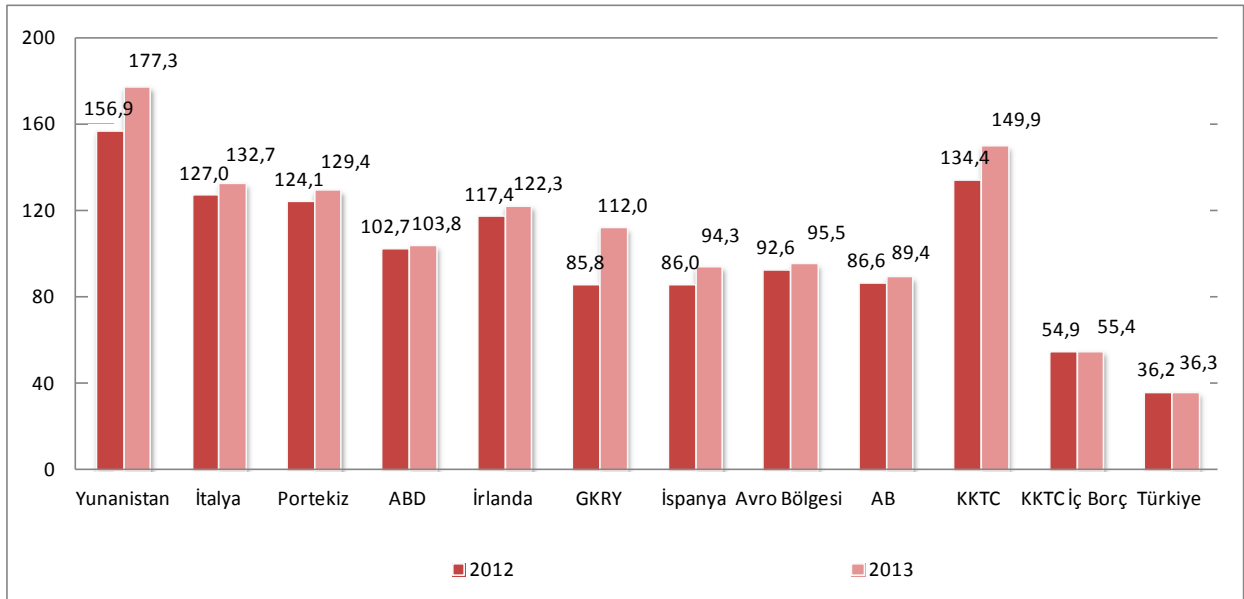
KKTC'de kamu borcunun milli gelire oranı yakın geçmişe dek etkin bir borç yönetiminin olmaması ve mali projeksiyondan yoksun gerçekleştirilen borçlanmalar neticesinde yüksek bir platoya oturmuş durumdadır. Bu durum bir yandan kamu sektörü açısından kırılganlık yaratırken diğer yandan özel sektörün krediye olan erişimini zorlaştırarak ekonomik aktiviteyi baskılamaktadır. 2010-2012 program döneminde kamu maliyesi alanında atılan kararlı adımlar neticesinde bütçe dengesi kontrol altına alınmış, borç yönetiminin etkin çalışmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmiş ve stokta piyasa şartlarında uygun faiz indirimine gidilmiştir. Bu adımların neticesinde kamu borç stokuna uygulanan faiz oranları % 11-15 aralığına yoğunlaşmıştır. Diğer yandan son iki yıl içerisinde piyasa faiz oranlarında yaşanan gerileme ile birlikte faiz oranına göre kamu borç dağılımında % 5-10 aralığının payında belirgin bir artış kaydedilmiştir.

Tablo 12: Faiz Oranına Göre Kamu Borç Dağılımı⁶

(Milyon)	31/12/2008		31/12/2009		31/12/2010		31/12/2011		31/12/2012		31/12/2013	
	İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ		İTİBARIYLA BORÇ BAKİYELERİ	
	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD	₺	USD
-	204,4	2.485,5	234,3	2.969,7	280,2	3.289,8	294,3	3.025,3	317,6	3.358,5	217,7	3.531,9
%5-10	175,5	165,3	192,3	102,9	201,6	127,8	230,4	246,6	368,3	189,2	1.325,9	181,3
%11-15	843,4	0,0	1.054,7	5,0	2.046,2	0,1	2.394,2	0,0	2.503,2	0,0	2.202,7	0,0
%16-20	0,0	0,0	20,0	0,0	136,7	0,0	314,5	0,0	137,4	0,0	41,8	0,1
%21-25	704,9	0,0	906,8	0,0	20,0	0,0	12,5	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0
%26-30	95,5	0,0	99,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM	2.023,7	2.650,8	2.507,3	3.077,6	2.684,7	3.417,7	3.245,9	3.271,9	3.339,0	3.547,7	3.788,1	3.713,3

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

Küresel ekonomik krizin etkilerinin aşılabilmesi amacıyla alınan önlemlerin kamu harcamalarını artırıcı ve bütçe dengelerini bozucu etkileri birçok ülkede borcun milli gelire oranında artış eğilimini güçlendirmiştir. Özellikle Avro Bölgesi'nde devam eden ekonomik durgunluk bölge ülkelerinin borç dinamiklerine olumsuz yansımaktadır. 2010 yılında % 61,3 seviyesinde gerçekleşen GKRY borç stoku/milli gelir oranı 2013 yılsonu itibarıyla % 112 seviyesinde kaydedilmiştir. Söz konusu oranın 2014 yılında % 121,5 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir.

Grafik 14: Brüt Borç Stoku / GSYH (%)

Kaynak: Eurostat, Avrupa Komisyonu, KKTC Maliye Bakanlığı, T.C. Hazine Müsteşarlığı

Türkiye'de son yıllarda sürdürülen mali disiplin ve etkin kamu borç yönetimi sayesinde borç stoku milli gelire oran olarak önemli ölçüde azaltılmış, faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranı keskin şekilde düşürülmüş ve borcun vade ve döviz kompozisyonunda önemli iyileşmeler sağlanmıştır. 2012 yılında % 36,2 seviyesinde gerçekleşen brüt kamu borç yükünün milli gelire oranı 2013 yılında 0,1 puan artarak % 36,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

KKTC'de beklentilerin altında kalan 2012 yılı büyüme oranına rağmen % 138,1 seviyesine dek gerileyen iç borç stokunun milli gelire oranı, 2013 yılında dış borç kaynaklı artış ile % 153,9 seviyesine yükselmiştir. Dış borç dışarıda tutulduğunda ise kabaca geçen yılki seviyenin korunduğu görülmektedir.

⁶ Tabloda iç borç için faiz oranına göre dağılım yapılmış, dış borçlara ilişkin ise herhangi bir faiz oranı varsayılmamıştır.

D. SOSYAL GÜVENLİK

Genel olarak sosyal güvenlik, bireyleri ve bakmakla yükümlü oldukları yakınlarını, yaşlılık, sakatlanma, ölüm, iş kazası ve meslek hastalıkları, hastalık, analık ve işsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan gelir kaybı risklerine karşı korumayı amaçlayan her çeşit sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin kamusal sunumu olarak tanımlanmaktadır.

KKTC sosyal güvenlik sistemi bir yandan primlerle finanse edilen sosyal sigortalar programları, öte yandan vergilerle finanse edilen sosyal yardım ve hizmet programlarından oluşur. Sosyal güvenlik sistemi teşkilat yapısı bakımından iki ayaklıdır. Birinci ayakta, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak örgütlenmiş, Sosyal Sigortalar Dairesi, Çalışma Dairesi, Sosyal Hizmetler Dairesi ve İhtiyat Sandığı Dairesi vardır. İkinci ayakta Maliye Bakanlığına bağlı, hesapları Hazine Dairesi tarafından tutulan ve işletilen Emeklilik Fonu bulunmaktadır.

Sosyal Sigortalar Dairesi, iş kazası, meslek hastalığı, geçici ve sürekli iş göremezlik, analık, işsizlik, malullük, yaşlılık (emeklilik), ölüm sigortaları ve yardımları sağlar. KKTC'de 2008 yılından önce göreve başlayan kamu çalışanları dışında kalan tüm çalışanlar sosyal sigortaların kapsamı içindedir. Çalışma Dairesi; KKTC çalışma hayatının düzenlenmesi, kaçak ve kayıt dışı işgücünün önlenmesi, iş yerlerinin iş güvenliği, çalışma sağlığı ve cihaz güvenilirliği açılarından denetlenmesi, özürli istihdamı, istihdam ve insan sermayesini artırıcı uygulamaların geliştirilmesi konularıyla ilgilenir. Sosyal Hizmetler Dairesi, kimsesiz çocukların korunması/bakımı, sosyal yardımlar, kreş ve gündüz bakımevlerinin denetimi, velayet-vesayet konuları ile ilgilenir.

KKTC sosyal güvenlik sistemi 2008 yılında yapılan değişiklik ile kamu özel ayrımı yapılmaksızın tek çatı altında toplanmıştır. Ancak kamuya 2008 yılından önce girenler için eski sistemin devam ediyor olması iki ayaklı bir sosyal güvenlik sisteminin halen devam etmesine neden olmuştur. KKTC işgücü piyasasında istihdam edilenlerin yaklaşık olarak % 78'i Sosyal Sigortalar Dairesine kayıtlı olarak istihdam edilmektedir.

Sosyal güvenlik sektörünün toplam büyüklüğüne ilişkin yayınlanmış resmi bir rakam bulunmamakla birlikte bu çalışmada sosyal güvenlik sektörünün toplam büyüklüğü devlet bütçesinden yapılan sosyal güvenlik harcamaları ile sosyal sigortalar dairesinin harcamalarının toplanmasıyla aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 13: Sosyal Güvenlik Toplam Büyüklüğü ve GSMH İçindeki Payı

	2010	2011	2012	2013
Bütçeden Yapılan Ödemeler	496.974.676	496.334.176	462.096.940	493.503.769
<i>Emekli Maaşları</i>	<i>382.965.811</i>	<i>410.923.047</i>	<i>415.266.107</i>	<i>441.033.198</i>
<i>Emekli İkrariyeleri</i>	<i>79.670.219</i>	<i>53.064.993</i>	<i>18.939.975</i>	<i>22.278.512</i>
<i>Mücahit Emekli Maaşları</i>	<i>22.200.294</i>	<i>22.301.204</i>	<i>21.798.738</i>	<i>22.908.932</i>
<i>Kıdem Tazminatları</i>	<i>12.138.352</i>	<i>10.044.932</i>	<i>6.092.120</i>	<i>7.283.127</i>
Sosyal Güvenlik Dairesi	573.657.513	613.670.947	672.116.099	701.845.416
Toplam Sosyal Güvenlik Harcamaları	1.070.632.189	1.110.005.123	1.134.213.039	1.195.349.185
GSMH	5.649.500.000	6.559.000.000	7.267.000.000	7.880.200.000
GSMH İçindeki Pay %	19	17	16	15

Bütçeden yapılan sosyal güvenlik harcamalarını 2008 yılından önce işe başlayan memur ve işçilerin emekli maaş, ikramiye ile kıdem tazminatları ile mücahit yasası çerçevesinde ödenen emekli maaşları oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik dairesinin harcamalarının büyük bir kısmını ise sosyal güvenlik yasası çerçevesinde ödenen emekli aylıkları oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik harcamaları emekli maaşlarına yapılan artışlar çerçevesinde artış göstermektedir. Artış oranlarına baktığımızda ise bir önceki yıla oranla 2011 yılında % 4 2012 yılında % 2, 2013 yılında ise % 5 artış göstermiştir.

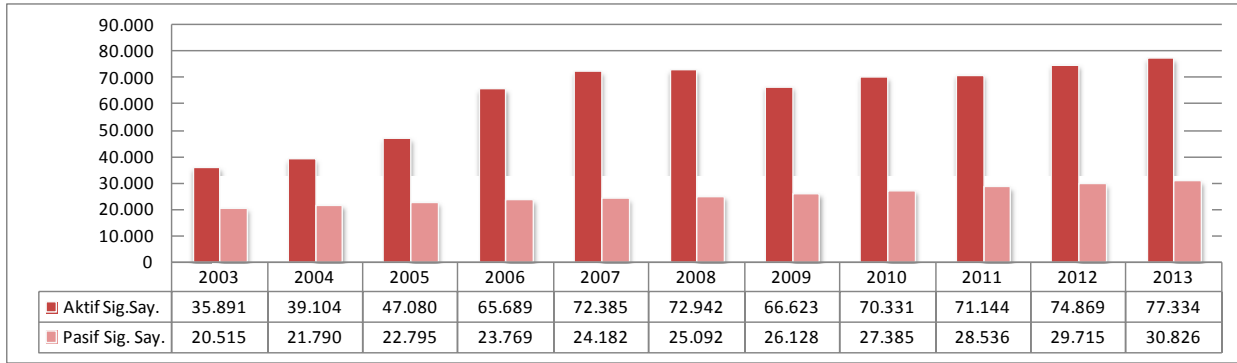
Bu artış trendleri içinde dikkat çeken iki durum vardır. Bunlardan birincisi 2010 ve 2011 yılında kamuda emekli olma eğiliminin arttığı 2012 ve 2013 yılında ise bu eğilimin giderek azaldığıdır. Diğer bir husus ise 2012 yılında sosyal güvenlik harcamalarındaki artışın % 2 olmasıdır. Bu durumun gerekçesi ise 2012 yılında emeklilere maaş artışı yapılmamasıdır.

Sosyal güvenliğin GSMH içindeki oranına baktığımızda ise 2010 yılında % 19'lük bir orana sahipken 2013 yılında bu oran % 16'ya düşmüştür. Bu düşüşteki temel etken 2012 yılında emekli maaşlarına artış verilmemesi, diğer yıllarda ise artışın tüfe kadar yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Aktif Sigortalılar

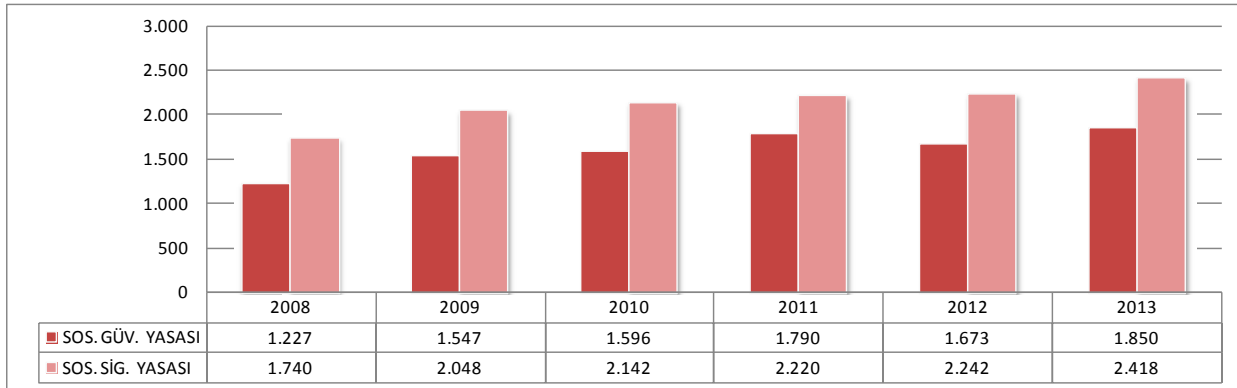
Aktif olarak prim ödeyenler sosyal güvenlik sisteminin en önemli finansörleri olup sistemin sürdürülebilirliğini sağlamada takip edilmesi gereken en önemli değişkendir. 2013 yılı itibarıyla aktif olarak prim ödeyen kişi sayısı bir önceki yıla oranla % 3,3 artarak 77.334 olmuştur. 2009 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte 66 bin düzeye kadar düşen aktif sayısının son 4 yıl içinde yavaş da olsa bir artış trendi yakaladığı ve bu trendin de 2013 yılı içinde devam ettiği görülmektedir.

Grafik 15: Aktif – Pasif Sigortalı Sayıları

Aktif olarak prim ödeyen kişi sayısı kadar bu kişilerin beyan ettikleri kazanç miktarları da önem arz etmektedir. 2013 yılında Sosyal Güvenlik Yasası çerçevesinde prim ödeyenlerin beyan ettikleri kazanç miktarlarının ortalaması bir önceki yıla oranla % 11 artarak 1.850 ₺'ye Sosyal Sigorta Yasası çerçevesinde prim ödeyenlerin beyan ettikleri kazanç miktarlarının ortalaması da % 8'lik artışla 2.418 ₺ olmuştur. 2013 yılında asgari ücretin % 9 oranında artırılarak 1.415 ₺'ye yükseltildiği ve 2013 yılı TÜFE rakamının 9,8 olduğu hususları dikkate alındığında prime esas kazanç ortalamalarında reel bir artış yaşanmadığı görülmektedir.

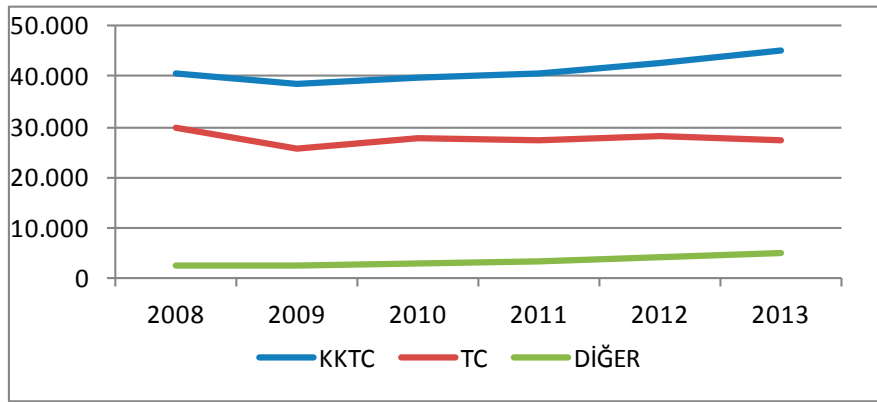
Grafik 16: Prime Esas Kazanç Ortalamaları

Çalışanların uyruklarına göre dağılımına baktığımızda ise KKTC'li çalışan sayısının 2013 yılında artarak 45.056 olduğu, TC vatandaşı çalışanların sayısının azalarak 27.383'e düştüğü, 3.ülke vatandaşı çalışanlarının sayısının da giderek artarak 4.895'e ulaştığı görülmektedir.

Tablo14 : Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı

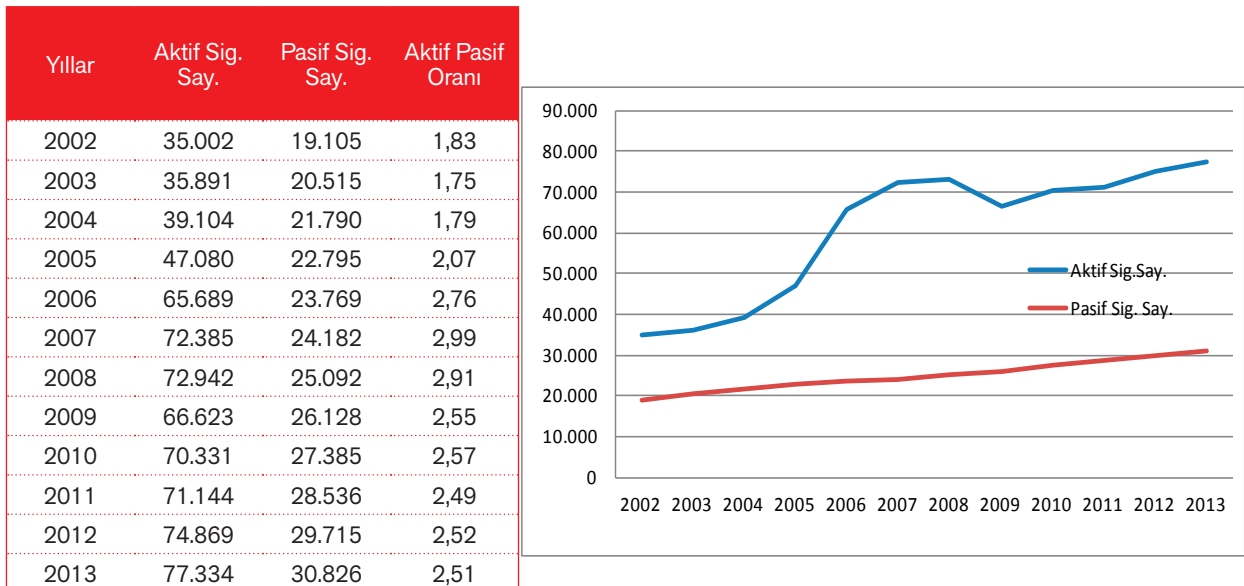
YILLAR	KKTC	TC	DİĞER	ÇALIŞMA İZNI TOPLAM	GENEL TOPLAM
2008	40.552	29.740	2.650	32.390	72.942
2009	38.558	25.503	2.562	28.065	66.623
2010	39.622	27.792	2.917	30.709	70.331
2011	40.682	27.211	3.251	30.462	71.144
2012	42.663	27.996	4.210	32.206	74.869
2013	45.056	27.383	4.895	32.278	77.334

Grafik 17: Çalışanların Uyruklarına Göre Dağılımı

Pasif Sigortalılar

Pasif sigortalılar sosyal güvenlik sisteminden çeşitli adlar altında ödeme alan kişileri tanımlamakta kullanılan bir kavram olup sosyal güvenlik sisteminin temel gider kısmını oluşturmaktadır. 2013 yılında pasif sigortalı sayısı % 4 artarak 30.826 kişiye yükselmiştir.

Bir emekliyi kaç çalışanın finanse ettiğini ortaya koyan aktif/pasif oranına baktığımızda; pasif sigortalı sayısının belli bir artış trendi çerçevesinde ekonomik konjonktürden bağımsız hareket ettiğini aktif sigortalı sayısının ise ekonomik gelişmelere bağlı olarak dalgalı bir seyir izlediğini görmekteyiz. Bu çerçevede aktif sigortalı sayısı ekonomik büyümenin yaşandığı 2004-2007 döneminde hızla artmış 2008 kriziyle birlikte düşüş eğilimine girmiş ve 2009 yılından sonrada tekrar artmaya başlamıştır.

Tablo 15/ Grafik 18: Sosyal Sigortalar Dairesi Aktif/Pasif Oranı

A2013 yılında aktif/pasif oranı % 2,51 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oranın bir önceki yıl 2,52 olduğu anımsanırsa aktif/pasif oranında bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu oran 2007 yılında yakalanan 2,99 oranın uzağında seyretmeye devam etmektedir.

Aktif/pasif oranının düşük olmasının en önemli nedeni KKTC’de emeklilik yaşının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda bazı OECD ve AB üyesi ülkelerinin emeklilik yaşı uygulamaları verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere artan yaşam süresi ve değişen çalışma koşulları ile birlikte emeklilik yaşı 65 civarındadır.

Tablo 16: Bazı OECD ve AB Üyesi Ülkeler ile KKTC Emeklilik Yaşı

Ülkeler	Emeklilik Yaşı (Erkek)	Emeklilik Yaşı (Kadın)
KKTC	50/60	50/60
Türkiye	60/65	58/65
Güney Kıbrıs	65	65
Yunanistan	65	60
İngiltere	65	60
Danimarka	67	67
Finlandiya	63	63
Hollanda	65	65
Japonya	65	65
Lüksemburg	65	65
Macaristan	62	60
Norveç	67	67

KKTC’de uygulanan resmi emeklilik yaşının uluslararası uygulamalar ile karşılaştırıldığında düşük olduğu gözlenmektedir. 2008 yılında emeklilik yaşına ilişkin bir düzenleme yapılmış olsa da, gerek ilk defa sigortalı olacaklar için uygulanacak olması gerekse 60 yaşın düşük kalması nedeniyle sistemin sürdürülebilirliği için yeterli gözükmemektedir.

Şubat 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 2/2012 sayılı yasayla 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasasında yapılan değişiklikle 45 yaş altında olan sigortalıların emeklilik yaşı kademeli olarak 60’a çıkarılmıştır. Bu sayede sistemin sürdürülebilir hale gelmesinde önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu 2/2012 sayılı yasayla 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasasında yapılan reform mahiyetindeki değişiklikler sadece işçiler ile sınırlı kalmıştır. Kamu çalışanlarını (Memurlar) da kapsayan daha kapsamlı bir reformun sistemin sürdürülebilirliği ve bütçe üzerindeki yükün hafifletilmesini teminen yapılmasının gerekliliğinin kaçınılmaz olduğu ise ortadır. Bu konuya ilişkin herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.

Sosyal Sigortalar Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri

2013 yılı sosyal sigorta bütçe giderleri toplamda bir önceki yıla oranla % 4 artarak 702 milyon ₺ civarında gerçekleşmiştir. Bütçe giderlerinde en büyük pay emekli maaşı ödemelerinde olup bu kalem bir önceki mali yıla oranla % 12 artış göstermiştir.

Bütçe gelirleri ise bir önceki mali yıla oranla toplamda % 9 artarak 646 milyon ₺ civarında gerçekleşmiştir. Gelirler içinde en büyük paya sahip olan prim gelirlerinde bir önceki yıla oranla % 12’lik bir artış yaşanmıştır. Bu artışın nedeni ise aktif sigortalı sayısında meydana gelen artış ile asgari ücret artışından kaynaklanmıştır.

Tablo 17: Sosyal Güvenlik Dairesi Bütçe Gerçekleşmeleri 2010-2013

	2010	2011	2012	2013	Önceki Yıl Artış %
GİDERLER	573.657.513	613.670.947	672.116.099	701.845.416	0,04
MYÖ	451.152.823	488.464.500	513.276.093	577.359.175	0,12
İş Kazası	3.244.039	3.390.875	3.455.879	3.915.413	0,13
Has. İlaç,İşsiz.Ana.	24.253.625	27.121.024	59.625.641	27.656.036	-0,54
Özel Uygulama	65.532.525	65.392.313	64.538.191	68.358.645	0,06
Yönetim Giderleri	10.946.137	11.181.254	11.413.589	12.112.934	0,06
Diğer Giderler	18.528.364	18.120.981	19.806.707	12.443.213	-0,37
GELİRLER	415.008.297	437.615.650	593.463.265	645.972.823	0,09
Prim Gelirleri	328.068.792	343.186.199	390.270.336	435.479.065	0,12
Gecikme Zam.-Diğer Gel.	6.473.854	9.226.123	13.053.791	8.995.797	-0,31
3. Ayak Devlet Prim Hiss.	14.681.173	19.588.329	125.481.757	132.955.342	0,06
Özel Uygulama	65.784.478	65.614.999	64.657.381	68.542.619	0,06
AÇIK	-158.649.216	-176.055.297	-78.652.834	-55.872.593	-0,29
Hazine Yardımı	104.918.827	109.811.671	61.979.000	65.000.000	0,05
FARK	-53.730.389	-66.243.626	-16.673.834	9.127.407	-1,55

2013 yılı bütçe performansı sonrasında bütçe 56 milyon ₺ civarında bir açık vermiş olup bu açık KKTC maliyesinden aktarılan 65 milyon ₺ hazine yardımı ile kapatılmıştır. Hazine yardımı sonrasında bütçe 9 milyon ₺ civarında bir fazla vermiştir. Bu fazla mevcut banka borç ödemelerinde kullanılmıştır.

Kurumun borç durumuna baktığımızda ise en büyük payın bankalara olan borç olduğu görülmektedir. Banka borcu 2012 yılı itibarıyla 206 milyon ₺ iken bu rakam 2013 yıl sonu itibarıyla 211 milyon ₺'ye yükselmiştir. Sosyal güvenlik anlaşması gereği ödenmesi gereken faturalardan kaynaklanan borçlar, hastane borçları ve ilaç eczacılık dairesince talep edilen ödemeler de dikkate alındığında 2013 yılsonu itibarıyla toplam 250 milyon ₺'lik bir borç stoku bulunmaktadır.

E. YEREL YÖNETİMLER

KKTC'de yerel yönetimlerin ana omurgasını belediyeler oluşturmaktadır. Belediyeler 55/1995 sayılı Yasaya göre temel olarak beldenin gelişmesi ve belde halkının esenlik, refah ve mutluluğu konusunda ortak yerel gereksinimlerinin çağdaş bir anlayış ve demokratik bir tutum ile ele alınıp karşılanması görevlerini ifa etmektedir. Buna göre söz konusu yasada belediyelerin görevleri aşağıdaki başlıklar altında düzenlenmiştir:

1. Sağlık ve sosyal yardımla ilgili görevler
2. İmara ilişkin görevler
3. Ekonomi ve çalışma yaşamına ilişkin görevler
4. Esenlik ve güvenlikle ilgili görevler
5. Eğitim, kültür ve turizm görevleri
6. Ulaşım ile ilgili görevler
7. Tarıma ilişkin görevler

Yerel yönetimler 5'i ilçe merkezi olmak üzere toplam 28 belediyeye bölünmüştür.

Nüfus

2011 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına göre, ilk sekiz belediye olan Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Gönyeli, Değirmenlik, Lapta ve Lefke Belediyelerinin her biri 10.000'in üzerinde nüfusu temsil etmekte, İskele, Dikmen, Y.Boğaziçi, Y.Erenköy, Alsancak ve Çatalköy Belediyeleri ise 5.000'in üzerindeki nüfuslarıyla kent belediyesi olarak kabul edilmektedir. Geriye kalan 14 belediye ise kırsal belediye olarak kabul görmektedir.

TABLO 18: Belediyeler ve Nüfusları (2011)*

BELEDİYE	Nüfus 2011
LEFKOŞA	61.918
MAĞUSA	40.693
GİRNE	35.545
GÜZELYURT	19.233
GÖNYELİ	16.935
DEĞİRMENLİK	14.072
LAPTA	12.756
LEFKE	11.357
İSKELE	8.051
DİKMEN	9.110
Y.BOĞAZIÇI	6.761
Y.ERENKÖY	5.747
ALSANCAK	6.999
BEYARMUDU	4.635
ÇATALKÖY	6.548
ALAYKÖY	3.957
PAŞAKÖY	3.561
MEHMETÇİK	3.961
İNÖNÜ	2.944
BÜYÜKKONUK	2.977
AKDOĞAN	2.505
GEÇİTKALE	2.423
SERDARLI	2.454
VADİLİ	2.376
DİPKARPAZ	2.362
ESENTEPE	2.619
TATLISU	1.486
AKINCILAR	411
TOPLAM	294.396

Kaynak: DPO – 2011 Yılı De Facto Nüfus Sayımı Sonuçları

2011 yılı nüfus verileri 1996 yılı ile karşılaştırıldığında, 1996 yılında on binin üzerinde nüfusa sahip belediye sayısı 4 iken, bu sayının 2011'de 8'e çıktığı, bu süre zarfında kent belediyeleri toplam sayısının ise 6'dan 14'e çıktığı görülmektedir. 1996 yılında nüfusu iki binin altında toplam 11 belediye varken, bu sayı 2011 yılında 2'ye düşmüştür.

TABLO 19: Nüfus Dilimlerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfus (2011)*

Nüfus Dilimi	Belediye Sayısı	Belediye %	Nüfus	Nüfus %
<1000	1	3,57	411	0,14
1001-2000	1	3,57	1.486	0,50
2001-5000	12	42,86	36.774	12,49
5001-10000	6	21,43	43.216	14,68
10001-50000	8	28,57	212.509	72,18
	28	100,0	294.396	100,0

*2011 Nüfus sayım sonuçları itibarı ile. Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

TABLO 20: Nüfus Dilimlerine Göre Belediye Sayısı Ve Nüfus (1996)*

Nüfus Dilimi	Belediye Sayısı	Belediye %	Nüfus	Nüfus %
<1000	2	7,2	1.275	0,9
1001-2000	9	32,1	12.375	8,8
2001-5000	11	39,3	29.762	21,0
5001-10000	2	7,2	12.494	8,8
10001-50000	4	14,2	85.556	60,5
Toplam	28	100,0	141.462	100,0

*1996 Nüfus sayım sonuçları itibarı ile. Kaynak: KKTC Belediyeciliğinde Ölçek Yapısının Finansal Etkileri Üzerine Bir Araştırma;Yrd. Doç. Dr. Okan Veli ŞAFAKLI Yakın Doğu Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, Lefkoşa – KKTC, Yrd. Doç. Dr. Erdal GÜRYAY Yakın Doğu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Lefkoşa- KKTC (2005).

Belediyelerin nüfus yapısı incelendiğinde, ilk sekiz belediyenin on binin üzerinde nüfusa sahip olup toplam nüfusun % 72,3'ünü temsil etmekte olduğu görülmektedir. Bu belediyelerden sonraki en büyük nüfusa sahip altı belediyenin ise belediye başına beş binin üzerinde nüfusu bulunmakta ve 14'ünün ise belediye başına beş binin altında bir nüfusu temsil ettiği görülmektedir.

Fiziksel Kaynaklar

Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği'nden alınan verilere göre 2013 yılında belediyelere ait araç parkı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tabloda belirtilen araçlar dışında, Belediyeler Birliğinin koordinasyonunda greyder, silindir, lift gibi bazı araçların olduğu ve belediyelerin sıralı olarak kullanabildiği bir ortak araç parkı da bulunmaktadır. Bu yaklaşım özellikle Kuzey Kıbrıs ölçeğinde kaynakların etkin kullanımını sağlayan bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Belediyeler böylelikle büyük yatırım gerektiren ancak yıl boyunca her iş günü kullanımına ihtiyaç duyulmayan bu tür araçları ihtiyaçları oranında kullanabilme fırsatını yakalamaktadır. Kullanım ile ilgili ücretler ise Belediyeler Birliğinin söz konusu araç parkının sürdürülebilirliğini sağlamasına katkı koymaktadır.

TABLO 21: Belediyelerin Araç Durumu (2013)

BELEDİYE	Çöp Aracı	Vidanjör	Dozer	D.Loader	Kamyon	Su Tankeri	L.Rower	Kamyonet	Sal. Aracı	Cen. Aracı	Van	Silindir	Bet.Yoğ.	P.Tes.	B.Tes.	Greyder	Traktör	Otobüs	Minibüs	S.Araç	Lift	Motosiklet	D.Araç
LEFKOŞA	13	3	-	5	7	6	-	14	4	3	29	1	-	-	-	1	1	-	4	60	4	36	33
G.MAĞUSA	16	2	-	-	15	4	-	49	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	19	-	11	25
GİRNE	17	-	4	-	17	3	-	7	1	2	21	1	-	-	-	-	-	-	2	10	2	20	10
GÜZEL-YURT	6	1	1	4	5	1	-	16	1	2	-	1	1	1	-	-	-	1	3	9	1	5	9
GÖNYELİ	3	2	3	-	6	1	2	8	2	1	3	1	1	1	-	1	1	4	4	10	1	11	-
DEĞİR-MENLİK	5	1	2	-	10	2	1	12	1	1	11	-	-	-	-	-	-	-	2	13	-	4	0
LÂPTA	7	2	4	-	8	3	-	15	-	1	2	1	6	-	-	1	2	-	1	10	1	4	-
LEFKE																							
İSKELE	6	3	-	2	5	3	-	1	-	1	8	1	-	-	-	-	-	-	3	1	1	-	0
DIKMEN	6	1	-	-	5	4	-	5	1	1	8	-	-	-	-	-	2	2	-	9	2	5	4

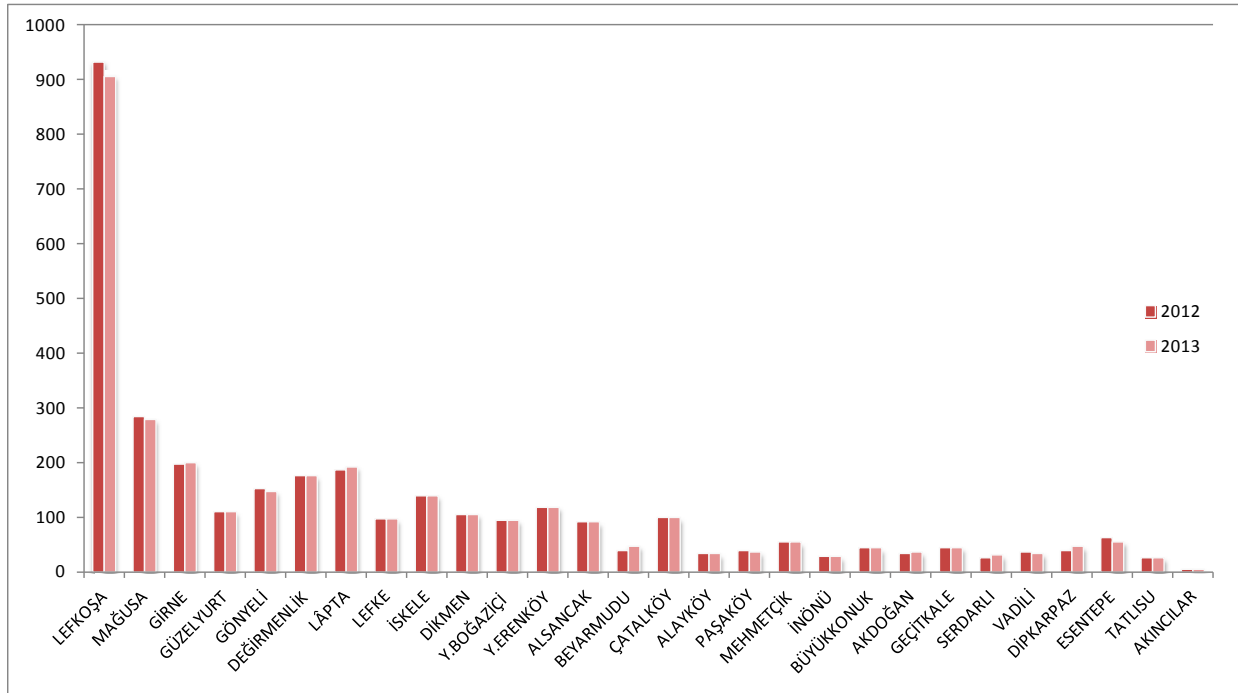
Y.BOĞAZIÇI	3	1	2	-	3	3	-	7	-	1	4	2	-	-	-	1	2	-	-	-	1	2	3
Y.ERENKÖY	5	-	1	-	1	1	1	4	1	2	7	-	1	-	-	-	-	-	3	5	1	7	-
ALSANCAK	3	-	1	-	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	7	5
BEYARMU- DU	4	1	1	-	1	2	-	-	-	1	2	-	1	1	-	-	1	-	-	5	1	-	-
ÇATALKÖY	3	1	-	1	2	1	-	1	-	1	8	1	2	-	-	-	1	-	1	1	-	2	3
ALAYKÖY	3	1	3	-	3	1	2	2	-	1	2	1	2	-	-	-	1	-	-	3	1	1	-
PAŞAKÖY	2	1	3	-	3	1	-	2	-	1	2	2	-	-	-	-	1	-	1	2	1	-	7
MEHMET- ÇİK																							
İNÖNÜ																							
B.KONUK	2	1	2	-	2	1	-	3	-	1	3	1	2	-	-	-	1	1	1	1	1	1	-
AKDOĞAN	2	2	2	-	3	2	-	-	-	1	1	1	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
GEÇİTKALE	2	1	1	-	2	2	-	1	-	1	1	1	2	-	-	-	-	-	2	1	1	1	0
SERDARLI																							
VADİLİ	3	1	2	-	1	2	-	4	1	1	2	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
DİPKARPAZ	2	1	-	3	3	1	-	1	-	2	2	-	-	1	1	-	-	1	1	2	1	2	0
ESENTEPE	2	1	3	-	2	-	-	3	-	1	-	1	3	-	-	1	-	-	-	2	-	-	1
TATLISU	2	1	3	-	4	-	-	2	-	1	-	-	2	1	-	-	1	-	1	4	-	2	0
AKINCILAR	2	1	1	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
TOPLAM	119	29	39	15	110	46	6	162	12	27	116	17	28	5	1	5	14	14	31	171	20	122	102

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Not: Lefke, Mehmetçik, İnönü ve Serdarlı Belediyeleri veri sunmamışlardır.

İnsan Kaynakları

2013 yılında 28 belediyede toplam 3.277 personel çalışmaktadır. Lefkoşa Belediyesi 907 personel ile en çok personele sahip belediye, Akıncılar ise 4 personel ile en az personele sahip belediye olarak görülmektedir.

GRAFİK 19: Belediyeler Toplam Personel Sayısı (2012-2013)

* Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır. Münferit temin edilmiştir. Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

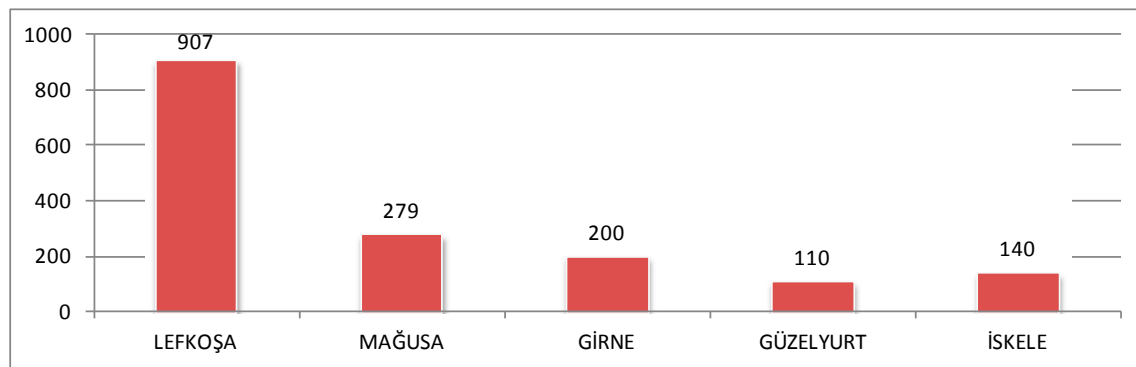
Belediyelerin 2012 ile 2013 yılı arasındaki genel personel durumu incelendiğinde, personel sayılarında çok büyük bir değişim olmadığı gözlemlenmektedir.

TABLO 22: Belediyeler Toplam Personel Sayısı (2012-2013)

BELEDİYE	2012	2013
1. LEFKOŞA	934	907
2. MAĞUSA	285	279
3. GİRNE	197	200
4. GÜZELYURT	110	110
5. GÖNYELİ	151	148
6. DEĞİRMENLİK	176	176
7. LÂPTA	186	193
8. LEFKE	97	97
9. İSKELE	139	140
10. DİKMEN	106	106
11. Y. BOĞAZIÇI	95	95
12. Y. ERENKÖY	118	119
13. ALSANCAK	91	91
14. BEYARMUDU	38	48
15. ÇATALKÖY	99	99
16. ALAYKÖY	33	33
17. PAŞAKÖY	39	37
18. MEHMETÇİK	54	54
19. İNÖNÜ	28	28
20. BÜYÜKKONUK	45	43
21. AKDOĞAN	33	36
22. GEÇİTKALE	45	45
23. SERDARLI	27	31
24. VADİLİ	35	34
25. DİPKARPAZ	40	47
26. ESENTEPE	63	56
27. TATLISU	21	21
28. AKINCILAR	4	4
TOPLAM	3.289	3.277

*Güzelyurt, Dikmen, Çatalköy, Paşaköy, İnönü, Geçitkale ve Tatlısu Belediyeleri 2012 personel sayısı sunmamışlardır. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri 2013 personel sayısı sunmamışlardır. Bu veriler münferiden temin edilmiştir. Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

İlçe belediyelerinin personel durumu incelendiğinde Lefkoşa Belediyesi'nin diğer ilçe belediyelerinin toplamından daha fazla personeli olduğu görülmektedir. Lefkoşa Belediyesi'nin 2013 yılında toplam 907 personeli bulunurken, diğer ilçe belediyelerinin toplam 729 personeli bulunmaktadır.

GRAFİK 20: İlçe Belediyeleri Toplam Personel Sayısı (2013)

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği.

Belediyelerin nüfusa göre personel sayısı kıyaslandığında nüfusa göre istihdam edilen personel sayısının ortalamasının 90 olduğu görülmektedir. Buna göre Belediyelerde ortalama olarak her 90 kişiye 1 personel düşmektedir. Yerel yönetimlerin etkinliğini ve standardını ölçmek amacıyla kullanılabilir bir veri olan nüfusa göre personel sayısı tek başına bir gösterge olarak yeterli değildir. Bu oranın hizmet etkinliği, üretkenlik gibi verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

TABLO 23: Nüfus /Belediyeler Toplam Personel Sayısı (2011)

BELEDİYE	Nüfus 2011	Personel Sayısı	Nüfus/Personel Sayısı
LEFKOŞA	61.918	907	68
MAĞUSA	40.693	279	146
GİRNE	35.545	200	178
GÜZELYURT	19.233	110	175
GÖNYELİ	16.935	148	114
DEĞİRMENLİK	14.072	176	80
LÂPTA	12.756	193	66
LEFKE	11.357	97	117
İSKELE	8.051	140	58
DİKMEN	9.110	106	86
Y.BOĞAZIÇI	6.761	95	71
Y.ERENKÖY	5.747	119	48
ALSANCAK	6.999	91	77
BEYARMUDU	4.635	48	97
ÇATALKÖY	6.548	99	66
ALAYKÖY	3.957	33	120
PAŞAKÖY	3.561	37	96
MEHMETÇİK	3.961	54	73
İNÖNÜ	2.944	28	105
BÜYÜKKONUK	2.977	43	69
AKDOĞAN	2.505	36	70
GEÇİTKALE	2.423	45	54
SERDARLI	2.454	31	79
VADİLİ	2.376	34	70
DİPKARPAZ	2.362	47	50
ESENTEPE	2.619	56	47
TATLISU	1.486	21	71
AKINCILAR	411	4	103
TOPLAM	294.396	3.277	90

*2011 yılı personel sayısı verilerine ulaşamayan bazı belediyeler (Lefke, Vadili, İnönü, Tatlısu) için 2013 yılı verileri kullanılmıştır. Kaynak: DPÖ – 2011 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçları

Bütçe Dengesi

i. Gider Bütçesi

Belediyelerin 2013 yılında yapmış olduğu toplam harcama 341 milyon ₺ düzeyindedir. Bu harcamanın % 30'unu Lefkoşa Türk Belediyesi gerçekleştirmektedir. Bu harcama Gazimağusa, Girne ve Güzelyurt Belediyelerinin harcama toplamlarından daha yüksektir.

TABLO 24: Belediye Bütçe Giderleri (2013)*

(Bin ₺)

BELEDİYELER	PERSONEL GİDERLERİ	PERSONEL DIŞI GİDERLER	YATIRIMLAR	TRANSFER VE BORÇ ÖDEMELERİ	TOPLAM
LEFKOŞA	47.512	3.307	1.517	48.031	100.367
MAĞUSA	19.949	11.760	11.537	831	44.076
GİRNE	13.977	12.091	8.784	612	35.465
GÜZELYURT	7.098	6.586	4.387	648	18.719
GÖNYELİ	7.913	3.168	9.503	559	21.143
DEĞİRMENLİK	9.011	4.945	6.187	2.739	22.881
LÂPTA	7.100	3.529	2.114	1.759	14.501
LEFKE					
İSKELE	6.508	3.646	5.592	191	15.936
DİKMEN	4.645	1.386	3.241	449	9.720
Y.BOĞAZIÇI	3.168	1.657	527	775	6.126
Y.ERENKÖY	2.982	777	1.170	720	5.649
ALSANCAK	4.076	1.568	909	49	6.602
BEYARMUDU	1.667	3.717	240	215	5.839
ÇATALKÖY	3.598	1.810	1.924	766	8.098
ALAYKÖY	1.957	797	709	312	3.775
PAŞAKÖY	1.548	422	933	15	2.919
MEHMETÇİK	1.170	288	9	7	1.474
İNÖNÜ					
BÜYÜKKONUK	1.129	27	1.693	315	3.163
AKDOĞAN	1.154	588	241	242	2.224
GEÇİTKALE	1.390	354	220	148	2.112
SERDARLI	1.026	1.002	-	252	2.281
VADİLİ					
DİPKARPAZ	1.185	1.507	-	38	2.730
ESENTEPE	1.829	569	991	120	3.510
TATLISU	933	655	356	51	1.995
AKINCILAR	180	-	-	-	180
TOPLAM	152.705	66.154	62.783	59.843	341.485

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

Belediyelerin gerçekleştirmiş olduğu bütçe giderleri başlıklar itibarıyla incelendiğinde en büyük giderin personel gideri olduğu görülmektedir. Lefkoşa Belediyesi'nde farklı olarak en büyük gideri transfer ve borç ödemeleri oluşturmaktadır.

ii. Gelir Bütçesi

Belediyelerin gelir kaynakları; özkaynak gelirleri, Devlet katkısı, borçlanma ve koşullu yardım ve bağışlardan oluşmaktadır. 51/1995 sayılı Belediyeler Yasasına göre belediyelere Devlet katkısı; Devlet bütçesinin yerel gelirlerinden ayrılan (% 8,5) ve her belediyeye sınırları içerisinde yaşayan nüfus dikkate alınarak dağıtılan bir gelirdir. Özkaynak gelirleri ise belediyelerin sunmuş olduğu hizmetlere karşılık aldığı gelirlerden, sırasıyla emlak vergisi, içme suyu gelirleri, kanalizasyon gelirleri, temizlik-aydınlık gelirleri, imar geliri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Koşullu yardım ve bağışlar belli bir koşula bağlı olarak harcanan gelirler olduğundan, ve bunun yanında borçlanmalar da yaratılan gelirlerle giderleri karşılayabilme kabiliyetini ölçebilmek amacıyla gelir gider dengesi kıyaslamalarında dikkate alınmamıştır.

TABLO 25: Belediyeler Özkaynak Gelirleri – Toplam Gelirler Dengesi (2013)***(Bin ₺)**

BELEDİYELER	ÖZKAYNAK GELİRLERİ	DEVLET KATKISI	TOPLAM GELİR	TOPLAM GİDER	GELİRİN GİDERİ KARŞILAMA ORANI
LEFKOŞA	33.543	30.490	64.033	100.367	63,8
MAĞUSA	21.120	20.327	41.447	44.076	94,0
GİRNE	23.778	16.523	40.301	35.465	113,6
GÜZELYURT	7.396	9.412	16.808	18.719	89,8
GÖNYELİ	11.360	8.583	19.943	21.143	94,3
DEĞİRMENLİK	16.601	6.116	22.717	22.881	99,3
LAPTA	5.811	6.020	11.831	14.501	81,6
LEFKE					
İSKELE	12.222	4.234	16.455	15.936	103,3
DİKMEN	5.041	4.530	9.572	9.720	98,5
Y.BOĞAZIÇI	2.485	3.288	5.773	6.126	94,2
Y.ERENKÖY	2.360	2.909	5.270	5.649	93,3
ALSANCAK	3.573	3.277	6.850	6.602	103,8
BEYARMUDU	1.184	2.290	3.474	5.839	59,5
ÇATALKÖY	4.960	2.798	7.758	8.098	95,8
ALAYKÖY	1.643	1.929	3.573	3.775	94,6
PAŞAKÖY	1.094	1.769	2.863	2.919	98,1
MEHMETÇİK	608	369	977	1.474	66,3
İNÖNÜ					
BÜYÜKKONUK	1.715	1.350	3.065	3.163	96,9
AKDOĞAN	601	1.615	2.216	2.224	99,6
GEÇİTKALE	890	1.182	2.073	2.112	98,2
SERDARLI	1.172	1.230	2.402	2.281	105,3
VADİLİ					
DİPKARPAZ	1.346	1.184	2.530	2.730	92,7
ESENTEPE	1.813	1.199	3.012	3.510	85,8
TATLISU	967	1.106	2.073	1.995	103,9
AKINCILAR	39	210	249	180	137,9
TOPLAM	163.323	133.941	297.264	341.485	87,1

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

Tablodan da görüleceği üzere toplam 6 belediyenin geliri, giderlerini karşılayabilmektedir. Mevcut durumda belediyelerin çoğunluğu ise gelirleri ile giderlerini karşılayabilme noktasına yaklaşmışlardır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, özkaynak gelirlerinin her bir belediyenin gelir potansiyeline kıyasla karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Diğer bir deyişle herhangi bir belediye sınırları içerisinde verilen hizmetler ve buna karşılık toplanması gereken gelirlerin analiz edilmesi ve dolayısı ile sözkonusu belediyenin gerçek gelir potansiyelinin belirlenmesi önemlidir. Böyle bir analiz belediyelerin kendi gelir yaratma potansiyellerini ve gelir toplama süreçlerini ve etkinliklerini de tahlil etmelerine ve içsel iyileştirmelere gidilerek verimliliklerini artırmasına olanak sağlayacaktır.

Yatırım Giderleri

Belediyeler Yasası'na bakıldığında belediyelerin gider kalemleri ile ilgili tek kısıtlamanın yatırımlar kalemi ile ilgili olduğu görülmektedir. Şöyle ki belediyelerin aldıkları Devlet katkısının en az 1/6'sının (0,166'sının) yatırıma yönlendirilmesi öngörülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi rakamları mevcut olan dört belediyenin Belediyeler Yasası uyarınca Devlet katkısının en az 1/6'sının yatırıma aktarılması kısıtını tutturamadığı görülmektedir. Bunun yanında üç belediyenin de hiçbir yatırım yapmadığı görülmektedir.

TABLO 26: Devlet Katkısının Yatırıma Dönüşmesi Oranı (2013)*

BELEDİYELER	DEVLET KATKISI	YATIRIMLAR	YATIRIMLAR/DEVLET KATKISI
LEFKOŞA	30.490	1.517	0,0
MAĞUSA	20.327	11.537	0,6
GİRNE	16.523	8.784	0,5
GÜZELYURT	9.412	4.387	0,5
GÖNYELİ	8.583	9.503	1,1
DEĞİRMENLİK	6.116	6.187	1,0
LAPTA	6.020	2.114	0,4
LEFKE			
İSKELE	4.234	5.592	1,3
DİKMEN	4.530	3.241	0,7
Y. BOĞAZIÇI	3.288	527	0,2
Y. ERENKÖY	2.909	1.170	0,4
ALSANCAK	3.277	909	0,3
BEYARMUDU	2.290	240	0,1
ÇATALKÖY	2.798	1.924	0,7
ALAYKÖY	1.929	709	0,4
PAŞAKÖY	1.769	933	0,5
MEHMETÇİK	369	9	0,0
İNÖNÜ			
BÜYÜKKONUK	1.350	1.693	1,3
AKDOĞAN	1.615	241	0,1
GEÇİTKALE	1.182	220	0,2
SERDARLI	1.230	-	-
VADİLİ			
DİPKARPAZ	1.184	-	-
ESENTEPE	1.199	991	0,8
TATLISU	1.106	356	0,3
AKINCILAR	210	-	-
TOPLAM	133.941	62.783	0,5

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

T.C. Yardımları

2013 yılında T.C. Kaynaklarından KKTC'ne Sağlanan Hibelerin Kullanımına İlişkin Protokol kapsamında Belediye ve Köylerin altyapı yatırım projelerine 2012 yılına göre % 30 artışla 18,2 milyon ₺ katkı sağlanmıştır.

Tamamlanan Projeler bölümünde detaylı olarak açıklanan altyapı yatırım projelerinin desteklenmesine yönelik harcamaların Belediyelere göre katkı miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO 27: T.C. Proje Katkısı

BELEDİYELER	2011	2012	2013
AKDOĞAN	246.228	33.642	550.000
AKINCILAR	95.000	140.000	100.000
ALAYKÖY	317.760	0	503.845
ALSANCAK	150.000	0	218.001
BEYARMUDU	46.168	655.600	439.884
BÜYÜKKONUK	59.999	238.880	545.000
ÇATALKÖY	150.000	330.940	0

DEĞİRMENLİK	70.000	297.737	462.804
DİKMEN	250.000	150.000	683.758
DİPKARPAZ	299.952	763.134	948.847
ESENTEPE	190.000	140.000	210.100
GAZİMAĞUSA	500.000	1.450.000	1.233.892
GEÇİTKALE		0	113.969
GİRNE		1.249.712	1.655.861
GÖNYELİ	434.326	500.000	1.600.000
GÜZELYURT		1.700.000	1.611.237
İNÖNÜ	188.700	362.998	632.000
İSKELE		860.000	1.265.407
LAPTA	67.639	899.998	615.000
LEFKE	570.000	575.824	265.950
LEFKOŞA	1.859.919	1.035.062	860.845
PAŞAKÖY		456.776	648.223
SERDARLI	21.775	719.409	556.735
TATLISU		310.000	239.999
VADİLİ	202.919	247.080	942.850
YENİ ERENKÖY	99.982	499.999	639.500
YENİBOĞAZIÇI		246.091	621.513
BELEDİYELER BİRLİĞİ	650.000		
	6.470.370	13.862.887	18.165.229

*Kaynak: T.C. Yardım Heyeti Başkanlığı

Personel Giderleri

2013 yılı personel sayıları ile personel giderleri dikkate alındığında personel gideri/personel sayısı, diğer bir deyişle bir personelin ortalama yıllık maliyeti 41.932 ₺ olarak hesaplanmıştır. Toplam 28 belediyeden 11'inin bir personel için ortalama personel maliyetinin üzerinde bir maliyet yüklediği görülmektedir. Bunun yanında personel giderinin toplam giderdeki oranına bakıldığında, KKTC'deki belediyelerin toplam giderlerinin ortalama % 50'sini personel giderlerinin oluşturduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda personel giderleri ile özkaynak gelirleri-Devlet katkısı toplamı kıyaslanmaktadır. İdeal yapıda bir belediyenin Devlet katkısı ile personel giderlerini karşılayabilmesi ve özkaynak gelirlerini de diğer gider ve yatırımlara yönlendirebilmesi beklenmektedir. Ayrıca yine ideal durumda her belediyenin en az kendisine aktarılan Devlet katkısı kadar özkaynak geliri yaratması beklenmektedir. Tablodan da görüleceği üzere belediyelerin personel gideri/(özkaynak gelirleri+Devlet katkısı değerinin) oranı % 51,37'dir.

TABLO 28: Toplam Gider İçindeki Personel Yüğü

Belediye	Personel Sayısı	Personel Gideri	Personel Gideri/ Personel Sayısı	Toplam Gider	Personel Gideri/ Toplam Gider %	Özkaynak Gelirleri + Devlet Katkısı	Personel Gideri/ Özkaynak+Devlet Katkı%
LEFKOŞA	907	47.512	52,4	100.367	47,3	64.033	74,2
MAĞUSA	279	19.949	71,5	44.076	45,3	41.447	48,1
GİRNE	200	13.977	69,9	35.465	39,4	40.301	34,7
GÖNYELİ	148	7.913	53,5	21.143	37,4	19.943	39,7
GÜZELYURT	110	7.098	64,5	18.719	37,9	16.808	42,2
LEFKE	97						
LAPTA	193	7.100	36,8	14.501	49,0	11.831	60,0
ÇATALKÖY	99	3.598	36,3	8.098	44,4	7.758	46,4

ALSANCAK	91	4.076	44,8	6.602	61,7	6.850	59,5
DEĞİRMENLİK	176	9.011	51,2	22.881	39,4	22.717	39,7
Y.BOĞAZIÇI	95	3.168	33,3	61.259	5,2	5.773	54,9
DİKMEN	106	4.645	43,8	9.720	47,8	9.572	48,5
İSKELE	140	6.508	46,5	15.936	40,8	16.455	39,5
PAŞAKÖY	37	1.548	41,8	2.919	53,0	2.863	54,1
BEYARMUDU	48	1.667	34,7	5.839	28,5	3.474	48,0
İNÖNÜ	28						
ALAYKÖY	33	1.957	59,3	3.775	51,8	3.573	54,8
AKDOĞAN	36	1.154	32,1	2.224	51,9	2.216	52,1
VADİLİ	34						
DİPKARPAZ	47	1.185	25,2	2.730	43,4	2.530	46,9
Y.ERENKÖY	119	2.982	25,1	5.649	52,8	5.270	56,6
ESENTEPE	56	1.829	32,7	3.510	52,1	3.012	60,7
MEHMETÇİK	54	1.170	21,7	1.474	79,4	977	119,8
TATLISU	21	933	44,4	1.995	46,8	2.073	45,0
GEÇİTKALE	45	1.390	30,9	2.112	65,8	2.073	67,0
BÜYÜKKONUK	43	1.129	26,2	3.163	35,7	3.065	36,8
SERDARLI	31	1.026	33,1	2.281	45,0	2.402	42,7
AKINCILAR	4	180	45,1	180	100,0	249	72,5
Toplam	3.277	152.705	46,6	396.619	38,5	297.264	51,4

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

Belediyelerin 2013 yılı kadro dağılımı incelenerek memur ve işçi çalıştırma oranları kıyaslandığında tüm belediyelerde işçi kadro oranının % 50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Daha detaylı incelendiğinde Lefkoşa (%51), Güzelyurt (%55) ve Gönyeli 'de (%68) diğer belediyelere kıyasla çalışan işçi oranının %70'in altında olduğu görülmektedir. Geriye kalan belediyelerde ortalama olarak kadronun % 78'i işçilerden oluşmaktadır.

TABLO 29: Belediyeler Memur-İşçi Personel Sayısı ve Oranları (2013)

BELEDİYE	Memur Sayısı	Memur Oranı	İşçi Sayısı	İşçi Oranı	Toplam
LEFKOŞA	444	49%	463	51%	907
MAĞUSA	58	21%	221	79%	279
GİRNE	54	27%	146	73%	200
GÜZELYURT	49	45%	61	55%	110
GÖNYELİ	47	32%	101	68%	148
DEĞİRMENLİK	41	23%	135	77%	176
LÂPTA	39	20%	154	80%	193
LEFKE	97	100%	0	0%	97
İSKELE	23	16%	117	84%	140
DİKMEN	32	30%	74	70%	106
Y.BOĞAZIÇI	26	27%	69	73%	95
Y.ERENKÖY	23	19%	96	81%	119
ALSANCAK	20	22%	71	78%	91
BEYARMUDU	12	25%	36	75%	48
ÇATALKÖY	27	27%	72	73%	99
ALAYKÖY	8	24%	25	76%	33
PAŞAKÖY	8	22%	29	78%	37
MEHMETÇİK	11	20%	43	80%	54
İNÖNÜ	28	100%	0	0%	28
BÜYÜKKONUK	8	19%	35	81%	43

AKDOĞAN	9	25%	27	75%	36
GEÇİTKALE	8	18%	37	82%	45
SERDARLI	1	3%	30	97%	31
VADİLİ	34	100%	0	0%	34
DİPKARPAZ	12	26%	35	74%	47
ESENTEPE	9	16%	47	84%	56
TATLISU	5	19%	21	81%	26
AKINCILAR	1	25%	3	75%	4

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

Kadro – Kadrosuz – Sözleşmeli Personel Dağılımı

28 Belediyenin 25'inde % 75in üzerinde personelin kadrolu olarak istihdam edildiği görülmektedir. Geriye kalan belediyeler olan Büyükkonuk (% 60,5), Akdoğan (% 25) ve Akıncılar' da (% 25) kadrolu personel çalıştırma oranı diğer belediyelere kıyasla daha düşüktür.

TABLO 30: Belediyeler Kadrolu – Kadrosuz - Sözleşmeli Personel Sayısı (2013)

BELEDİYE	Kadrolu	Kadrolu %	Kadrosuz	Kadrosuz %	Sözleşmeli	Sözleşmeli %	Toplam
LEFKOŞA	795	87,7%	112	12,3%	0	0,0%	907
MAĞUSA	279	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	279
GİRNE	195	97,5%	0	0,0%	5	2,5%	200
GÜZELYURT	106	96,4%	0	0,0%	4	3,6%	110
GÖNYELİ	111	75,0%	37	25,0%	0	0,0%	148
DEĞİRMENLİK	176	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	176
LÂPTA	181	93,8%	5	2,6%	7	3,6%	193
LEFKE	0		0		0		97
İSKELE	137	97,9%	3	2,1%	0	0,0%	140
DİKMEN	83	78,3%	21	19,8%	2	1,9%	106
Y.BOĞAZIÇI	93	97,9%	0	0,0%	2	2,1%	95
Y.ERENKÖY	119	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	119
ALSANCAK	80	87,9%	11	12,1%	0	0,0%	91
BEYARMUDU	38	79,2%	10	20,8%	0	0,0%	48
ÇATALKÖY	86	86,9%	13	13,1%	0	0,0%	99
ALAYKÖY	33	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	33
PAŞAKÖY	37	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	37
MEHMETÇİK	42	77,8%	12	22,2%	0	0,0%	54
İNÖNÜ	0		0		0		28
BÜYÜKKONUK	26	60,5%	17	39,5%	0	0,0%	43
AKDOĞAN	9	25,0%	27	75,0%	0	0,0%	36
GEÇİTKALE	43	95,6%	1	2,2%	1	2,2%	45
SERDARLI	31	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	31
VADİLİ	0		0		0		34
DİPKARPAZ	40	85,1%	7	14,9%	0	0,0%	47
ESENTEPE	42	75,0%	13	23,2%	1	1,8%	56
TATLISU	20	76,9%	6	23,1%	0	0,0%	26
AKINCILAR	1	25,0%	3	75,0%	0	0,0%	4
TOPLAM	2.803		298		22		3.277

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri detaylı veri sunmamışlardır.

Borçlanma

Belediyelerin borç stoğu aşağıdaki tabloda özetlenmektedir. Tabloda bankalara borcu olan belediyelerin borç stoğu ilgili belediyenin gelirleri ile karşılaştırılmıştır. Verilerine ulaşılamayan üç belediye dışında toplam dört belediyenin borç stoğunun özkaynak geliri ile Devlet katkısı toplamına oranı % 30 ve üzerindedir.

TABLO 31: Belediyelerin Bankalara Borçları (2013)

BELEDİYELER	GBP	TRY	BORÇ STOĞU TRY	ÖZKAYNAK GELİRLERİ	DEVLET KATKISI	GELİRLER TOPLAMI	BORÇ STOĞU/ GELİRLER %
LEFKOŞA	476	31.647	33.320	33.543	30.490	64.033	52,0
GÜZELYURT		2.275	2.275	7.396	9.412	16.808	13,5
GÖNYELİ		2.894	2.894	11.360	8.583	19.943	14,5
LÂPTA		6.036	6.036	5.811	6.020	11.831	51,0
LEFKE	91	3.636	3.956				
DIKMEN		1.141	1.141	5.041	4.530	9.572	11,9
Y.BOĞAZIÇI		434	434	2.485	3.288	5.773	7,5
Y.ERENKÖY		1.812	1.812	2.360	2.909	5.270	34,4
ALSANCAK		163	163	3.573	3.277	6.850	2,4
BEYARMUDU		198	198	1.184	2.290	3.474	5,7
ÇATALKÖY		57	57	4.960	2.798	7.758	0,7
İNÖNÜ	71		250				
BÜYÜKKONUK	252	43	930	1.715	1.350	3.065	30,3
AKDOĞAN		94	94	601	1.615	2.216	4,2
GEÇİTKALE		104	104	890	1.182	2.073	5,0
SERDARLI		191	191	1.172	1.230	2.402	8,0
VADİLİ		715	715				
ESENTEPE		58	58	1.813	1.199	3.012	1,9
TOPLAM	890	51.498	54.628	83.906	80.173	164.079	

*Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği. Lefke, İnönü ve Vadili Belediyeleri veri sunmamışlardır.

Yukarıda 28 belediyenin idari ve mali yapısına ilişkin veriler sunulmaktadır. KKTC’de belediye sayısının fazlalığı ve ölçek farklılığı nedeniyle birbiri ile karşılaştırma zorluğu açık bir şekilde görülmektedir. Birkaç belediye dışında belediyeler gelirleri ile cari giderlerini karşılayabilmekte, borçlarını ödemekte ama altyapı yatırımlarına kaynak ayıramamaktadır. Bir başka anlatımla belediyeler elde ettikleri gelirlerin önemli bir kısmını mevcut durumu idame ettirebilmek için kullanmaktadır. Belediyeler gelir potansiyellerinin tamamını kullanamamaktadır. Belediyelerin etkinliğini artırmak amacıyla her belediyenin gelir potansiyelinin analiz edilmesi ve etkinlik ve verimliliğinin bu veriler ışığında tahlil edilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle her belediyenin kendi sınırları içerisinde sunmakta olduğu hizmetlerle ilgili olarak gerçek potansiyel incelenmeli ve belediyelerin iyi hizmet sunarken bunlarla ilgili gelir yaratma kabiliyetlerine bakılmalıdır. Bu yaklaşım sürdürülebilir belediyeciliğin sağlanması için önem arz etmektedir. Bunun yanında kırsalın gelir yaratmadaki kısıtları da dikkate alınmalıdır. Şöyle ki kentlerde ekonomik aktivitelere bağlı olarak belediyeler gelirini artırılabilme potansiyeli taşırken, kırsalda durum farklılık göstermektedir. Kırsal kesim ekonomik aktivite açısından çok daha sınırlı olmasıyla daha az gelir yaratma potansiyeline sahiptir.

Belediyelerin yatırım bütçesi için yasal bir minimum oran belirlenmiş olmasına rağmen, söz konusu tutarın yatırıma fiilen aktarılıp aktarılmadığı bütçe disiplini açısından denetlenmemektedir. Dolayısıyla bazı belediyeler herhangi bir denetim mekanizması ve buna bağlı yaptırımların olmamasından dolayı, elde edilen gelirleri farklı kaynaklara aktarabilmektedir.

Belediyelerin halka hizmet için faaliyetlerini sürdürmesi gerektiği prensibiyle personel sayılarını kontrol altında tutması kaçınılmazdır. Bu amaçla belediyelerin personel giderlerine bir harcama limiti konması, ve dolayısıyla belediyelerin personel sayılarını bu gideri dikkate alarak limitlendirmesi, sürdürülebilir belediyeciliğin sağlanması adına önemli bir adım olacaktır.

3

SEKTÖREL ANALİZ

A. GENEL GÖRÜNÜM

Küreselleşen ekonomi anlayışının devletin rolünü; özel sektörün verimli ve kaliteli üretim yapması için gerekli altyapıları oluşturmak ve standartların sağlanmasında düzenleyici ve denetleyici rol oynamak olarak belirlemesinin ardından, özel sektörün önemi daha da artmıştır. Ekonomik kalkınmanın yani üretim ve istihdamın özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörlerinde yer alan bireylerin tümünü temsil eden reel sektörün yakından takip edilmesini gerekli kılmış ve reel sektörün gelişmesini teminen ihtiyaç duyulan iklimin oluşturulması devletlerin önde gelen amaçları arasında yer almıştır.

Özel sektör eliyle kalkınma modeli, tüm dünyanın uyguladığı bir model iken, KKTC’de uygulamada bazı aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Bu aksaklıkların temelinde KKTC’nin küçük ve nispeten izole bir toplum olması bulunmaktadır. Uluslararası toplum ile yeterli etkileşim ve işbirliğinden uzak kalması nedeniyle KKTC ekonomisi kendine özgü ekonomik politikalar ve kurumsal yapılanmayla refah düzeyini artırmaya çalışmıştır.

Kısıtlı pazarı, doğal kaynakları ve beşeri sermayesi ile mikro bir ekonomiye sahip olan KKTC ekonomisi, ağırlıklı olarak hizmet üreten bir ekonomik yapıya sahiptir. KKTC ekonomik gelişimini tüm mikro ekonomilerde olduğu gibi dış pazarlara erişimle sağlamaya çalışmaktadır. Ancak devam eden Kıbrıs sorunu gibi dışsal sebeplerin yanında mal ve hizmet piyasasındaki aksaklıklar, yüksek maliyet, işgücü piyasasının sığ olması, kamunun ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi gibi iç sorunlar hedefin gerçekleşmesinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ekonomi yönetiminde kurumsallaşma olmaması ve sektör temelli ekonomik ve kalkınma planlamasının olmaması sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın hayata geçmesini zorlaştırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ile oluşturulan ekonomik programlar bu boşluğu nispeten doldurmakla birlikte uygulamada “sahiplik” sorunu başarının önündeki en önemli engeli teşkil etmektedir.

Bu kapsamda uygulanan 2010-2012 dönemi Ekonomik Programı ekonomik büyüme sağlamış olmasına rağmen, KKTC ekonomisinin yapısı orta ve uzun vadede istikrarlı bir büyüme yaratmaktan uzaktır. Kamu sektörünün özel sektörün ekonomik faaliyetleri üzerinde kısıtlayıcı etki yaratması durumu istikrarlı ve yüksek büyüme hızını kısıtlayan temel unsur olmaya devam etmektedir. Reel sektörün temel girdilerinin kamu tarafından üretilmesi, yabancı sermayenin önündeki engeller ve serbest rekabet ortamının oluşturulamaması ekonominin önündeki en önemli engeller olarak görülmektedir.

2013-2014 Kuzey Kıbrıs Ekonomisi Rekabet Edebilirlik Raporu bu hususları da kapsayan geniş bir çalışmayı içermekte ve KKTC ekonomisini 148 ülke içerisinde 118 inci sırada göstermektedir. Raporda “14 bin \$ kişi başı geliriyle Kuzey Kıbrıs olması gereken yerin çok gerisinde, Mısır, Paraguay, Nepal ve Pakistan gibi kişi başı geliri birkaç bin dolar olan hayat kalitesi ve yaşam standartlarının nispeten çok daha kötü olduğu ülkeler arasında yer almaktadır” denilmektedir. Raporun önerdiği çözümlerden biri piyasanın daha etkin çalışmasıdır. Rapor, “Ürün piyasasının etkinliğinin bu kadar kötü olmasının başında dış ticaret rejiminde yer alan yasaklar ve ekonomi içerisinde var olan monopollerdir. Bu durum piyasada fiyatları yükseltmekte ve ürün sunumunda kalitenin artırılmasını engellemektedir” denilmektedir.

Günümüzde tüm ekonomilerin küresel ekonomiye bir şekilde entegre olduğu dikkate alındığında “küçük” olma durumunun ve izolasyonların kalkması için uğraş verilmesi “izole” olma durumunun sürekli olamayacağı anlamına gelmektedir. Bu yaklaşıma göre KKTC ekonomisinin bir an önce rasyonelleşmesi gerekmektedir.

KKTC reel sektörünün içinde bulunduğu ve yukarıda kısaca özetlenen duruma ilişkin makro ekonomik veriler bu Raporun I. Bölümünde yer almaktadır. Aşağıda KKTC ekonomisi içerisinde önemli yeri olan belli başlı sektörlerin 2013 yılında göstermiş olduğu gelişime yer verilmiştir.

B. SEKTÖREL GELİŞMELER

1. TURİZM SEKTÖRÜ

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2013 yılında küresel seyahat eğilimlerinde yüzde 5'lik bir artış yaşanmış ve seyahat eden turist sayısı 1 milyar 087 milyon kişiye ulaşmıştır. Seyahat harcamalarının yaklaşık yüzde 7'lik bir artışla 950 milyar Euroya ulaşması beklenmektedir. 2013 yılında devam eden küresel ekonomik krize rağmen turizm sektörü 2012 yılında olduğu gibi 2013 yılında da büyümeye devam etmiştir. Turizm sektörü dünyada 220 milyonu aşkın kişiye istihdam sağlaması ve yılda yaklaşık 6 trilyon \$ harcamayla en büyük sektörlerden biridir. Sektör ülke ekonomilerine doğrudan gelir sağlaması yanında yaklaşık 50 yan sektörü de etkilemekte, GSYİH ve ödemeler dengesine önemli katkılar sağlamaktadır. Dünya turizm örgütünün araştırmalarına göre her bir turistin, gittiği ülkeye yaklaşık 1.000 \$ civarında döviz bıraktığı tahmin edilmektedir. Ayrıca gidilen bölgelere göre bu rakam 1.500 \$'a kadar çıkabilmektedir.

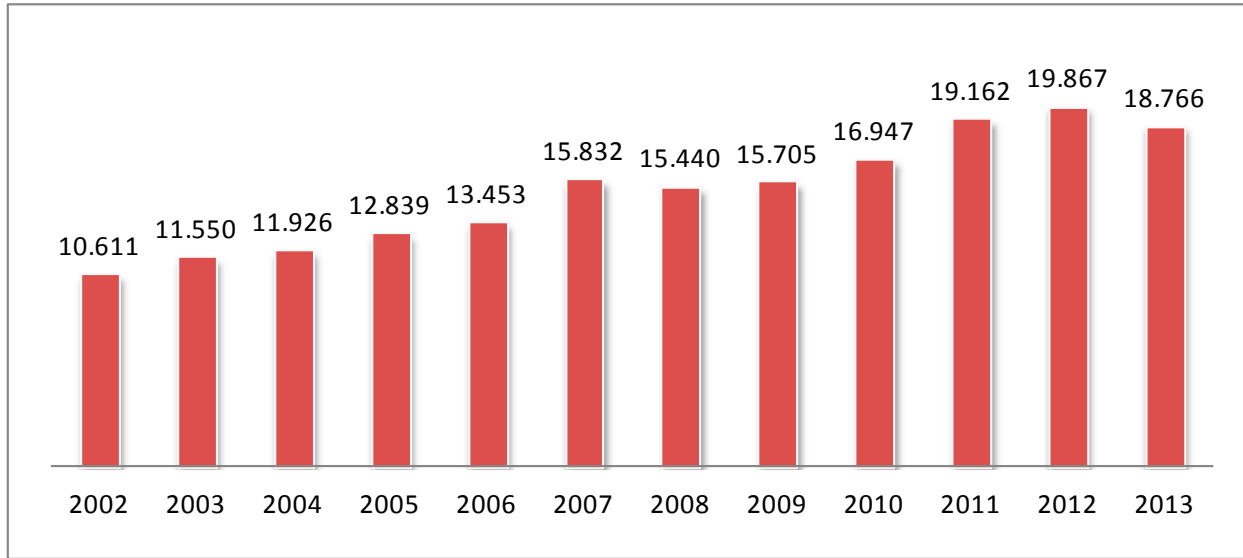
2013 yılında Turizm sektörünün KKTC GSYH'na katkısı 680 milyon ₺'ye ulaşmıştır. Ekonomik Programın uygulanmasından önce 2009 yılında 282 milyon ₺ büyüklüğe sahip olan sektör dört yılda yüzde 52 oranında büyümüştür. 2012 yılında yüzde 13 oranında büyüyen sektör 2013 yılında yüzde 6 oranında büyümüştür. Böylece 2009 yılında sektörün GSYH'dan aldığı pay yüzde 5,2 iken bu oran 2013 yılında yüzde 8,7'ye yükselmiştir.

Turizm sektörü KKTC için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ilk sırada yer alan sektörlerden biri olup karşılaştırmalı üstünlüğünün ve ileride doğacak fırsatların değerlendirilebilmesi amacıyla 1995-2008 yılları arasında muhtelif turizm master plan ve envanter çalışmaları yapılmış, büyük otellerin yanı sıra ev pansiyonculuğu, özel ilgi turizmi, eko turizm gibi turizmde çeşitlilik üzerine bir yapı kurulması planlanmıştır. Yabancı ve yerli yatırımcıların turizm sektörüne yönelmesi için 1987 yılında "Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası" ve 2000 yılında da Genel Teşvik Yasası yürürlüğe konulmuştur. Ülkenin muhtelif değerleri ve doğal güzellikleri de dikkate alınarak turizm çeşitlendirilmesi konusunda master planlar çerçevesinde projelere destekler sağlanmıştır.

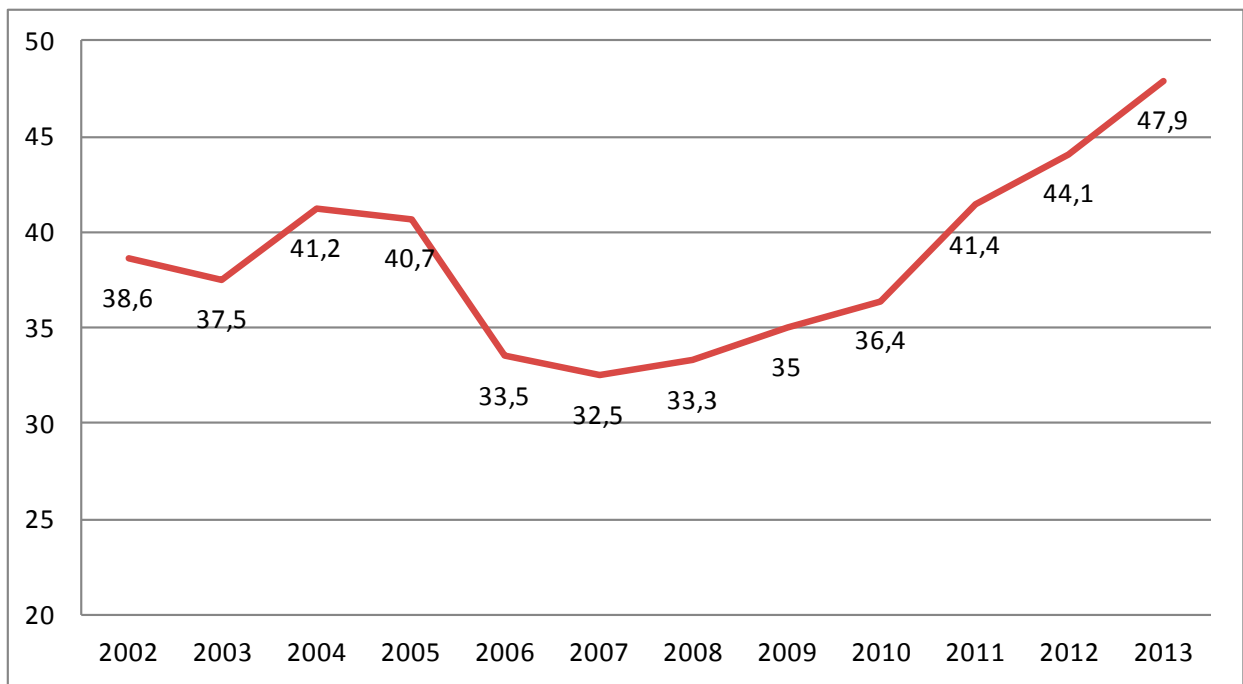
Turizm alanlarının geliştirilmesi ve yabancı yatırımcıların KKTC'de yatırım yapması için Bafra Turizm bölgesi oluşturulmuş, büyük kapasiteli tesislerin kurulması amaçlanmıştır. 2002-2003 yılında TC-KKTC arasında imzalanan protokol çerçevesinde, Türkiye Kalkınma Bankası aracılığı ile yatırımlar için yaklaşık 114 milyon ₺ kredi kullanılarak 3.500 yatak hizmete sunulmuştur. Bafra ve İskele Bölgesi yatırımlarının tamamlanması amacı ile 2009 yılında yeni bir protokol imzalanmış, sonraki yıllarda ipotek alma, arsa, tapu, kira sözleşmeleriyle ilgili sorunların aşılması yönünde adımlar atılmıştır. Bu destekler sonucunda 15.000 yatağın hizmete girmesi hedeflenmiştir. Ancak bu kapsamda herhangi bir tesise kredi kullanılamamış, işletmede olan bir tesise ilave olarak son yıllarda bir tesis daha hizmete açılabilmiştir.

2012 yılında turizm potansiyelinin geliştirilmesi amacıyla Çukurova Kalkınma Ajansı ile birlikte kısmi hibe destek programı uygulanmış, 2013 yılında da programa devam edilmiştir. Bu program ile turizme dönük tesislerin hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması, turizm potansiyelini harekete geçirecek destekleyici faaliyetlerin geliştirilmesine fon sağlanmıştır. Projeye 2013 yılında da devam edilmiş olup, yaklaşık 25 tesis bu kaynaklardan yararlanmıştır.

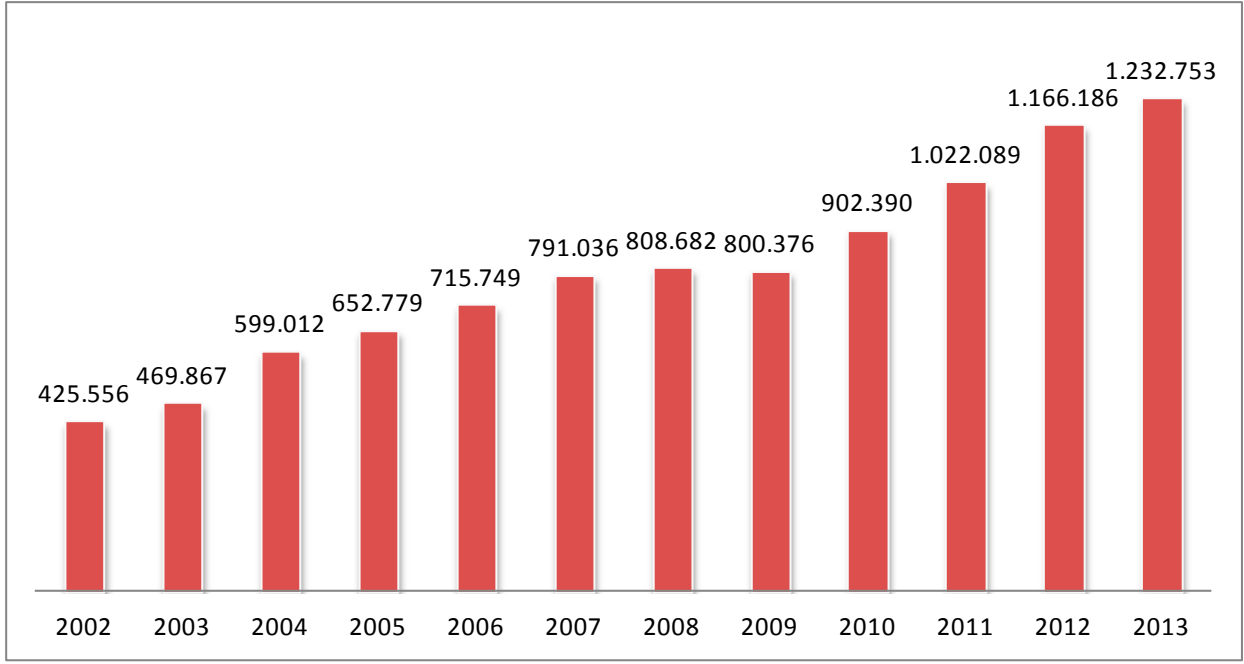
2012 yılında 19.867 olan yatak kapasitesi 2013 yılında 18.766'ya düşmüştür. Bu azalışın temelinde iyi işletilemeyen ve kalite açısından yeterli olmayan tesislerin devre dışı kalması yatmaktadır. Yatak sayısının acilen artırılması gerektiğinden 2013 yılında yarım kalmış tesislerin kredilendirilerek tamamlanması, mevcut tesislerin hizmet kalitesinin artırılması ve modernize edilmesi amacıyla faiz destekli kredi programı hayata geçirilmiştir. 2013 yılı sonuna kadar 26 tesise faiz destekli kredi sağlanmış olmasına rağmen bu destekler henüz sonuca yansımamıştır.

Grafik 1: Yatak Sayısı

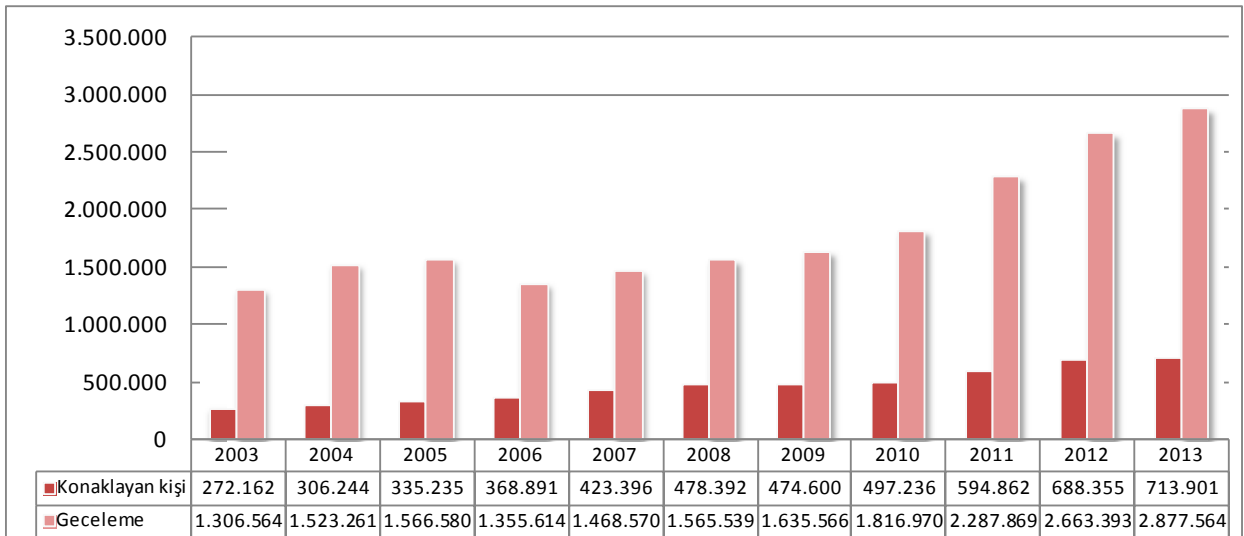
Az gelişmiş yörelerin ekonomik aktivitesinin artmasını sağladığı için ayrı bir öneme sahip olan ev pansiyonculuğu, özel ilgi ve eko turizmin geliştirilmesi büyük otellerin yanında KKTC’de desteklenen diğer alanlardır. Bu amaçla Karpaz pilot bölge olarak seçilmiş, özel ilgi turizmi ve eko turizmde önemli yatırımlar yapılmıştır. 2013 yılında yatırımlar daha çok kalite artırma ve pazarlamaya yönelik yapılmış olup, 2010 yılındaki mevcut olan 14 tesis ve 180 yatak kapasitesinde bir artış olmamıştır. Dipkarpaz bölgesi ve diğer bölgelerde eko turizmi geliştirme amaçlı altyapı yatırımlarına (festival alanı, yağ değirmeni restorasyonu, vb.) destek sağlanmıştır.

Grafik 2: Doluluk Oranı

KKTC’de yıllık doluluk oranı; gazinolu standardı yüksek pazarlanabilir tesislerde yüzde 75'lere ulaşmış, standardı düşük ve küçük tesislerde yüzde 35-45 arasında kalmış, ortalamada ise yüzde 47,9 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında doluluk oranındaki artış, KKTC ve T.C. kökenli turistlerde konaklama oranının düşmesine rağmen charter seferlerindeki %18 artış nedeniyle, yüzde 4 oranında artmıştır.

Grafik 3: Turist Sayısı

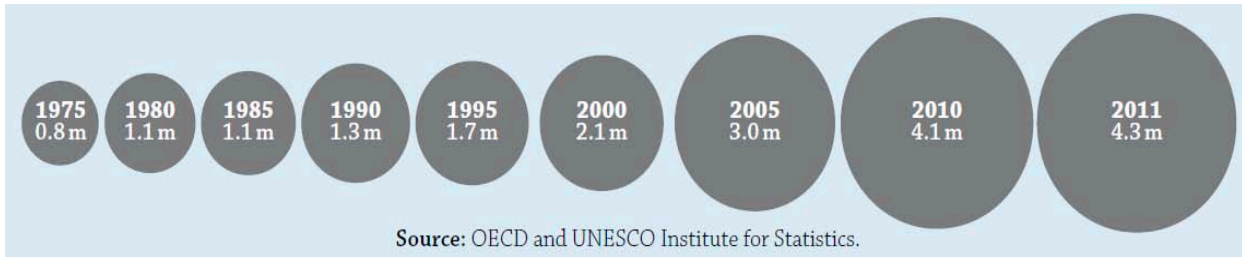
2013 yılında geceleme sayısı 2 milyon 663 binden 2 milyon 877 bine yükselmiş olup % 8 oranında artış gerçekleşmiştir. KKTC'ye Türkiye ve İngiltere'nin yanında yaklaşık 20 farklı destinasyondan turist gelmiştir. Çarter seferlerine devam edilmiş, 2012 yılında 450 sefer olarak gerçekleşen sefer sayısı 2013 yılında %80 artışla 812'ye ulaşmıştır. 2012 yılında çarter seferi ile 65.447 turist gelmiş iken 2013 yılında bu sayı yaklaşık %60 artışla 104.000'e ulaşmıştır. Çarter seferi yapılan ülkelere Kuzey Avrupa ülkeleri de ilave edilmiştir. Taşınan turist rakamlarına bakıldığında, ilk üç sırayı Hollanda, Almanya ve Polonya almaktadır. Bununla birlikte İtalya, Slovakya, Belçika, Fransa, İran, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Norveç, Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Ukrayna'dan gelen turist sayısında ciddi artışlar olmuştur.

Grafik 4: Konaklama Durumu

2. YÜKSEKÖĞRETİM SEKTÖRÜ

KKTC için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve ülke ekonomisi için lokomotif vazifesi görebilecek olan bir diğer sektör yükseköğretim sektörüdür. Yükseköğretim (eğitim) sektörü tüm dünyada son 25 yıl içerisinde önemli bir gelişim göstermiş sadece küçük ölçekli ülkelerin değil aynı zamanda büyük ölçekli ülkelerin ekonomisine de önemli katkılar sağlamaya başlamıştır. OECD verilerine göre 1990 yılında kendi ülkeleri dışında bir ülkede öğrenim gören 1,3 milyon öğrenci varken, bu sayı geçen 23 yıl içinde %230 oranında artarak, 4,3 milyon ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda çok büyük önem arz etmeyen uluslararası öğrenci piyasası, günümüzde ülkelerin üzerinde önemle durduğu ve stratejik yatırımlar yaptığı bir sektör haline gelmiştir. Yabancı öğrenci sayısının artırılması konusu, ülkeler için sadece önemli bir ekonomik sektör olarak görülmeyle kalmayıp, politik, sosyal ve kültürel açıdan da değer taşıyan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan da ülkeler arasında konuya ilişkin yoğun bir yarış süregelmektedir.

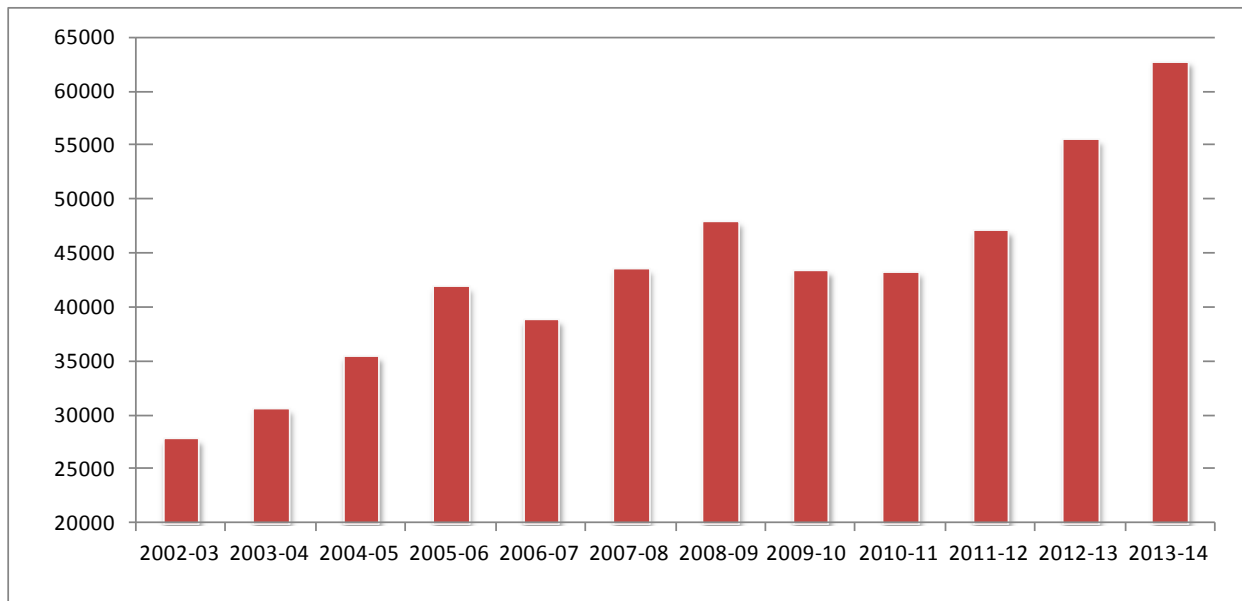
Grafik 5: Kendi Ülkeleri Dışında Eğitim Gören Öğrenci Sayıları

Dünya üzerinde yüksek öğretim pazarından en fazla pay alan ilk beş ülke Amerika Birleşik Devletleri (%16,5), İngiltere (% 13,0), Almanya (% 6,3), Fransa (%6,2) ve Avusturya'dır (%6,1). Pazardaki uluslararası öğrencilerin geldikleri ülkeler arası dağılım incelendiğinde en fazla uluslararası öğrencinin geldiği ilk 15 ülke; Çin, Hindistan, Kore, Almanya, Malezya, Kanada, Fransa, Japonya, Vietnam, Fas, Türkiye, İtalya, Hong Kong, Polonya ve Rusya Federasyonu'dur.

Öğrencileri yurt dışında öğrenim görmeye iten faktörler arasında kendi ülkelerindeki yükseköğrenim imkânlarının niceliksel ve/veya niteliksel olarak yeterli görmemeleri yer almaktadır. Bu öğrencilerin ülke tercihlerini belirleyen temel faktörler ise eğitim dili ve kalitesi, eğitim ücreti ve vize uygulamaları olarak sıralanabilir.

Grafik 6: Öğrenci Sayılarındaki Gelişim

Tablo 1: 2002-2014 Öğrenci Sayıları

DÖNEM	DAÜ	YDÜ	LAÜ	GAÜ	ODTÜ KKK	UKÜ	İTÜ	AKÜN	TOPLAM
2002-03	13.211	7.418	1.263	1.648		686			27.748
2003-04	13.938	8.106	1.560	2.354		1.346			30.605
2004-05	14.063	9.747	2.221	3.485		2.138			35.473
2005-06	15.091	10.843	2.997	4.898	376	3.444			41.865
2006-07	12.545	11.157	3.043	4.590	674	3.280			38.799
2007-08	14.556	15.385	3.406	5.093	1.024	4.025			43.489
2008-09	13.980	19.340	3.773	5.033	1.278	4.503			47.907
2009-10	12.418	16.310	3.349	5.051	1.486	4.714			43.328
2010-11	11.835	16.247	2.720	5.975	1.481	5.003			43.261
2011-12	12.672	16.855	2.738	6.775	1.653	6.328	42		47.063
2012-13	13.636	20.042	3.303	8.476	1.902	7.972	95	68	55.494
2013-14	16.054	21.467	3.844	10.751	2.188	7.936	112	374	62.726

Kaynak: KKTC MEB

KKTC üniversiteleri, eğitim ve yaşam maliyetini düşürücü, uluslararası standartlarda eğitim kalitesi ve öğrenci memnuniyetini artırıcı önlemler olarak rekabet güçlerini artırmak vizyonu çerçevesinde hareket ederek, kalite ve öğrenci sayısının artırılmasına ilişkin politikalarda önemli bir başarı sağlamıştır.

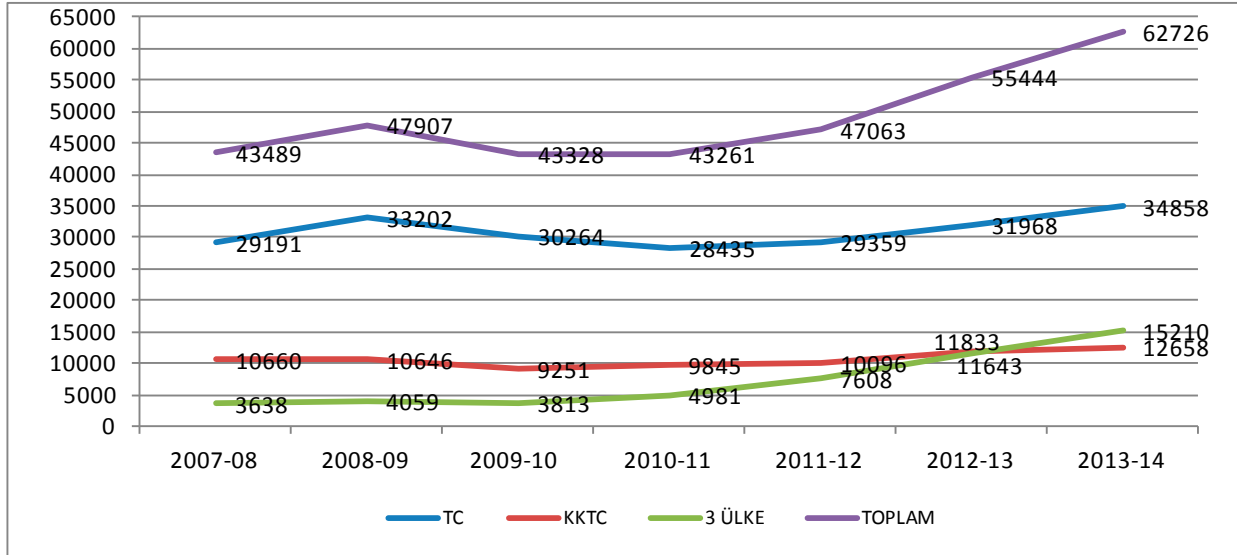
Yükseköğretim sektörünün öneminin kavranmasıyla birlikte KKTC’de üniversite sayısı hızla artmaya başlamıştır. Son yıllarda kurulan üniversitelerle birlikte üniversite sayısı 8’e yükselmiştir. Fiilen eğitim veren üniversitelerin dışında ayrıca yeni üniversiteler de kuruluş aşamasında bulunmaktadır.

2012 yılında 55.494 olan öğrenci sayısı 2013-14 akademik yılında yüzde 13 artarak 62.726 sayısına ulaşmıştır. 2013 yılında 50.068 öğrenci başta Türkiye olmak üzere dünyanın 108 farklı ülkesinden gelmiştir. KKTC’de öğrenim gören öğrencilerin 34.858’i (%56) TC uyruklu, 15.210’u (%24) üçüncü ülkelerden gelen öğrencilerden, 12.658’i (%20) KKTC uyruklu öğrencilerden oluşmaktadır. Üçüncü ülkelerden gelen öğrenci sayısının artması, öğrenci açısından sadece Türkiye’ye bağımlı olunmaması için önemli olup, üçüncü ülkelerden gelen öğrenci sayısının 2007 yılında toplam öğrenci sayısının % 8’ini oluştururken 2013 yılında bu sayının yüzde 24’e çıkması dikkate değer bir gelişmedir.

Tablo 2: Geldiği Ülkeler Göre Öğrenci Sayıları

TC		KKTC	III. ÜLKE	TOPLAM	TOPLAM İÇİNDEKİ PAYI			
					(Sırasıyla)			
2007-08	29.191	10.660	3.638	43.489	67	25	8	100
2008-09	33.202	10.646	4.059	47.907	69	22	8	100
2009-10	30.264	9.251	3.813	43.328	70	21	9	100
2010-11	28.435	9.845	4.981	43.261	66	23	12	100
2011-12	29.359	10.096	7.608	47.063	62	21	16	100
2012-13	31.968	11.833	11.643	55.444	58	21	21	100
2013-14	34.858	12.658	15.210	62.726	56	20	24	100

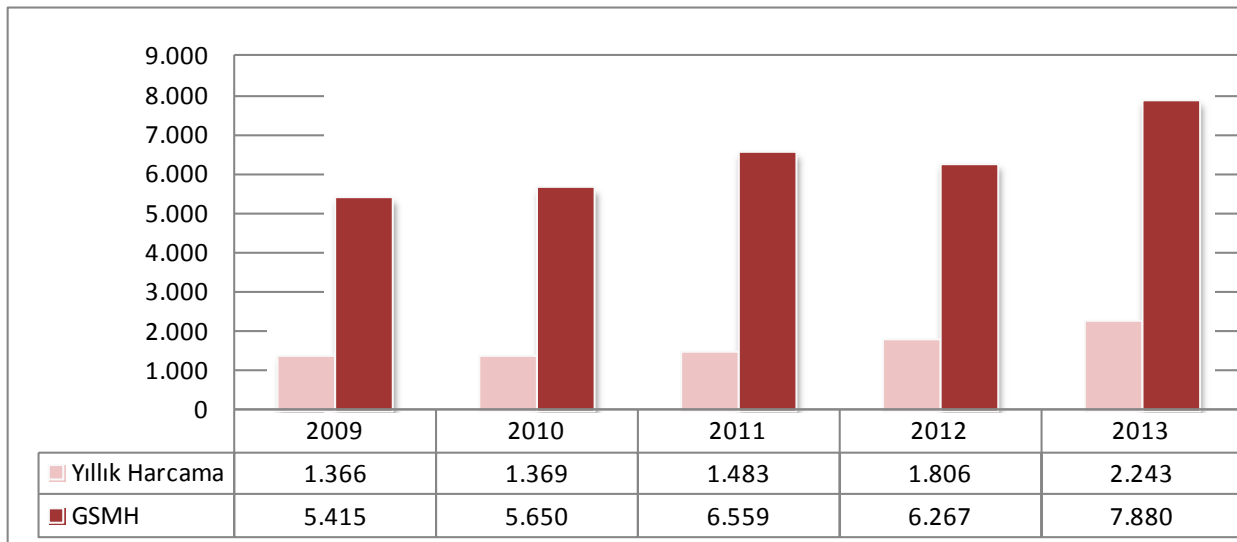
Aşağıdaki tablo ve grafikte de görüldüğü gibi TC’den, KKTC’den ve üçüncü ülkelerden gelen öğrenci sayılarında artış yaşanmaktadır. En fazla artış üçüncü ülkeden gelen öğrencilerde yaşanmıştır. Türkiye’den gelen öğrenci sayısının Türkiye’de açılan yeni devlet ve vakıf üniversitelerine rağmen artmış olması da önemli bir gelişmedir.

Grafik 7: KKTC Üniversitelerinde Okuyan Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Yükseköğretim sektörünün KKTC ekonomisi içindeki büyüklüğü DPÖ tarafından son yıllarda ayrıca takip edilmeye başlamıştır. Yükseköğretim sektörünün GSYH içindeki büyüklüğü 2009 yılında 292 milyon ₺'den 2013 yılında 439 milyon ₺'ye yükselmiştir. Sektör değer olarak büyürken GSYH içindeki payında bir değişiklik olmamıştır. 2009 yılında GSYH'nın yüzde 5,4'ünü oluşturan sektör, 2013 yılında yüzde 5,6 oluşturmaktadır.

Yükseköğretim sektörünün GSYH hesaplamalarına göre ekonomiye olan katkısının düşük olması sektörün önemini tam göstermemektedir. Öğrenci sayısındaki artış ekonomik anlamda büyük önem arz etmektedir. Yapılan anket çalışmaları neticesinde bir öğrencinin bir yıl zarfında harcadığı para 35.759 ₺'dir. 2013 yılında yurtdışından gelen öğrencilerin ekonomiye yaptığı toplam katkı 1 milyar 800 milyon ₺'dir. KKTC'li öğrencilerin harcamaları ile beraber 2013 yılında tüm üniversite öğrencilerinin harcamaları toplam 2 milyar 243 milyon ₺'ye ulaşmaktadır. Öğrenci harcamaları, hem öğrenci sayısındaki artıştan (%13) hem de yaşanan hayat pahalılığından (9,8) dolayı bir önceki yıla oranla yüzde 24'lük bir artış göstermiştir. Bu önemli artış sonucunda öğrenci harcamalarının GSMH içindeki payı yüzde 26'dan yüzde 29'a yükselmiştir.

Öğrenci harcamaları içinde eğitim ücretleri yüzde 28'lik bir paya sahiptir. Geri kalan harcamalar ise barınma, ulaşım, yeme içme, iletişim vb. harcamalar olup, üniversite öğrencilerinin ülkede kalış süresinin uzun olması ve zorunlu harcamalar nedeniyle pek çok sektöre katkı yapmaktadır.

Grafik 8: Öğrenci Harcamaları GSMH Karşılaştırması

Yükseköğretim sektöründe hem öğrenci sayısının hem de kalitenin artırılması için 2013 yılında da çalışmalara devam edilmiştir.

2002 yılında başlatılan ortak tanıtım projesi 2013 yılında da sürdürülmüştür. KKTC Üniversiteleri Ortak Tanıtım Konsorsiyumunun yıl içerisinde, Pakistan, Kazakistan, Güney Kore, Azerbaycan, Dubai, S. Arabistan, Irak ve ICEF Workshop (İstanbul) uluslararası eğitim fuarlarına katılması için destek sağlanmıştır.

Eğitim kalitesinin artırılması kapsamında laboratuvar yapımı desteklenmiş, kütüphane binaları modernize edilmiştir. Akademisyen ihtiyacını karşılamak amacıyla başlatılan öğretim üyesi yetiştirme programına devam edilmiştir. Bu kapsamda üniversitelerin ar-ge altyapısı oluşturmaları ve uluslararası standartlarda öğretim elemanı yetiştirmeleri amaçlanmakta olup, araştırma görevlileri gelişmiş ülke üniversitelerinde araştırma yapmakta ve kendi üniversiteleri ile birlikte ortak çalışmalar yapmaktadırlar.

Üniversitelerin 2013 yılında yaptıkları bilimsel ve teknolojik araştırma-geliştirme projeleri ile akreditasyon alanında yaptıkları çalışmalar desteklenmiştir.

Yaşam maliyetinin düşürülmesi kapsamında yurt binası yapımına destek verilmiş ve 400 öğrenciye hizmet sunacak olan Doğu Akdeniz Üniversitesi yurt binası hizmete açılmıştır.

Kendi ülkeleri dışında eğitim almak isteyen öğrenci sayısının her geçen gün artıyor olması KKTC için büyük öneme sahip olan yüksek öğretim sektörünün daha da gelişmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları ülke ekonomisinde katma değere dönüştürmek için ülkenin yüksek öğretim stratejisinin oluşturularak bu strateji çerçevesinde tüm kurumlarının ortak hareket etmesi gerekmektedir.

Ülke için büyük öneme sahip sektörün sürdürülebilirliğini sağlamak ve ülke ekonomisine katkısını artırmak için atılması gereken ilk adım eğitim kalitesinin artırılmasıdır. Bu doğrultuda yanında gerekli kaynak girdilerinin (nitelikli öğrenci, nitelikli akademisyen, nitelikli altyapı, vb.) mevcudiyetinin ve sürekliliğinin sağlanması, üniversiteleri merkez alan araştırma ve inovasyon faaliyetlerinin artırılması ve güçlü bir araştırma altyapısı oluşturularak dünyaya entegre edilmesi, bilgi ekonomisi tabanlı girişimciliğin yaygınlaştırılması gelmektedir. KKTC üniversitelerinin birbirlerine rakip değil, ortak olmaları, tüm paydaşları ve toplumuyla birlikte "tek bir kampüs" şeklinde hareket edilmesi zorunluluktur.

3. TARIM SEKTÖRÜ

Tarım sektörü, milli gelir ve istihdama katkı anlamında incelendiğinde KKTC ekonomisi için; ticaret, sanayi ve turizm sektörlerinin ardından en önemli ekonomik aktivitedir.

Tarım sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı son 5 yılda önemli bir değişim göstermemiş, en yüksek %5,9 (2010 yılında) ile en düşük %5,2 (2013 yılında) arasında seyretilmiştir. Sektörel büyüme oranlarına bakıldığında 2012 yılında, 2010 ve 2011 yılındaki büyüme seviyesine ulaşamadığı ve yüzde 4,5 seviyesinde kaldığı; 2013 yılında ise yaşanan kuraklığın etkisi ile büyümenin yerini yüzde 8'lik daralmaya bırakabileceği tahmin edilmiştir.

Tablo 3: Tarım Sektörünün KKTC Ekonomisindeki Yeri

	2009	2010	2011	2012 T	2013 T
Tarım sektörünün GSYH'deki payı	5,6	5,9	5,6	5,7	5,2
Sektörel büyüme oranı	8,2	10,0	10,8	4,5	- 8,0
Tarım sektöründe istihdam	4.432	5.300	3.614	3.650	3.687

Kaynak: DPÖ, Makroekonomik Tahmin Çalışma Sonuçları – Nisan 2014, T: Tahmin

Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı son 3 yıldır 3.600-3.700 aralığında seyretilmiştir. Bu durum, tarım işletmelerinde makine ve ekipman kullanımının yaygınlaştığı ve insan gücüne daha az ihtiyaç duyulduğu anlamına

gelmektedir. 2013 yılı toplam istihdamının (101.181 kişi) yüzde 3,6'sı tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

KKTC'de gerek iç piyasa ihtiyacını karşılamaya yönelik, gerekse ihracata yönelik olarak üretilen ürünler yıllar içerisinde değişen ihtiyaç, talep ve eğilimlere rağmen çeşitlilik gösterememiştir. Yıllar içerisinde en fazla üretimi ve ihracatı yapılan ürünler (narenciye, patates, hellim vb.) sınırlı kalmıştır. Ürün çeşitliliğinin yanısıra; halihazırda üretimi ve satışı yapılan ürünlerin cazibeyi artıracak şekilde paketlenmesi, konumlandırılması ve kişiselleştirmesi/ özelleştirilmesi anlamında da etkili bir gelişim sağlanamamıştır. Bu durum, iç ve dış piyasalardaki rakiplerin karşısında rekabetin yalnızca fiyat destekleri ile sürdürülebilmeye çalışıldığı bir ortam yaratmıştır. Bu noktada, desteğin koşullarının değiştiği veya ortadan kalktığı halde sözkonusu ürünlerin albenisi ortadan kalkabilmektedir.

Tablo 4: En Fazla Üretilen Ürünler, Üretim ve İthalat Miktarları

	2010			2011			2012			2013		
	Üretim	İhracat	İthalat	Üretim	İhracat	İthalat	Üretim	İhracat	İthalat	Üretim	İhracat	İthalat
Arpa (ton)	104.862		2 1.100	1 24.976	21.620	121.720		22.894	**		78.596	
Buğday (ton)	7.065	1 0.865	32.212	9.173	26.894	9.444	2.766	29.869	**	1.405	27.902	
Narenciye (ton)	117.180	8 2.416	-	1 34.667	98.627	-	127.158	71.464	-	91.591	83.403	21
Süt (lt.)	107.268		56	1 15.889	451	687	125.054	684	236	124.396	994	1.900
Piliç Eti ürünleri (kg)	12.080	2 .242	74	1 3.330	3.250	824	13.056	3.546	96	**	3.411	142
Patates (ton)	9.021	1.574	71	2 3.840	7.145	-	16.595	4.905	129	**	2.151	87
Zeytin (ton)	8.401	6,0	306	4.834	8,4	85	7.752	5,2	108	**	2,8	549

Kaynak: Üretim miktarları Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'ndan (2013 süt üretim miktarı SÜTEK'ten), ithalat rakamları Ticaret Dairesi İstatistik Şubesi'nden, alınmıştır. 2013 yılının üretim ve ithalat rakamları henüz resmi olarak yayınlanmamıştır. **Arpa, buğday, narenciye, piliç eti ürünleri, patates ve zeytin 2013 üretim verileri henüz oluşturulmamıştır.

KKTC'nin iklim koşulları, coğrafyası, arazi yapısı, üniversitelerin ar-ge olanakları, girişimci işinsanları ve stratejik konum avantajları; iyi bir planlama ve işbirliği içerisinde biraraya gelerek eğitim, turizm, sanayi ve ticaret sektörlerini destekler seviyeye ulaşamamıştır.

En fazla üretilen ürünler ve en fazla devlet desteği sağlanan ürünler olan tahıl ürünlerinin aynı zamanda ithalatı en fazla yapılan ürünler olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda 2013 yılında 19,2 milyon ₺ doğrudan gelir desteği sağlanmış, buna karşılık yalnızca arpa ve buğdayın (tohumluk hariç) toplam ithalat miktarı 100.000 tona yakın olup, değer olarak da 33 milyon \$'ın üzerindedir. Burada, hem devlet hem de üretici açısından üretim ve ithalat maliyetlerinin hesaplanarak; ürün kalitesi, güvenliği ve tüketici tercihleri ile birlikte düşünülerek yeniden planlama yapma zorunluluğu görülmektedir. Özellikle önümüzdeki dönemde Türkiye'den boru ile su getirme projesi kapsamında sulu tarım alanlarının artmasıyla katma değeri daha yüksek ürünlerin üretimi ve ekonomiye kazandırılması üzerinde çalışılması önem arz etmektedir.

Tarım Sektörüne Sağlanan Teşvik, Destek ve Yardımlar:

Türkiye Cumhuriyeti, AB ve ABD fonları ile yürütülen finansal ve teknik destek programları; KKTC tarım sektörünün ihtiyacı olan AB standartlarında üretim, güvenli gıda, makine ve ekipmanın modernizasyonu, verimlilik, alternatif ürünler vb. konularda eğitim, yönlendirme ve maddi destek sağlamaktadır.

2013 mali yılında tarım piyasalarının etkinliğinin artırılması ve kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacı ile T.C. Yardımlarından Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'na Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı için 5 milyon ₺ kaynak tahsis edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda "tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve modern tarımsal üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması", "kırsal

alanlarda tarımsal üretimin katma değerinin artırılması", "kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirmesi" ile "tarımsal alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin hizmet kalitesinin artırılması" öncelik alanlarında toplam 19 proje 3,5 milyon ₺ tutarında hibe almaya hak kazanmıştır.

Aşağıdaki tabloda detayı verilen, 20 milyon ₺'ye yaklaşan T.C. kaynakları ile tarımla ilgili uygulanan projelere bakıldığında, yalnızca tarım sektörünün gelişimi için (bir kısmı tarım için de kullanılacak olan TC'den boru ile su getirilmesi projesi haricinde) verilen desteğin çeşitliliğinin ve miktarının yıllar içerisindeki artışı görülebilmektedir.

Tablo 5: T.C. Kaynakları ile Tarım Sektöründe Uygulanan Projeler

	2010	2011	2012	2013
Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı	634.561	199.317	2.718.045	61.639
Faiz Destekli Zirai Kredi Programı Projesi	2.500.000	8.000.000	3.000.000	6.000.000
Bitki Koruma ve Bitkisel Üretimi Geliştirme Prj.	219.637	71.055	30.882	266.461
Modern Sulama Sistemlerini Geliştirme Prj.	100.000	191.664	305.989	162.563
Hayvancılık ve Organize Hayvan Barınaklarının Geliş. Prj.	144.105	130.765	70.920	294.775
Balıkçı Barınaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi	67.733	226.396	487.766	670.079
Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi	526.802	1.367.539	1.155.700	1.054.703
Gıda Laboratuvarı Projesi		44.960	2.397.824	1.742.213
Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi	202.349	461.249	665.545	1.317.821
KKTC Ormancılık Sektörünü Geliştirme Prj.	1.505.393	2.499.904	2.702.188	2.481.542
Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi				40.482
Tarımsal Destekleme Hesabına Katkı Projesi				5.000.000
Tarım Sektörünün Geliştirilmesi Projesi	558.914			40.244
Damızlık Sığır İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Projesi				26.976
Genel Toplam	6.459.492	13.192.849	13.534.858	19.159.499

2013 yılında özellikle ar-ge, kredilendirme, bitkisel ve hayvansal üretim koşullarının geliştirilmesi konularındaki projelerle desteklenen işletmelerde yakalanan üretim modernizasyonu, verimlilik artışı ve standartlaşma; ürün kalitesi ve ihracat artışı noktalarında kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle süt ürünlerinin 2013 yılı ihracat rakamları bu etkiyi işaret etmektedir (Tablo 7). Bu yatırımların etkisinin önümüzdeki yıllarda daha da hissedilir seviyeye çıkması beklenmektedir.

Tablo 5 ve 6'da sıralanan mevcut finansal araçlar ve devlet desteklerinin yapılandırılması aşamalarında iklim sayesinde oluşan erken hasat avantajı; girdi maliyetlerinin yüksek olduğu KKTC şartlarında yüksek fiyatla rekabet olanağı sağlayan ve uluslararası ticarete tarife/tarife dışı engelin uygulanmadığı organik tarım konusu ve agroturizme yeterince vurgu yapılmamış, bu fırsat henüz yakalanmamıştır.

Bununla beraber, Türkiye Cumhuriyeti'nden boru ile su getirilmesi projesi kapsamında yapılan yatırımın tarım alanında da etkisi büyük olacaktır. Kısıtlı su kaynakları sebebiyle üretimi yapılamayan, kısıtlı olarak yapılabilen, veya üretimi yüksek maliyetli olan ürünlerin, suyun getireceği yeni şartlar altında yeniden değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi gerekecektir.

Bu projenin tamamlanmasının ardından, getirilen suyun maksimum verimin elde edileceği şekilde kullanılabilmesine yönelik Sivil Toplum Örgütleri ile fikir alışverişi yapılarak, işbirliği ile planlama ve projelerin yürütülebilmesi yönünde yeterli çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Henüz Ticaret ve Sanayi Odaları ve mesleki örgütleri üyelerini oluşabilecek fırsatlar ile ilgili yönlendirme ve bilgilendirme konularında aktif konuma geçememişlerdir.

Proje ve hibe destekleri yanında, tarım kesimine sağlanan sübvansiyonların yıllar içerisindeki gelişimi de şu şekilde olmuştur:

Tablo 6: Tarım Kesimine Sağlanan Sübvansiyonlar

	2010	2011	Bir önceki yıla göre değişim (%)	2012	Bir ön- ceki yıla göre değişim (%)	2013	Bir önceki yıla göre değişim (%)
Narenciye İhracatı için Teşvik	12.571.727	13.578.108	8,01	10.813.866	-20,36	18.214.445	68,44
İhraç Edilen Süt Ürünleri Navlun Desteği	10.611.314	16.049.665	51,25	13.167.033	-17,96	12.142.997	-7,78
Arpa-Buğday Alım Satım Farkı	4.711.162	3.462.025	-26,51		-100,00		
Diğer Giderler	2.973.761	25.619	-99,14		-100,00		
Patates fason paketlenme işlemi				383.952	100,00		-100,00
Pazarlanan Sütler(Açık ve Soğuk Çiğ Sütler) için Destek	16.924.622	23.651.835	39,75	31.662.497	33,87	33.697.301	6,43
Sel Felaketi Nedeniyle Zarara Uğrayan Patates Hibesi, Yonca Hibesi ve Patates Paketlemesi Karşılığı		89.726	100,00		-100,00		
Tarım üreticilerine ucuz akaryakıt sağlanması projesi	6.999.753	6.930.217	-0,99	12.675.581	82,90	9.172.523	-27,64
Üreticilere ödenen doğrudan gelir desteği	33.160.806	26.120.741	-21,23	22.715.119	-13,04	33.392.854	47,01
Küçükbaş Hayvan Üreticilerine Doğrudan Gelir Desteği	5.031.730	5.082.010	1,00	4.204.422	-17,27	14.858.000	253,39
Standart Dışı Valensiya Ürününe Destek				873.513	100,00		-100,00
Narenciye Tür Değişikliği için Destek						478.475	100,00
Narenciye Plantasyonlarını İyileştirme projesi teşvik primi	851.151	818.884	-3,79		-100,00		
Kimyevi Gübre Bayilerine ve Üreticilere Destek				3.196.967	100,00		-100,00
GlobalGap / Organik Tarım Sertifikasyon Sürecinde Üretim yapan üreticilere destek	11.188	16.952	51,52	48.000	-100,00	58.000	-100,00
Üreticiye Anlî Kovan Başına Destek Ödemesi				254.400			-100,00
Balıkçılığın Desteklenmesi		370.753			-100,00		
Düşükler (hayvanlar)	605.520	596.880	-1,43	608.040	1,87		-100,00
Bulaşıcı Hastalıklar (hayvanlar)	426.904	199.792	-53,20	1.687.304	744,53		-100,00
Bitkisel Tazminatlar(Doğal Afet)	13.163		-100,00	842.783	100,00		-100,00
TOPLAM	94.892.800	96.993.206	2,21	103.133.478	6,33	122.014.595	18,31

Kaynak: KKTC Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı verileri

Tarıma Dayalı İhracat:

KKTC ihracatında da öne çıkan kalemler tarım ürünleri ve bunlara dayalı işlenmiş ürünlerdir. Bu ürünlerin ihracatının toplam ihracata oranı 2009 yılında %40 iken, 2010 yılında %68, 2011 yılında %62, 2012 yılında %65, 2013 yılında %67 seviyelerine ulaşmıştır.

2013 yılında toplam 120.681.239 \$'lık ihracatın 80,4 milyon \$'lık payı tarıma dayalı ürünlerin ihracatından oluşmaktadır. Bu ürünlerden hayvansal ürünleri çoğunlukla Irak, Suriye, Hong Kong ve Türkiye'ye; süt ürünleri Kuveyt, Suudi Arabistan, B.A.E, Ürdün ve Katar'a; patates Türkiye'ye; narenciye Türkiye, Irak, Rusya, Ukrayna'ya ve zeytinyağı İngiltere'ye satılmıştır.

Ekonomik Program öncesi durumu yansıtmaması açısından, tarıma dayalı ürünlerin 2009 ihracat rakamları ile takip eden yıllardaki ve günümüz rakamları karşılaştırıldığında artış dikkat çekicidir. Keçi boynuzu ürünlerinden işlenmiş olanların ihracatı gerilemiş, çekirdek olarak ihracatı artış göstermiştir. İhracatı en fazla gerileyen ürünlerden zeytinyağı, ithalatın engellenmesi yoluyla devlet tarafından üreticinin korunması sebebiyle ihraç edilmek yerine iç piyasada tüketilmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde zeytinyağı ithalatının yeniden açılması ile, ithalatın engellenmesi gibi yanlış bir yöntemle korunan üreticiler, yatırım ve pazarlama araçları eksiklikleri sebebiyle daha da zor koşullarda rekabete maruz kalacaklardır.

Tablo 7: Tarıma Dayalı Ürün İhracatı

Malın Cinsi	2009 Yılı		2012 Yılı		2013 Yılı		2009-2013 Değişim Oranı %	
	Değer \$	Miktar	Değer \$	Miktar	Değer \$	Miktar	(Değer)	(Miktar)
Süt Ürünleri (Kg)	20.074.232	5.011.729	29.723.244	7.281.008	40.895.163	9.443.939	104	88
Narenciye (Kg)	14.005.103	63.407.008	26.278.122	71.464.433	23.944.775	83.403.120	71	32
Piliç Eti (Kg)	1.341.289	1.384.726	6.121.679	3.545.543	6.306.817	3.432.862	370	148
Konsantre (Kg)	1.746.934	940.650	4.438.135	1.537.120	4.334.761	1.539.620	148	64
Sebzeler (Kg)	805.574	4.866.859	1.301.441	9.494.553	1.625.367	9.143.330	102	88
Patates (Kg)	995.121	2.345.780	1.945.932	4.905.005	1.252.020	2.150.770	26	-8
Yumurta (Ad)	0	0	4.702.724	31.275.060	1.222.266	11.604.000	-	-
Balıklar(Taze Soğ.)	0	0	383.267	69.000	292.334	65.600	-	-
Keçi Boynuzu (Çekirdek) (Kg)	12.535	50.000	221.544	135.000	288.841	173.500	2.204	247
Keçi Boynuzu (Öğütülmüş) (Kg)	262.094	575.000	466.019	1.126.000	140.781	241.000	-46	-58
Narenciye Esans Yağı (Kg)	107.314	28.460	145.004	36.355	61.284	22.370	-43	-21
Keçi Boynuzu (bütün) (Kg)	403.749	691.840	104.605	303.220	30.699	26.500	-92	-96
Zeytin Yağı (Lt)	21.998	6.210	16.883	4.000	4.383	2.400	-80	-61
Örneklem toplamı	39.775.941		75.848.599		80.399.491			
Diğerleri	59.288.623		40.418.529		40.281.748			
GENEL TOPLAM	99.064.564		116.267.128		120.681.239			

Kaynak: Ticaret Dairesi

Tarım kesimine verilen sübvansiyonlar içerisinde 2013 yılında narenciye ihracatının teşvik edilmesi için 18.214.445 ₺'lik ödeme yapılmış, yaklaşık 48 milyon ₺ (23.944.775 ABD\$) değerinde ihracat yapılmıştır. 2012 yılı ile karşılaştırıldığında narenciye için teşvikte yaklaşık %70'lik artış kaydedilmiş, bununla beraber ihracat değerinde %9'luk bir düşüş ve ihraç edilen miktarda %17'lik artış olmuştur. Öte yandan süt ürünlerinin ihracatı için sağlanan navlun desteğinin 1 milyon ₺ kadar azaldığı, ancak ihracatta hem değer (29.723.244 ABD\$'dan 40.895.163 ABD\$'a) hem de miktar anlamında (7.281 tondan 9.444 tona) yükseldiği göze çarpmaktadır. Narenciye ve süt ürünleri karşılaştırmalı örneğinde; üretim süreçlerinin iyileştirilmesi için yapılan yatırım, ürünlerin kalite ve hedef piyasa şartlarına göre pazarlanma koşulları anlamındaki farklılıklar bahse konu sonuçları doğurmuştur.

KKTC hava ve deniz limanlarından diğer ülkelere yapılan ihracatların yanı sıra, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne ilgili Avrupa Birliği Tüzüğü – Yeşil Hat Tüzüğü (EC 866/2004) uyarınca ihracat yapılabilir. Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından belgelendirme ve raporlama işlemlerinin yürütüldüğü Yeşil Hat Ticareti kapsamında KKTC'den GKRY'ye tarımsal ürünlerin satış miktarları aşağıdaki şekilde olmuştur:

Tablo 8: Yeşil Hat İhracatı**(Euro)**

Malın Cinsi	2009	2012	2013
Taze Balık	651.542	751.056	732.009
Yaş Sebze ve diğer (fiğ, kepek vb.)	1.386.188	358.265	352.049
Yaş Meyve	23.181	37.203	45.565
Toplam	2.060.910	1.146.525	1.129.623
Tüm satışlar Toplamı*	6.006.348	4.195.321	3.836.846

Kaynak: Kıbrıs Türk Ticaret Odası

Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında yapılan satış miktarı üzerinde tarımsal ürünlerin oranı %30 civarındadır. Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında GKRY'ye yapılan satışlar içerisinde tarıma dayalı ürünlerin satışı, yaş sebze meyve, fiğ, kepek gibi yemlikler ve taze balıktan oluşmaktadır. Bu satışlar, genel toplamın 2009 yılında % 34,31'ine, 2012 yılında %27,33'üne, 2013 yılında ise %29,44'üne ulaşmıştır. 2009 yılında çoğunluğunu patates satışlarının oluşturduğu rakamın yıllar içerisinde fiyat ve talep koşulları farklılıkları sebebiyle azalmasından ötürü sebze satışları yıllık 350

bin Euro civarında kalmıştır. Bununla beraber, GKRY'ye taze balık satışı, KKTC'nin en önemli ihracat kalemlerinden sayılan patates ihracatı (1.036.422 ABD\$) ile başabaş noktadadır.

4. SANAYİ SEKTÖRÜ

KKTC'de sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki sabit fiyatlarla payı 2010 yılında %9,8, 2011 yılında 9,8, 2012 yılında 9,8 ve 2013 yılında ise % 10,0 olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü katma değerinin büyüme hızı 2010 yılında %0,2 daralmanın ardından 2011 yılında % 2,7, 2012 yılında % 1,9 ve 2013 yılında % 13,4 büyüyerek artış eğilimini devam ettirmiştir.

Sanayi sektörü genelde küçük ölçekli olup aile işletmesi yapısındadır. Mikro ve küçük işletmeler imalat sektöründe önemli bir paya sahiptir. Girdi ve Çıktı Tablosuna bakıldığında mikro işletmelerin payı %95, 50 işçiye kadar istihdamı olan işletmelerin payı ise %98 dir. Gıda ve içecek sektörü, tarımsal imalat, giyim ve mobilya üretimi, süt mamulleri önemli üretim dalları olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanayi sektörünün 2013 yılında GSYİH'daki payı %10, istihdamdaki payı ise %9,1 düzeyindedir. Bunun yanında inşaat sektörünün GSYİH'daki payı ise % 6,5 olup istihdamdaki payı ise %10,1 seviyesindedir.

Ülkelerin refah seviyesine ulaşabilmelerinde en önemli ekonomik faaliyet olan sanayi; bu yeni süreçte, emek yoğun, sermaye yoğun, teknoloji yoğun ve bilgi yoğun değişimler meydana gelmekte ve bu değişimler, ülkelerin dünya ekonomisinde rekabet etmelerini zorunlu kılan bir ortam yaratmaktadır.

KKTC'nin imalat sanayi yapısı yukarıda kısaca bahsedilenler çerçevesinde irdelendiğinde; KKTC imalat sanayinde düşük ve orta düşük teknoloji sektörlerin yoğunlaştığı, geleneksel sektörler olan gıda, gibi emek yoğun ve katma değeri artmayan veya az artan sektörlerin daha yaygın olduğu, yetersiz Ar-Ge ve inovasyon çalışmaları nedeniyle teknoloji kapasitesinin yetersiz kaldığı KKTC Sanayi bölgelerindeki işletmelerin faaliyet alanlarına aşğıdaki tabloya bakıldığında görülmektedir.

KKTC ekonomisinin iki lokomotif sektörü kabul edilen turizm ve yükseköğretim sektörlerinin ihtiyaçlarına yönelik, katma değeri yüksek, ihracatta mukayeseli avantajlı ürünlerin üretilmesi için bilimsel verilere dayalı bir strateji raporuna ihtiyaç duyulmaktadır.

İşletmelerin ve girişimcilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, günün şartlarına uygun olarak hazırlanan kredi programları kapsamında, 2013 yılında Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı için 4 milyon ₺ ödenek tahsis edilmiş, ayrılan bu ödenek ile 524 firmaya ana para riski bankaya ait olan 29.140.399 ₺ kredi kullanılmıştır.

Bir yandan mevcut Organize Sanayi Bölgeleri'nin bakım ve onarım işlerini yürütülürken, bir yandan da günümüz ihtiyaçlarına uygun, Çevresel Etki Değerlendirmesine sahip, modern yeni Organize Sanayi Bölgeleri planlanmaktadır.

Sanayicileri girişimcilik ruhunu aşılayabilmek, girdi maliyetlerini düşürerek onların gelişmesine katkıda bulunabilmek amacıyla, yurtdışı fuar organizasyonlarına katılımı, uluslararası kalite standart belgelerinin alınmasını, ürünlerin pazarlamasını ve reklam giderlerini Devlet Destekleri ile teşvik edilmektedir.

2010-2013 döneminde KOBİ'lere yönelik finansal araçların geliştirilmesi, girişim sermayesinin önünün açılması, kredi kefalet sisteminin geliştirilmesi, faiz destekleri verilmesi, idari ve hukuki engellerin ortadan kaldırılması çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kapsamda son 4 yıl içerisinde önemli gelişmeler sağlamış bu konuda İşletmelerin ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik "Faiz Farkı Destek Programları" başlatılmıştır. Bu programlar piyasa ihtiyaçlarına göre düzenlenerek farklı ihtiyaç paketlerinde reel sektöre sunulmuştur. Programlar yapılan anket çalışmaları ve ilgili sivil toplum örgütlerinin de talepleri üzerine artarak devam etmektedir. Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredisi Programı 7 yıl vadeli 2 yıl ödemesiz olarak tasarlanan program devam etmektedir. Esnaf ve Hizmet Sektörüne

Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı 3 ay ödemesiz 3 yıl vadeli olarak 2013 yılında 4.000.000.TL faiz farkı katkı payı verilmiştir.

KKTC'de Kısmi Hibe Destek Yardım Projeleri Çukurova Kalkınma Ajansının teknik desteği ile yürütülmektedir. Proje hazırlama tekniklerinin öğretilmesi, projelendirmenin yapılması, sonuçlandırılması ve izleme şeklinde destek alınmaktadır. Projelerin değerlendirilmelerinin tarafsızlık amacıyla bağımsız uzmanlar tarafından yapılmaktadır. 2012 ve 2013 yılında ilk kez uygulanan Kısmi Hibe Programı'nda projelerin yüzde 50'lik kısmı hibe edilirken, geriye kalan yüzde 50'lik kısım proje sahibi tarafından karşılanmaktadır.

KKTC'de sanayi sektörüne verilen destekler; Yurt Dışı Fuarlara Katılım İçin Verilen Devlet Desteği, Kalite Belgesi Alan Firmalara Verilen Devlet Desteği, Yurtdışı Uluslararası Reklam İçin Verilen Devlet Desteği, 47/2000 Sayılı Yasa Kapsamında Verilen Muafiyet Desteği verilmektedir.

Sanayinin rekabet gücünü artırmak için, sanayi sektörüne girdi tedariki yapan altyapı sektörlerinde de verimlilik artışlarına ihtiyaç vardır. Enerji alanında maliyetlerin düşürülmesi ve arz güvenliğinin sağlanması, telekomünikasyon sektöründe maliyet dengesini iyileştirmek için rekabetin geliştirilmesi, ulaştırma sektöründe ise taşımacılık ve liman hizmetlerinin etkin kullanımı önem taşımaktadır.

Tablo 9: KKTC Sanayi Odasına Kayıtlı Firmaların Sektörel Dağılımı

Beton Ve Beton Ürünleri Sektörü	22	3,19%
Bilişim Sektörü	26	3,77%
Değirmen Sektörleri	23	3,33%
Et, Kanatlı Hayvan ve Balık Ürünleri Sektörleri	12	1,74%
Farklı İmalat Sektörleri	39	5,65%
Fırın Ve Unlu Mamuller Sektörü	45	6,52%
Gıda Maddelerinin İşlenmesi	52	7,54%
İçecek Sektörü	31	4,49%
İnşaat Ürünleri İmalatı Sektörü	31	4,49%
Kağıt Ürünleri Sektörü	9	1,30%
Kahve Ve Kuruyemiş Sektörleri	18	2,61%
Kimya Sektörü	27	3,91%
Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörleri	17	2,46%
Matbaa Ürünleri Sektörü	16	2,32%
Metal İşleme Sektörü	44	6,38%
Mobilya-Ahşap Sektörü	66	9,57%
Plastik Sektörü	34	4,93%
Pvc, Alüminyum, Cam Sektörleri	59	8,55%
Reklamcılık Sektörü	21	3,04%
Süt Ürünleri Sektörü	24	3,48%
Taş/Mermer Sektörleri	30	4,35%
Tekstil Sektörü	44	6,38%
Genel Toplam	690	100,00%

Tablo 10: Organize Sanayi Bölgesi 2013

	LEFKOŞA	HASPOLAT	KARAOĞLANOĞLU	ALAYKÖY	İSKELE	YENİ BOĞAZIÇI	GAZİMAĞUSA	GÜVERCİNLİK	TOPLAM	% Pay
Konfeksiyon	23	5	4	7	4	4	8	3	58	4,3
Mobilya ve Ahşap	53	15	7	33	7	10	66	12	203	15,1
Oto Kaporta ve Tamir	81	7	7	53	21	11	106	51	337	25,0
Gıda	35	9	2	17	3	6	37	9	118	8,8
Cam Sanayi	8	5	0	1	0	0	1	1	16	1,2
Temizlik Ürünleri	5	0	1	0	0	0	6	0	12	0,9
Kimyasal	20	7	0	0	1	0	5	0	33	2,4
Metal İşleri	26	7	6	27	6	8	51	14	145	10,8
Mozaik ve Mermer	13	4	2	3	1	0	22	1	46	3,4
PVC ve Alüminyum	9	11	1	19	4	6	29	7	86	6,4
Elektrik Elektronik	9	2	1	11	5	4	23	14	69	5,1
Matbaa	3	3	0	4	0	1	3	1	15	1,1
Plastik	7	3	0	3	0	2	7	0	22	1,6
Hizmet	23	8	0	5	1	0	9	3	49	3,6
Soğuk Hava Deposu	4	0	0	4	0	1	4	8	21	1,6
Diğer	31	6	0	15	3	5	44	13	117	8,7
TOPLAM	350	92	31	202	56	58	421	137	1347	100

4

T.C. YARDIMLARININ GELİŞİMİ

T.C. yardımları, Kıbrıs Türk halkının sosyal ve ekonomik hayatının idame edilmesi ve toplumsal refah düzeyinin muadilleriyle aynı seviyeye getirilmesi amacıyla başlamıştır. Geçen zamanla birlikte KKTC’de refah seviyesinin yükselmesine engel teşkil eden izolasyonlara, verimsiz kamu yönetimi de eklenmiştir. Hatta günümüzde izolasyonların etkisi, küreselleşen dünya ve gelişen teknoloji sayesinde azalırken T.C. yardımları daha çok “verimsiz kamu yönetimi”nden kaynaklanan maliyetlerin karşılanması için kullanılmakta ve artan kaynak da ekonomik kalkınma amacına tahsis edilmektedir. Yardımların bu iki amaç arasındaki dağılım oranı, yardımların etkili olması hususunda çok büyük öneme sahiptir. 1980’lerin sonundan itibaren dillendirilen ama etkili olmayan ve 2004 yılından itibaren daha da somutlaşarak 2009 yılından itibaren uygulanan Ekonomik Programlar, “verimsiz kamu yönetimi”nden verimli kamu yönetimine geçişin sağlanarak yardımların daha çok “ekonomik kalkınma” amaçlı kullanılması için T.C. Yardımlarıyla sıkı bir ilişki içerisine girmiştir.

Her ne kadar TC-KKTC ilişkisine benzer bir ilişki dünyada pek görülme de uluslararası ekonomik ve mali kuruluşların ve tedarikçi ülke gruplarının sağlamış olduğu dış yardımlar 3 temel amaca hizmet etmektedir. Bunlar:

- 1- Esas olarak ekonomik büyümeyle, ama aynı zamanda kamusal altyapının ve temel sosyal hizmetlerin sağlanması suretiyle maddi zenginliği artırmak;
- 2- Ekonomiyi ve yasal düzeni işletmek için etkili, dürüst ve demokratik yönetimi teşvik etmek ve aynı zamanda bunun için sivil ve siyasi hakları iyileştirmek,
- 3- Olumsuz çevresel gelişmeleri tersine çevirmek.⁷

Dünyada bu kapsamda yapılan yardımlar önemli boyutlara ulaştığından bu yardımların etkili olabilmesi için analizler yapılmış, uluslararası organizasyonlar geliştirilerek belli ilkeler oluşturulmuştur. Bu ilkeler:

a. Sahiplenme: Bu ilke ile yardım alan ülkenin kalkınma stratejisi ve planlamada etkili bir liderlik ifa etmesi, kurumlarında iyileşme sağlaması ve yolsuzluklarla mücadele ederek verimsizliği ortadan kaldırması vurgulanmaktadır.

b. Uyum: Tedarikçi ülkenin tüm desteğini yardım alan ülkenin ulusal kalkınma stratejisine dayandırması ve bu süreçte yerel sistemlerin ve prosedürlerin kullanılması hedeflenmektedir.

c. Koordinasyon: Tekrarlardan kaçınılması için bilgi paylaşımı, prosedürlerin basitleştirilmesi ve eylemlerin koordine edilmesi bu ilkenin temelini oluşturmaktadır.

d. Sonuç Odaklı Yönetim: Yardım sağlayıcı ve kullanıcı ülkeler tarafından sonuçlar elde edilmesine ve elde edilen sonuçların analizinin yapılarak ölçülmesine odaklanan bu ilke ile karar mekanizmalarına veri sağlanarak yeni politikaların geliştirilmesi hedeflenmektedir.

e. Karşılıklı Hesap Verebilirlik: Bu ilke, iki tarafta yer alan ülkelerin kalkınma yolunda sağlanan sonuçlar ve yardımların verimliliği konusunda hesap verebilmesine ve şeffaflıklarına dayanmaktadır.⁸

Görüldüğü üzere uluslararası organizasyonlar yardımları öncelikle ülkenin kendine ait kalkınma planı benzeri bir programına dayandırmakta, etkin bir idari yapının sağlanarak bu yapı üzerinden uygulamanın yapılmasını önermekte, koordinasyon ve ardından verimlilik, fayda maliyet gibi göstergeleri içeren değerlendirme sonuçlarıyla programların tekrar gözden geçirilmesini öngörmektedir. Böyle bir işleyiş, yardım alan ülkenin siyasi, hukuki ve idari alt yapısıyla yakından ilişkilidir. Siyasi yapının durumu hukuki ve idari yapının girdisini teşkil etmektedir. Yani ekonomik programları oluşturan siyaset anlayışı, hukuki ve idari işleyişi de yakından etkilemektedir. Yardımların sonuca ulaşması siyasi işleyişin düzgün kurgulanmasını ve siyasetçinin rasyonel olmasını gerektirmektedir. Oysa ki yardıma ihtiyaç duyan ülkelerin, bu konumda olmalarının ve sürekli bu konumda kalmalarının en önemli nedeni

⁷ Özgür Uçkuş, Dış Yardım Sistemleri ve Türkiye’nin KKTC’ye Yardımlarında Yeni Bir Modelleme Önerisi, TC Başbakanlık Uzmanlık Tezi, 2013-Ankara, s.28

⁸ Bilal Kendirci, KKTC’de Programlı Ekonomiye Geçiş: TC ile KKTC Arasında İmzalanan Ekonomik Programlar ve Uygulama Sonuçları, TC Başbakanlık Uzmanlık Tezi, 2012-Ankara, s147-149

siyaset alanında yaşanan “popülizm”dir.

Ekonomik popülizm, belirli mağduriyetlere ve sıkıntılara dikkat çeker, ama bunların tedavi yöntemleri pek anlaşılır değildir. Kapitalizm ya da sosyalizmin aksine zenginlik yaratmak ve yaşam standartlarını yükseltmek için gerekli koşulları oluşturacak somut bir yol önerememektedir. Popülist liderler görülen haksızlıklara son vermeye yönelik son derece basit vaatlerde bulunurlar. Ekonomik popülizm, kavramsal çerçeveyi bir oyalama yöntemi olarak görür, acil ihtiyaçlara doğrudan çözüm bulan, daha dürüst ve açık bir dünya hayal etmektedir. Basit prensiplere sahiptir. Eğer işsizlik sorunu varsa, o zaman hükümetin işsizlere iş vermesi gerekir. Faiz oranları yükselmisse üst sınır konulmalıdır. Popülist görüşü sadece pozitif akışları kaydeden tek taraflı muhasebe kaydına benzetmek mümkündür.³⁹

Popülizmin geçerli olduğu ülkeler ile yardım yapan ülkelerin aynı zeminde buluşması çok zordur. Yukarıda yer alan yardım prensiplerinden sahiplenme prensibinin gereği olarak kalkınma planlarının yapılması gerekmektedir. Dünya Bankası'na yapılan değerlendirmeler neticesinde, yardım alan ülkelerin en az yüzde 75'inin Operasyonel Kalkınma Stratejileri olması hedefinin 2010 yılında yüzde 36'da kaldığı, 2011 yılında ise yüzde 52 olarak gerçekleştiği görülmüştür. KKTC'ye yapılan T.C. yardımlarının bir ekonomik program ile ilişkilendirilmiş olması daha somut olarak 2000'li yıllardan sonra başarılmış olsa da bu programlar uygulanamamıştır. 2007 yılından sonra oluşturulan Program ise siyasetler tarafından sahiplenilmemiştir. 2010-2012 döneminde uygulanan Program ekonomik kriz sonrası yapıldığı için başarılı bir şekilde uygulanmış, akabinde 2013-2015 Programı daha katılımcı bir şekilde hazırlanmış ancak seçimler nedeniyle takvimlendiği gibi uygulanamamıştır. KKTC'de ekonomik programlardan beklenen, tutarlı ve mantıklı bir kavramsal çerçeveden ziyade, her sorunun sınırsız kaynakla çözüldüğü sihirli bir doküman olmasıdır.

Tedarik sisteminin güvenilir olmamasından, denetim ve hukuk mekanizmasının etkin işlememesinden dolayı T.C. yardımlarının KKTC mevzuatına göre yönetilmesinde, yani uyum ilkesinin hayata geçirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. KKTC'de yeterli ve güncel veriye ulaşılamadığından yönetim döngüsünün başındaki politika oluşturma süreci yeterince beslenememekte ve sonuç odaklı yönetim ilkesinin hayata geçirilmesinde de sorunlar yaşanmaktadır.

T.C. yardımları, uluslararası yardım prensiplerine uygun olarak yapılmaya çalışılmakla birlikte yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan ortamda yapılmaktadır. Özellikle popülizmin etkili olduğu siyaset, güçlü ve tutarlı bir programın oluşmasına ve/veya uygulanmasına engel olmakta, verimli kamu yönetimi oluşturulmasına dönük çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yardımların etkin kullanılarak refah seviyesinin daha da artırılması zorlaşmaktadır.

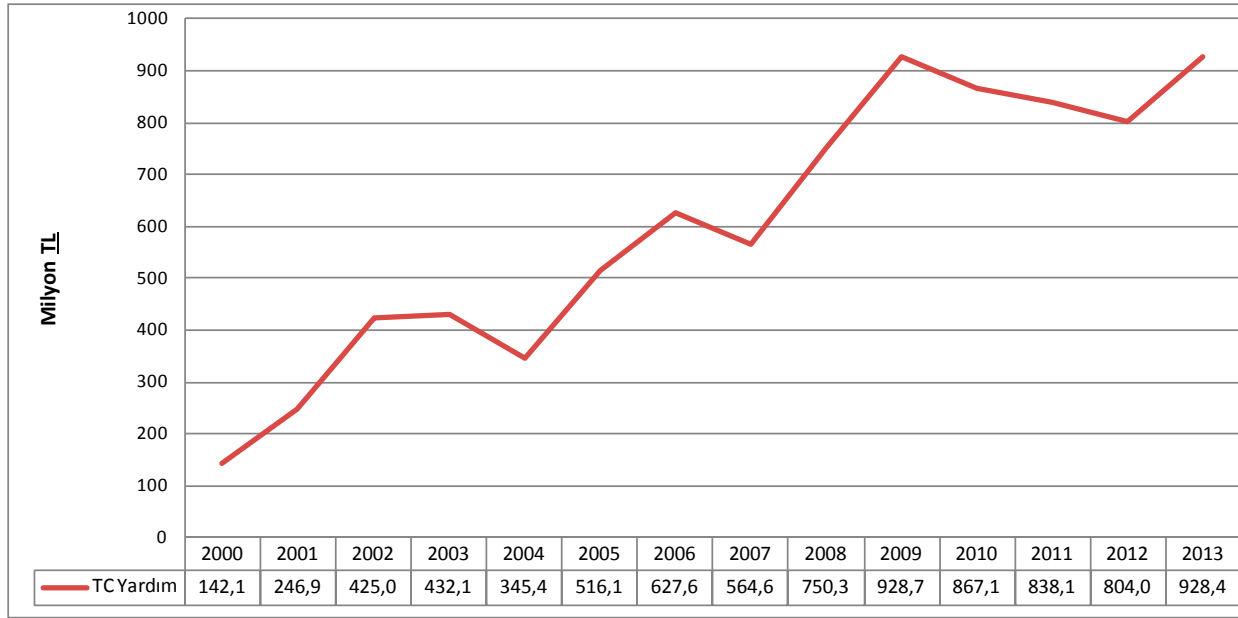
Bu çerçevede 2002-2013 döneminde gerçekleşen TC yardımları, bölüm sonunda Tablo:1 ve 2'de yer almaktadır. Buna göre kullandırılan yardımların yıllık toplam tutarı 2002 yılındaki 282 milyon \$ seviyesinden 2009 yılında 600 milyon \$ seviyesine ulaşmış, mali disiplinle birlikte dövizde yaşanan artışın da etkisiyle 2013 yılında 488 milyon \$ seviyesine inmiştir. 2013 yılında KKTC'ye 1 milyar 243 milyon ₺ kaynak tahsis edilmiş olup, bunun 928,4 milyon ₺'si harcamaya dönüşmüştür. (Türkiye'den Boruyla Su Getirilmesi Projesi kapsamında yapılan harcamalar bu tutara dahil değildir.)

T.C. yardımlarının ₺ cinsinden gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. 2008 yılında bütçe açıklarının etkisiyle yükselen yardım tutarı, 2009 yılında incelenen dönemin en yüksek tutarı olan 928,7 milyon ₺'ye ulaşmıştır. 2010-2012 döneminde uygulanan Ekonomik Program neticesinde bütçe açıklarında yaşanan iyileşmeye paralel olarak yardımların artış trendi durdurulmuş ve üç yıllık ortalama 836 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizle mücadele programı olan 2010-2012 dönemi Programı mali disiplini sağlamak ve bir an önce ekonomiyi ayağa kaldırmak amacına yönelik hazırlandığından, ilk yıllarda bütçe açığına daha fazla yardım yapılması öngörülmüş bu

³⁹Alan Greenspan, Türbülans Çağı, Boyner Yayınları, 2011, s.344-352

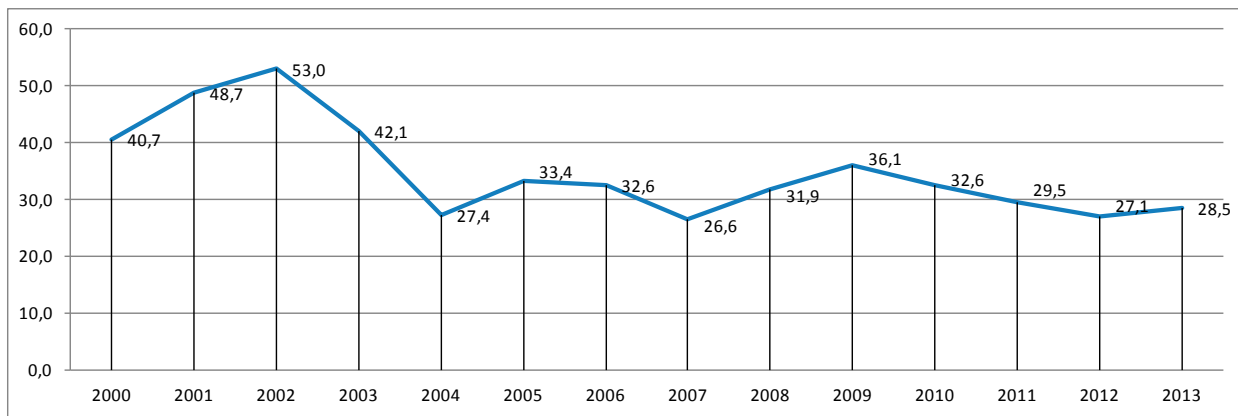
nedenle bu dönem kendi içinde azalan bir seyir takip etmiştir.

Grafik 1: T.C. Yardımlarının Gelişimi (Milyon ₺)

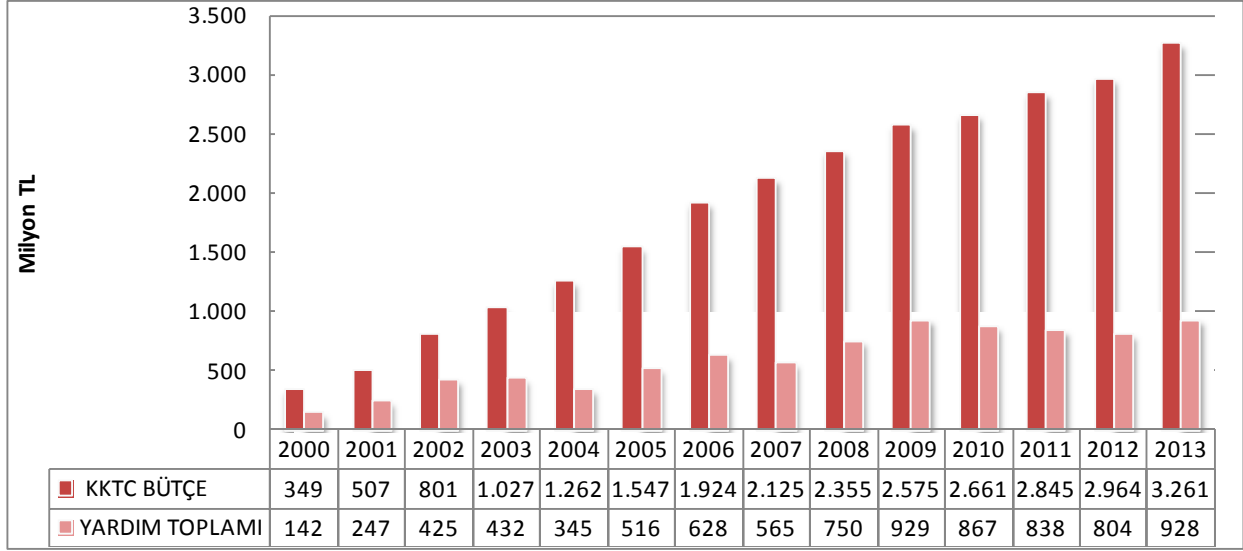
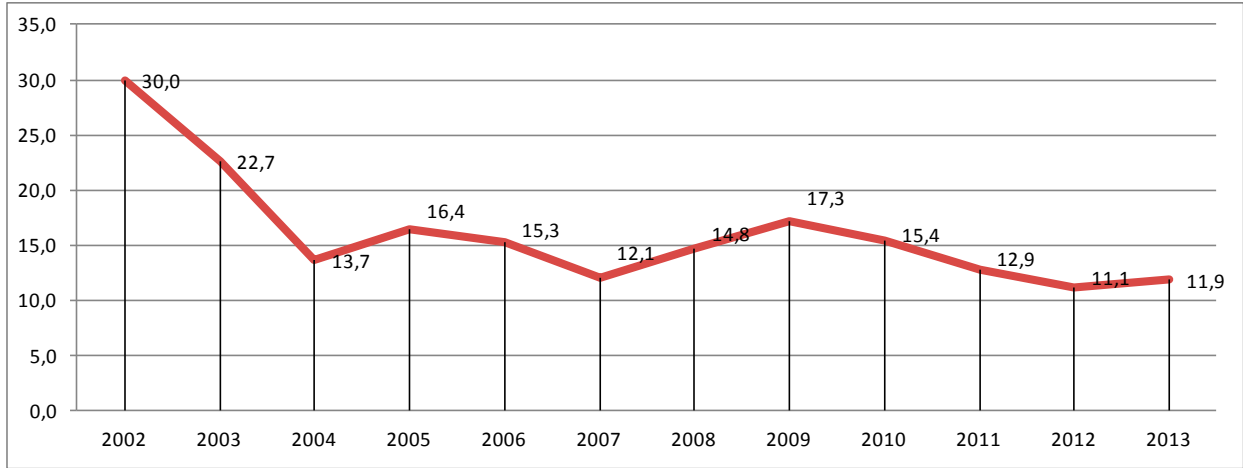

Yapılan yardım miktarı KKTC bütçesinde önemli bir yere sahiptir. Kamu Maliyesi bölümünde de bahsedildiği gibi açık bütçe politikaları ekonominin büyümesini doğrudan etkilemektedir. Ekonominin büyümesi her hükümetin temel amaçları arasında olduğundan açık bütçe politikaları her ülke hükümetinin tercih edeceği politikalar. Ne var ki açık bütçe politikaları finans piyasalarından özel sektörü dışlaması ve gelecek nesilleri borç altına sokması nedeniyle yüksek oranlarda tutulmamakta ve GSYİH'nın % 3'ü ile sınırlı olması kuralı hedef alınmaktadır. T.C. yardımlarının, yurtdışından gelmesi nedeniyle, bu nevi sonuçlara yol açmaması çok önemli bir fırsattır. Aşağıdaki grafikte 2000 yılından itibaren yardımların KKTC bütçesi içindeki büyüklüğü gösterilmektedir. Yardımların KKTC bütçesi içindeki oranı 2000 yılında % 40,7 iken 2004 yılında bütçe çıkartılamaması nedeniyle % 27,4'e düşmüştür. Bu oran 2009 yılında % 36,1'e kadar yükselmiş, 2013 yılında % 28,5'e gerilemiştir. Yardımların KKTC bütçesi içindeki payının uzun dönemde azalması, önceki yıllara göre harcamaların daha fazla öz kaynakla karşılandığını göstermektedir. KKTC bütçesinin T.C. yardımlarına bağımlılığını gösteren bu oranın son yıllarda azalması, mali bağımlılığın azalması anlamına geldiğinden olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Grafik 2: TC Yardımlarının KKTC Bütçesi İçindeki Büyüklüğü (Yüzde)

Bu durumun gelişimi aşağıdaki grafikte cari fiyatlarla gösterilmektedir. KKTC bütçesi ile T.C. yardımlarının karşılaştırıldığı bu grafikte bütçenin sabit artış hızıyla yükseldiği, yardımların da bütçe büyüklüğünden bağımsız olarak değiştiği, ama 2009 yılında bütçenin önemli bir bölümüne ulaştığı, programlı dönemde ise bütçenin büyümesine rağmen sabit kaldığı görülmektedir.

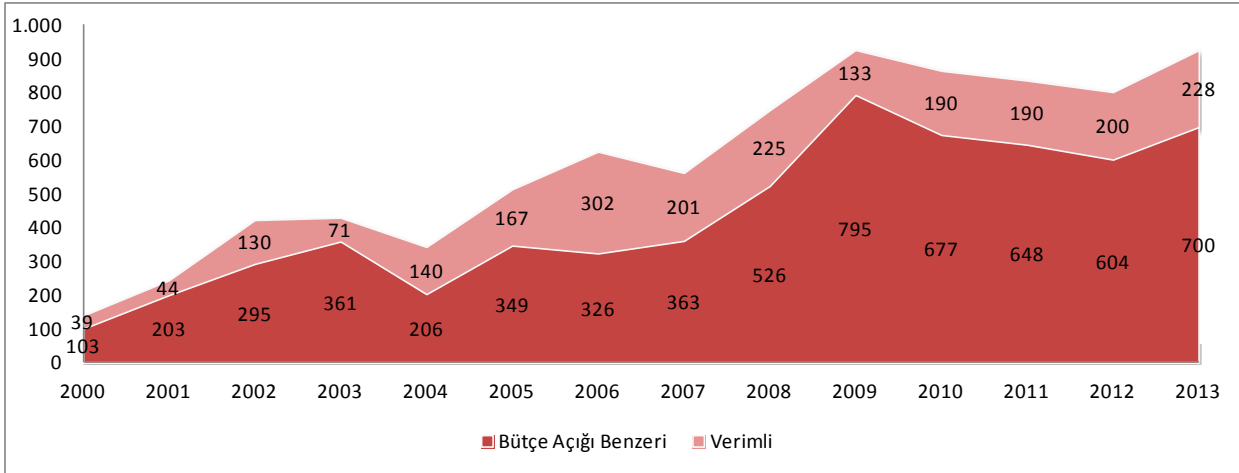
Grafik 3: TC Yardımlarının Bütçe İçindeki Büyüklüğü (Milyon ₺)**Grafik 4: TC Yardımlarının GSYİH'ya Oranı (%)**

Yukarıdaki grafikte T.C. yardımlarının KKTC GSYİH'sına oranı yer almaktadır. Bu grafik KKTC'de 2000'li yılların hemen başında yaşanan bankacılık kriziyle birlikte artan T.C. yardımlarına bağımlılığın giderek azaldığının açık bir göstergesidir. Bankacılık krizinin etkisiyle % 30,0 seviyelerine kadar çıkan oran, hem krizin etkisinin kalkması hem de ekonomik büyümeyle birlikte 2007 yılında % 12,1 seviyesine kadar düşmüştür. 2007-2009 döneminde küresel ekonomik kriz ile mücadele için zamanında tedbir alınmadığından T.C. yardımları artmış, bu durum GSYİH'nın azalması ile birleşince söz konusu oran % 12,1'den % 17,3 seviyesine yükselmiştir. 2009 yılından sonra uygulanan 2010-2012 Ekonomik Programında elde edilen başarı hem yardımların sabit kalmasına hem de GSYİH'nın artmasına sebep olduğundan oran % 11,1'e kadar düşmüştür. Her şeye rağmen 2013 yılında mali disiplinden sapılmaması bu oranın muhafaza edilmesini sağlamıştır. Önümüzdeki yıllar için hedeflenen T.C. yardımlarının aynı miktarda kalması, içeriğinin daha çok ekonomik kalkınmaya hizmet edecek şekilde oluşturulması ve GSYİH'nın artmasıyla birlikte bu oranın daha da aşağılara düşmesidir.

Dış yardımlar, büyüme hızının yükselmesine neden olur. Bununla birlikte büyüme hızının normal seviyede devam etmesi veya yüksek seyretmesi yardımların etkin kullanılması ile yakından ilgilidir. Yardımların büyüme üzerine olan etkisinin analiz edilebilmesi için öncelikle ekonomiye katkısı yüksek olan "verimli" harcamalar ile ekonomiye katkısı nispeten düşük olan "bütçe açığı benzeri" harcamalar ayırımı yapılmıştır. Bu ayırım önceki yıllardan farklı olarak ESA-95 (European System of Accounts) yaklaşımına uygun olarak gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir. "Bütçe açığı benzeri" harcamalar; bütçe açığı, savunma, reform destekleme ve diğer harcamaları, "verimli" harcamalar ise; altyapı yatırımları, reel sektör destekleri ve teşvik kredilerini kapsamaktadır. Aşağıdaki grafikte "bütçe

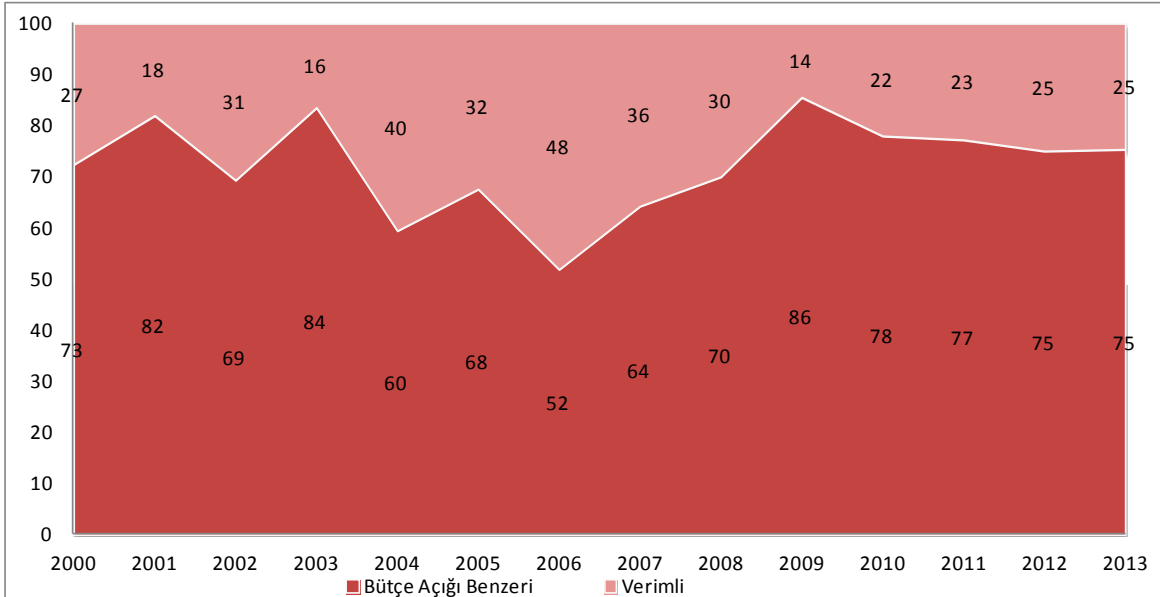
açığı benzeri” harcamalar ile “verimli” harcamaların gelişimi yer almaktadır. 2009 yılında “bütçe açığı benzeri” için verilen yardım, 2008 yılında verilen toplam yardımdan daha fazladır. Özellikle 2008 yılından sonra yardımların çok büyük bir kısmı “bütçe açığı benzeri” için kullanılmaya başlanmış ve bütçe disiplininin sağlanması biraz olsun yardımların “bütçe açığı benzeri” için kullanılmasını engellemiştir.

Grafik 5: TC Yardımlarının İç Dağılımı (Milyon ₺)

Burada görüldüğü üzere yardımların büyük bir bölümü “bütçe açığı benzeri” için kullanılmaktadır. “Bütçe açığı benzeri”ne giden yardımlar, maaş ve maaş benzeri ödemelerin finansmanında kullanıldığı için ithalata, yurtdışı eğitim ve yurtdışındaki turizm amaçlı harcamalara giderek tasarruf sızıntısına sebep olmakta ve yardımların ekonomik kalkınmaya etkisi beklenenden daha düşük olmaktadır.

Grafik 6: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)

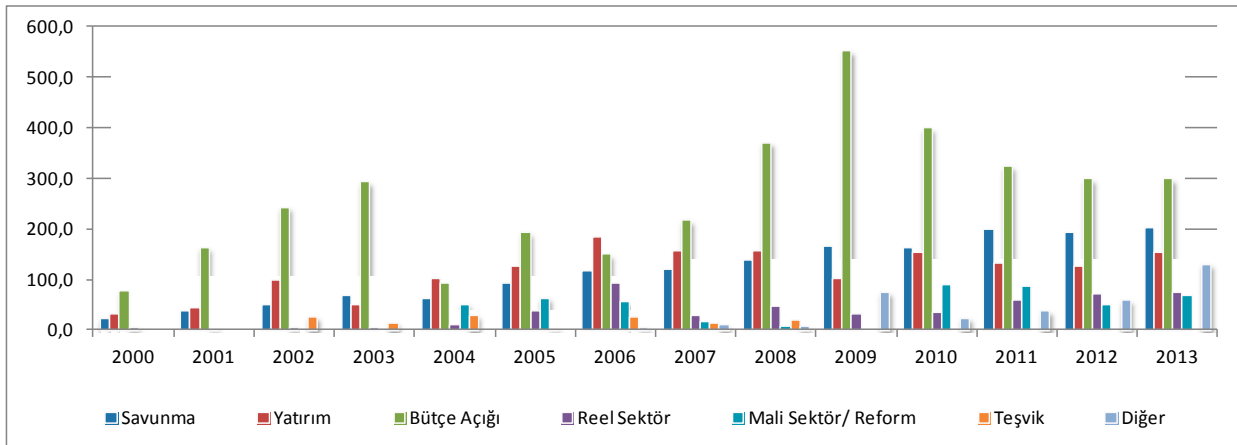
Yardımlar 2000-2003 yılları arasında cari nitelikteki bütçe harcamalarını finanse etmek amacıyla yani verimsiz alanlarda kullanılırken, 2004-2007 yılları arasında daha verimli alanlarda kullanılmıştır. 2006 yılında yardımların % 52’si “bütçe açığı benzeri” için kullanılırken 2009 yılında bu oran % 86’ya çıkmış, Ekonomik Programın uygulamaya konulmasından sonra % 75 seviyesine düşmüştür.

Yardımları kullanım alanlarına göre temel olarak verimli ve bütçe açığı benzeri harcamalar olarak iki gruba ayırdıktan sonra bu grupları oluşturan alt bileşenlere de bakmak suretiyle daha detaylı bir analiz yapma imkanı bulunmuş olacaktır.

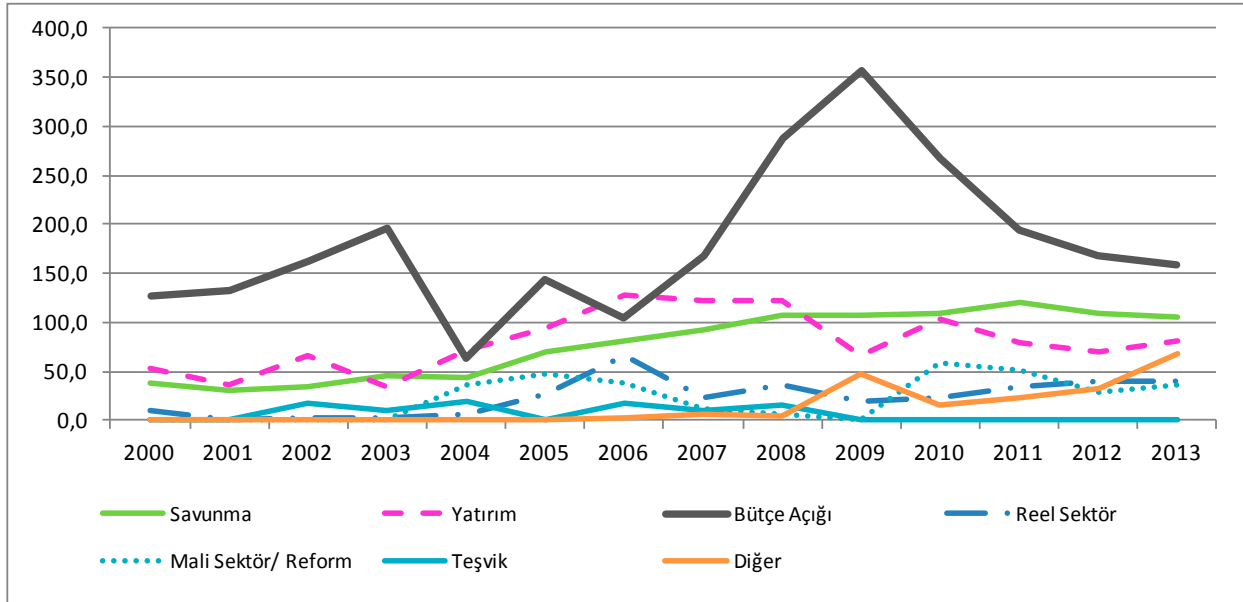
Aşağıdaki grafikte yardımların alt kalemlerinin 2000-2013 yılları arasındaki gelişimi yer almaktadır. Grafikte ekonomiye katkısı nispeten az olan ve yukarıda “bütçe açığı benzeri” harcamalar başlığı altında toplanan; bütçe açığına katkı, reform destekleme ödeneği, savunma ve diğer kalemleri ile ekonomiye katkısı daha fazla olan ve “verimli” harcamalar başlığı altında toplanan; altyapı yatırımları, reel sektör destekleri ve teşvik kalemi ayrı ayrı gösterilmektedir.

Bütçe açığına katkı kalemi 2006 yılından itibaren sürekli artarak 2009 yılında en yüksek noktası olan 553 milyon ₺ seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılından sonra mali disiplinin etkisiyle 2012 yılında 300 milyon ₺'ye kadar düşmüş, 2013 yılında bu seviyesini korumuştur. Reform destekleme ödeneği 2010 yılında, gerçekleştirilen reformların yoğunluğuna paralel olarak 89,5 milyon seviyesine yükselmiş, ertesi yıl da seviyesini koruduktan sonra 2012 yılında 50,5 milyon ₺'ye düşmüş, 2013-2015 dönemi Ekonomik Programının ilk yılı olan 2013 yılında, ayrılan ödeneğin gerektirdiği kadar reform yapılmadığı için bu tutar 69,3 milyon ₺'de kalmıştır. Savunma kalemi ise 2009 ve 2012 yıllarında yaşadığı sıçramalar nedeniyle önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bütçe açığına yapılan harcamaların 2013 yılında azalmasına engel olan en önemli kalem diğer kalemdir. Bu kalem 2012 yılındaki 58,8 milyon seviyesinden 2013 yılında 129,4 milyon seviyesine yükselmiştir. Bu gelişmeler de göstermektedir ki “bütçe açığı benzeri” harcamalar başlığı altında en önemli kalem bütçe açığına katkıdır. Bütçe açığına katkının son yıllarda azalmasına rağmen savunma ve diğer kalemi bu azalmanın daha çok hissedilmesini engellemiştir.

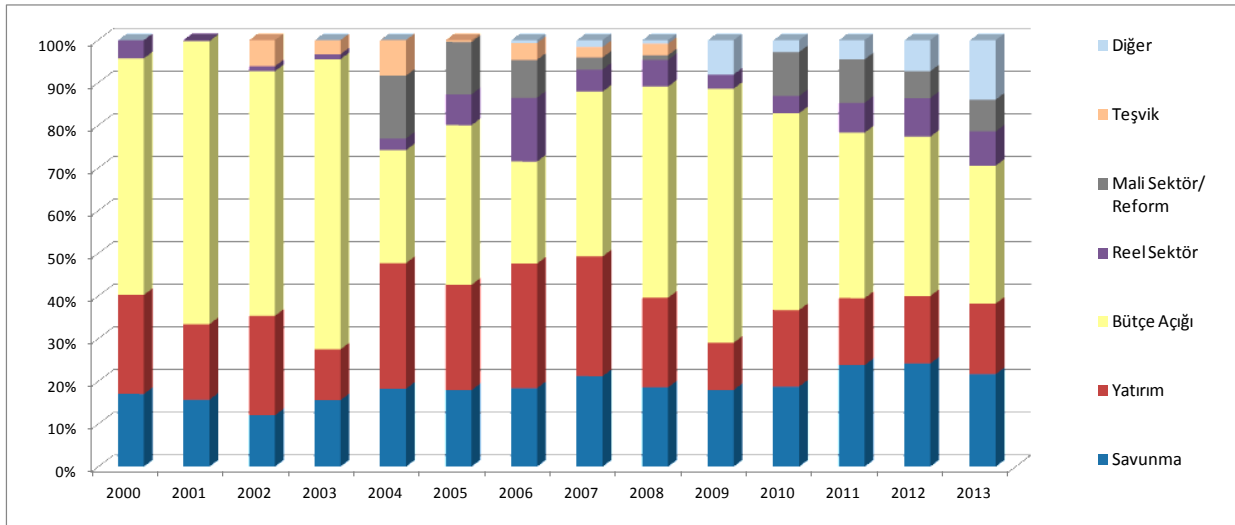
Grafik 7: TC Yardımlarının Gelişimi (Milyon ₺)

Aşağıdaki grafikte \$ cinsinden yardım kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimi yer almaktadır. 2002 yılında 34 milyon \$ olan savunma harcamaları, 2013 yılı sonunda 106 milyon \$'a ulaşmıştır. Yardımların amacı açısından odak noktası olan altyapı yatırımları incelenen dönem içinde 2006 yılında zirve yapmış ve 128 milyon \$'a ulaşmıştır. 2012 yılında 71 milyon \$ olarak gerçekleşen altyapı yatırımları 2013 yılında 80,5 milyon \$'a yükselmiştir. Yardımların amacı açısından odak noktasını teşkil eden bir diğer kalem reel sektör, 2007 yılındaki hızlı düşüşün dışında yatırımlara paralel bir seyir takip etmiş ve 2013 yılında dolar kurundaki yükselme nedeniyle 2012 gerçekleşmesinin altında 39 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2004-2006 yılları arasında 2003 yılına göre düşük seyreden bütçe açıkları 2007 yılından sonra önemli oranlara çıkmıştır. 2009 yılında en yüksek seviyesine çıkan bütçe açığına verilen yardım miktarı 2010-2012 döneminde alınan tedbirler neticesinde düşmüştür.

Grafik 8: TC Yardımlarının Gelişimi (Milyon \$)

Aşağıdaki grafikte yardım kalemlerinin ağırlığı yer almaktadır. Grafikte 2006 yılından sonra bütçe açığına katkı için yapılan yardımların, yardımların geneli içinde giderek büyük bir alan işgal ettiği ve 2009 yılından sonra ise bu alanın küçülmeye başladığı net bir şekilde görülmektedir. Savunma alt kalemi için yapılan harcamalar, yardımların yükselmesine rağmen 2010 yılına kadar % 20 oranını korumuştur. 2012 yılında % 24 seviyesine yükselmiş olmakla beraber alınan bazı tedbirler neticesinde 2013 yılında % 22 oranına düşmüştür.

Grafik 9: TC Yardımlarının İç Dağılımı (%)

Verimli harcamalar başlığı altında yer alan altyapı yatırım harcamaları çok zor artan bir kalemdir. En önemli yükselişini 2006 yılında % 50'lik bir artışla göstermiştir. Altyapı yatırım harcamaları 2013 yılında dahi 2006 yılındaki seviyesine ulaşamamıştır. Aynı şeyleri reel sektör kalemi için de söylemek mümkündür. Teşvik kalemi ise 2008 yılından sonra kullanılamamıştır.

Verimli harcamaların ödenek ayrılmış olmasına rağmen kullanılamaması ile verimsiz harcamaların çok çabuk kullanılması aslında işin doğasına uygun bir durumdur. Verimli harcamalar, planlama, projelendirme, ihale süreci ve bir yapım veya sunumu gerektirirken verimsiz harcamalarda "dağıtmak" yeterlidir.

2012 yılında altyapı yatırım kalemi için ayrılan kaynağın % 41'i harcamaya dönüşmüşken 2013 yılında bu oran % 39'a düşmüştür. Reel sektör alt kaleminden gerçekleşen harcama/tahsis edilen kaynak oranı % 68 iken bu oran 2013 yılında % 71'e yükselmiştir.

Verimli harcamalar başlığı altında yer alan harcamaların ekonomiye katkısının daha yüksek olabilmesi için geçtiğimiz 4 yıl içinde özellikle reel sektör destekleri altında bazı önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda doğrudan kredi verme uygulamasından vazgeçilmiş, faiz destekli kredi programları açılmıştır. Bu uygulama sayesinde hem piyasaya daha fazla kredi verilmiş, hem bankalarda biriken mevduat harekete geçirilmiş hem de geri dönüş sorunları ortadan kaldırılarak usülsüzlük söyemlerine son verilmiştir. Diğer bir uygulama olan kısmi hibe uygulaması da Çukurova Kalkınma Ajansı vasıtasıyla sağlam bir uygulama sürecinin geliştirildiği ve harcanan tutar kadar iştirakçinin de katkı koymasının sağlanması nedeniyle daha fazla kaynağın ekonomiye kanalize edildiği bir uygulama olmuştur. Altyapı yatırımlarında ekonomiye etkisi açısından yeterli değişimler sağlanamamış olsa da denetim sisteminde oluşturulan uygulamalarda kaynakların yerinde kullanılması hususunda gelişme kaydedilmiştir. Bu alanda daha etkili olabilmek için altyapı yatırım harcamalarının içine sızmış olan cari nitelikli harcamaların ayıklanması da gerekmektedir.

YILLAR	BÜTÇE							TEŞVİK KREDİLERİ	TOPLAM
	HİBELER			KREDİLER					
	SAVUNMA	ALTYAPI/PROJE- LERİ	Reel Sektör	TOPLAM	KAMU SEKTÖRÜ	REEL SEKTÖR	MALİ SEKTÖR /RE- FORMİDEST.*		

TABLO 1 KKTC'YE YAPILAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ YARDIMLARININ GELİŞİMİ

								(Cari Fiyatlarla)
2002	51.418.000	99.000.000		150.418.000	243.581.933	5.000.000		248.581.933
2003	67.500.000	51.430.000		118.930.000	293.824.826	5.000.000		298.824.826
2004	63.236.233	101.602.031		164.838.264	91.476.311	9.439.603	50.837.501	151.753.415
2005	92.798.997	127.381.082		220.180.079	193.001.277	37.298.505	63.457.508	293.757.290
2006	115.833.589	183.033.454		298.867.043	154.387.758	93.889.335	55.767.820	304.044.913
2007	120.047.875	158.317.708		278.365.583	227.220.839	29.243.461	15.887.888	272.352.188
2008	139.791.027	157.565.115		297.356.142	377.579.934	46.778.966	8.378.409	432.737.309
2009	167.395.579	102.695.376		270.090.955	627.895.790	30.703.527		658.599.317
2010	163.327.202	155.303.458		318.630.660	424.150.471	34.816.336	89.475.000	543.441.807
2011	199.979.873	131.418.858	58.741.920	390.140.651	362.664.336	0	85.325.000	447.989.336
2012	194.687.300	127.168.153	72.889.557	394.745.009	358.752.878	0	50.500.000	409.252.878
2013	201.795.988	153.300.883	74.584.602	429.681.473	429.375.374	0	69.325.000	498.700.374
TOPLAM	1.577.811.663	1.548.216.117	206.216.079	3.332.243.859	3.783.911.728	292.169.733	488.954.126	4.565.035.587
								129.955.114
								8.027.234.560

TABLO 2 KKTC'YE YAPILAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ YARDIMLARININ GELİŞİMİ

								(\$)
2002	34.145.726	65.744.037		99.889.763	161.758.177	3.320.406		165.078.583
2003	45.208.926	34.445.852		79.654.778	196.792.662	3.348.809		200.141.471
2004	44.459.263	71.432.962		115.892.226	64.313.910	6.636.667	35.742.133	106.692.709
2005	69.212.127	95.004.428		164.216.555	143.945.833	27.818.284	47.328.411	219.092.528
2006	80.939.852	127.896.414		208.836.267	107.879.954	65.606.090	38.968.309	212.454.354
2007	92.237.524	121.641.748		213.879.272	174.582.745	22.468.906	12.207.292	209.258.943
2008	108.121.403	121.868.776		229.990.179	292.039.290	36.181.202	6.480.282	334.700.775
2009	108.202.034	66.380.777		174.582.810	405.862.578	19.846.307	0	425.708.886
2010	108.858.385	103.510.520		212.368.905	282.698.379	23.205.260	59.635.528	365.539.167
2011	119.748.427	78.693.927	35.174.802	233.617.156	217.164.273	0	51.092.814	268.257.087
2012	108.612.162	70.944.576	40.663.630	220.220.368	200.141.076	0	28.172.943	228.314.019
2013	106.080.002	80.587.122	39.207.592	225.874.716	225.713.807	0	36.442.727	262.156.534
TOPLAM	1.025.825.830	1.038.151.139	115.046.024	2.179.022.993	2.472.892.684	208.431.931	316.070.441	2.397.395.055
								92.189.381
								5.268.607.430

TABLO 3: TÜRKİYE CUMHURİYETİNCE 2013 YILINDA KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NE YAPILAN YARDIMLAR (GENEL İCMAL)

AÇIKLAMALAR	2012 YILINDAN DEVRE- DEN	2013			TOPLAM	YAPILAN REVİZE İŞLEMLERİ	2013 TOPLAM REVİZE ÖDENEĞİ	2013 YILI HARCA- MASI	2014 YILINA DEV- REDEN ÖDENEK
		BÜTÇE ÖDENEĞİ	GERİ DÖNÜŞ ÖDENEĞİ	EKLENEN DÜŞÜLEN					
SAVUNMA ÖDENEKLERİ (HİBE)	7.294.032,31	206.000.000,00	0,00	0,00	213.294.032,31	0,00	213.294.032,31	201.795.988,02	11.498.044,29
KKTC Güvenlik Kuvvetleri Komu- tanlığı	10.625.877,44	137.500.000,00			148.125.877,44		148.125.877,44		
K.T.Barış Kuvvetlerine Transferler	4.064.060,39	5.500.000,00			9.564.060,39		9.564.060,39		
K.T.Barış Kuvvetlerinin Elektrik ve Su Giderleri	278.468,75	26.500.000,00		0,00	26.778.468,75		26.778.468,75		
KKTC Sivil Savunma Teşkilatı	320.000,97	10.500.000,00			10.820.000,97		10.820.000,97		
					0		0		
ALTYAPI PROJELERİ (HİBE)	184.910.109,39	211.000.000,00	0,00	-5.000.000,00	390.910.109,39	7.730.000,00	398.640.109,39	153.300.882,69	245.339.226,70
Ankara Kaynaklı Projeler	49.800.000,00	82.500.000,00	0,00	-2.500.000,00	129.800.000,00	0,00	129.800.000,00	46.370.345,18	83.429.654,82
Lefkoşa Kaynaklı Projeler	135.110.109,39	128.500.000,00		-2.500.000,00	261.110.109,39	7.730.000,00	268.840.109,39	106.930.537,51	161.909.571,88
REEL SEKTÖR (Geri dönüşler dahil)	34.250.010,82	60.000.000,00	10.749.989,18	5.000.000,00	110.000.000,00	3.102.430,01	113.102.430,01	74.584.602,32	38.517.827,69
TEŞVİK KREDİLERİ (TİKALKINMA BANKASI)	23.952.199,90	1.000.000,00	0,00	0,00	24.952.199,90	-22.952.199,90	2.000.000,00	0,00	2.000.000,00
KREDİLER	38.503.579,17	465.000.000,00	0,00	0,00	503.503.579,17	0,00	503.503.579,17	498.700.374,44	4.803.204,73
Kamu Sektörü (Cari Bütçe Açığına Katkı)	0,00	300.000.000,00		0,00	300.000.000,00		300.000.000,00	300.000.000,00	0,00
Kamu Sektörü (Diğer)	31.803.579,17	50.000.000,00		50.000.000,00	131.803.579,17	0,00	131.803.579,17	129.375.374,44	2.428.204,73
Reform Destekleme Ödeneği	6.700.000,00	115.000.000,00		-50.000.000,00	71.700.000,00	0,00	71.700.000,00	69.325.000,00	2.375.000,00
TOPLAM	288.909.931,59	943.000.000,00	10.749.989,18	0,00	1.242.659.920,77	-15.222.199,90	1.230.540.150,88	928.381.847,47	302.158.303,41

NOT 1- Reel Sektöre ilişkin olarak "Yapılan Revize İşlemleri" sütununda yer alan tutar 2013 yılında Geri Dönüş Hesabı için beklenen tutarın üzerindeki gerçekleşmeyi göstermektedir.

2- Ankara Kaynaklı projelerin içinde yer alan 12.000.000 ₺ Yükseköğretim Sektörü 2014 yılında Reel Sektöre geçişi için, 2014 Protokolünde Reel Sektör Devir tutarları içinde gösterilecektir.

3- Teşvik Kredileri kapsamında yer alan 22.952.199,90 ₺, 5 yıl süresince emanette bekletildiği ve kullanılmadığı için, TC Ekonomi Bakanlığına bütçeye gelir kaydedilmiş olup, iptal edilmiştir.

TABLO 4: ANKARA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2013 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ	22.300.000,00	32.000.000,00	4.500.000,00	4.500.000,00		54.300.000,00	24.101.759,99
K.K.T.C. Karayolları Master Plan Uygulama Projesi	15.600.000,00	30.000.000,00				45.600.000,00	24.101.759,99
Ercan Havaalanı ILS Projesi	2.500.000,00			2.500.000,00			
Ercan Havaalanı SMART Projesi	2.000.000,00			2.000.000,00			
Ercan Havaalanı Geliştirme Projesi	2.200.000,00	2.000.000,00	4.500.000,00			8.700.000,00	
KÜLTÜR SEKTÖRÜ	150.000,00					150.000,00	
Vakıflar İdaresi Bilgi Yönetimi Projesi	150.000,00					150.000,00	
YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜ	3.000.000,00	28.000.000,00				31.000.000,00	18.050.000,00
ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Giderlerine Katkı Projesi	1.000.000,00	13.000.000,00				14.000.000,00	14.000.000,00
İTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Yatırım Giderlerine Katkı Projesi	2.000.000,00	15.000.000,00				17.000.000,00	4.050.000,00
DİĞER KAMU SEKTÖRÜ	20.000.000,00	22.500.000,00		3.500.000,00		39.000.000,00	4.218.585,49
Müşavirlik Hizmetleri Projesi	1.000.000,00	1.500.000,00				2.500.000,00	659.373,70
E-Devlet Projesi	15.000.000,00	15.000.000,00		1.000.000,00		29.000.000,00	
K.K.T.C.'de Nirengi Ağı Oluşturulması Projesi	4.000.000,00	6.000.000,00		2.500.000,00		7.500.000,00	3.559.211,49
ÇEVRE SEKTÖRÜ	1.350.000,00					1.350.000,00	
Yeni Baraj, Ana Isale Hatları ve Diğer Su Etüd-Proje ve Yatırımları Projesi	1.350.000,00					1.350.000,00	
SAVUNMA, GÜVENLİK VE ADALET SEKTÖRÜ	3.000.000,00					3.000.000,00	
Yeni Cezaevi Yapımı Projesi	3.000.000,00					3.000.000,00	
HABERLEŞME SEKTÖRÜ			1.000.000,00			1.000.000,00	
TRT BRT Ortak Stüdyo Projesi			1.000.000,00			1.000.000,00	
TOPLAM	49.800.000,00	82.500.000,00	5.500.000,00	8.000.000,00	0	129.800.000,00	46.370.345,18

TABLO 5: LEFKOŞA KAYNAKLI PROJELER

	Devreden Ödenek	2013 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
TARIM SEKTÖRÜ							
Meteoroloji Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi	5.170.000,00	13.200.000,00	830.000,00	280.000,00		18.920.000,00	8.173.498,02
Bitki Koruma ve Bitkisel Üretimi Geliştirme Projesi	170.000,00	850.000,00				150.000,00	142.858,08
Modern Sulama Sistemlerinin Geliştirilmesi Katkı Projesi		500.000,00				1.020.000,00	266.461,19
Organik Tarımın Geliştirilmesi Projesi		300.000,00				500.000,00	162.562,62
Hayvancılığın ve Organize Hayvan Barnaklarının Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	700.000,00	300.000,00				300.000,00	40.482,44
Balıkçı Barnaklarının İyileştirilmesi ve Geliştirilmesi Projesi		2.000.000,00				1.000.000,00	294.775,30
Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi	1.300.000,00	2.000.000,00		280.000,00		2.000.000,00	670.078,81
Gıda Laboratuvarı Projesi	1.200.000,00	500.000,00	280.000,00			1.980.000,00	1.742.213,04
Sınır Kontrol Noktası Oluşturma Projesi	300.000,00	1.000.000,00				1.300.000,00	
Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Projesi	600.000,00	1.600.000,00				2.200.000,00	1.317.821,53
KKTC Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi	900.000,00	4.000.000,00	550.000,00			5.450.000,00	2.481.541,92
SANAYİ, TİCARET VE MADENCİLİK SEKTÖRÜ							
Organize Sanayi Bölgeleri Altyapı İnşaatına Katkı Projesi	200.000,00	6.000.000,00				6.200.000,00	1.733.326,63
Lefkoşa Sanayi Bölgesi Dahili Gümrükleme Platform ve Çevre Düzenleme Projesi	200.000,00	3.000.000,00				3.200.000,00	1.733.326,63
		3.000.000,00				3.000.000,00	
ENERJİ SEKTÖRÜ							
Akaryakıt Birimi Laboratuvarının Geliştirilmesi Projesi	1.350.000,00	50.000,00				1.400.000,00	
UCT Standartlarına Uyum Projesi	100.000,00	50.000,00				150.000,00	
	1.250.000,00					1.250.000,00	
ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ							
Yol Yapım Projesi	19.900.000,00	25.640.000,00	1.600.000,00			47.140.000,00	22.893.396,03
Lefkoşa-Şehirci Anayolları Açma ve Bölünmüş Yolları Tamamlama Projesi	19.900.000,00	23.990.000,00	1.600.000,00			45.490.000,00	22.540.153,22
Limanların ve Diğer Kıyı Yapılarının Geliştirilmesi Projesi		1.000.000,00				1.000.000,00	
Havacılık Sektörü Geliştirme Projesi		400.000,00				400.000,00	338.268,31
		250.000,00				250.000,00	14.974,50

	Devreden Ödenek	2013 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcamana
EĞİTİM SEKTÖRÜ							
T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Destek Projesi	4.555.000,00	15.700.000,00				20.255.000,00	11.715.529,04
Eğitim ve Öğretim Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	1.630.000,00					1.630.000,00	1.600.994,98
Ölçme ve Değerlendirme Merkezi Projesi	2.500.000,00	6.000.000,00				8.500.000,00	7.302.447,01
	245.000,00					245.000,00	69.963,98
Eğitim Programı Geliştirme projesi		1.000.000,00				1.000.000,00	53.470,00
Tam Gün Eğitim Projesi		2.000.000,00				2.000.000,00	1.654.510,36
Meslek Liseleri Altyapı Modernizasyon Projesi	180.000,00					180.000,00	130.286,35
Meslek Okulları Kampüsü Projesi		5.000.000,00				5.000.000,00	
Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi		1.200.000,00				1.200.000,00	538.249,44
Lefkoşa Gençlik Merkezi Yapımı ve Geliştirme Projesi							
Spor Tif Faaliyetlere ve Spor Tesislerine Katkı Projesi		500.000,00				500.000,00	365.606,92
KÜLTÜR SEKTÖRÜ	10.878.000,00	11.800.000,00	2.200.000,00			24.878.000,00	9.576.704,24
Din Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi	7.500.000,00	5.000.000,00				12.500.000,00	5.658.925,10
Tanıtma, Enformasyon ve Tören Giderlerine Katkı Projesi		4.000.000,00				4.000.000,00	2.278.757,16
Anıtlar, Şehitlikler ve Müzeler Yapım ve Onarımı ile Katkı Projesi	500.000,00	500.000,00				1.000.000,00	909.575,31
Salamlı Antik Kenti Kazısına Katkı Projesi		300.000,00				300.000,00	24.536,24
Lefkoşa Belediyesi Tiyatro Binası Yapımına Katkı Projesi	878.000,00					878.000,00	
Eski Eserlerin Restorasyonu Projesi	2.000.000,00	1.000.000,00	2.200.000,00			5.200.000,00	330.842,63
TC-KKTC Kültür ve Sanat İşbirliği ve Katkı Projesi		1.000.000,00				1.000.000,00	374.067,80
SAĞLIK VE SOSYAL HİZMET SEKTÖRÜ	6.100.000,00	5.650.000,00	600.000,00			12.350.000,00	3.929.566,70
Tıbbi Teczizat ve Ambulans Alımı Projesi	4.600.000,00	2.000.000,00				6.600.000,00	1.765.367,44
Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi	600.000,00		600.000,00			1.200.000,00	780.524,86
Onkoloji Hastanesi Yapım Projesi		2.000.000,00				2.000.000,00	
Hastane Etüd Projesi		250.000,00				250.000,00	
Sosyal Hizmet Projesi		400.000,00				400.000,00	
Devlet Laboratuvarına Teczizat Alımı ve Akreditasyon Projesi	900.000,00	1.000.000,00				1.900.000,00	1.383.674,40
DiĞER KAMU SEKTÖRÜ	74.782.109,39	33.640.000,00	9.500.000,00	11.400.000,00	5.000.000,00	101.522.109,39	34.568.825,27
Maliye İdaresini Geliştirme Projesi	200.000,00	500.000,00				700.000,00	147.124,16
Rekabet Kurumunu Geliştirme Projesi		200.000,00				200.000,00	54.351,68
Tamamlama Projesi	6.400.109,39	7.190.000,00	7.000.000,00	11.400.000,00	5.000.000,00	4.190.109,39	
TC'den Görevli Olarak Gelen Kamu Görevlileri ve Uzmanların Ücretleri Prj.	500.000,00	2.000.000,00				2.500.000,00	2.493.592,64

Devreden Ödenek	2013 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	İptal Edilen	Toplam Ödenek	Toplam Harcaması
Hizmet Binaları Yapım Geliştirme ve Tamamlama Projesi	11.550.000,00	8.000.000,00			19.550.000,00	8.087.823,07
Otomasyon Projelerine Katkı Projesi	100.000,00	500.000,00			600.000,00	11.522,75
Dernek,Birlik,Kulüp,Sendika, Vakıf vb. STK'lara Katkı Projesi	500.000,00	1.500.000,00			2.000.000,00	1.754.582,74
Nüfus Sayımı Projesi						
Belediye ve Köylerin Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi	53.750.000,00	13.250.000,00			67.000.000,00	18.165.229,40
Lefkoşa Surları Bölgesi Renevasyon Etüd Projesi	282.000,00				282.000,00	278.400,00
K.K.T.C.'de Nirengi Ağı Oluşturulması Projesi	1.500.000,00	500.000,00	2.500.000,00		4.500.000,00	3.576.198,83
ÇEVRE SEKTÖRÜ	9.440.000,00	12.500.000,00	7.730.000,00	550.000,00	29.120.000,00	12.173.204,28
İçme Suları, İsale Hatları, Şebeke ve Tübin Yenileme ve Dere Islahı ve Katkı Projesi	9.000.000,00	6.000.000,00			15.000.000,00	7.310.675,10
Su Deposu İnşaatları Projesi	300.000,00	500.000,00			800.000,00	201.104,93
Dalgıç Pompa ve Aksamları Projesi	100.000,00	500.000,00			600.000,00	196.576,62
Türkiye'den Boruyla Su Getirme Projesi KKTC Dağıtım Kısmı		1.000.000,00	7.730.000,00		8.730.000,00	3.925.176,18
Su Sondajları Projesi	40.000,00	500.000,00			540.000,00	529.671,45
Atık Su Arıtma Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Katkı Projesi		3.000.000,00	550.000,00		2.450.000,00	10.000,00
Ülkesel Fiziki Plan Projesi		1.000.000,00			1.000.000,00	
SAVUNMA, GÜVENLİK VE ADALET SEKTÖRÜ	750.000,00	2.985.000,00			3.735.000,00	
Cezaevi'nin Geliştirilmesi Projesi		250.000,00			250.000,00	
Polis Teşkilatını Güçlendirme Projesi		235.000,00			235.000,00	
Demirhan Karakol Projesi	750.000,00				750.000,00	
Polis Okulu Binası Projesi		2.500.000,00			2.500.000,00	
HABERLEŞME SEKTÖRÜ	1.985.000,00	1.335.000,00			3.320.000,00	2.166.487,30
Televizyon ve Radyo Karasal Sayısal Yayınlık Projesi	110.000,00				110.000,00	109.720,74
BRT Altyapı Yatırımlarına Katkı Projesi	900.000,00	1.000.000,00			1.900.000,00	1.251.503,70
Posta Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi		335.000,00			335.000,00	88.757,34
Telefon Şebekelerinin Geliştirilmesi Projesi	975.000,00				975.000,00	716.505,52
TOPLAM	135.110.109,39	128.500.000,00	22.460.000,00	5.000.000,00	268.840.109,39	106.930.537,51

TABLO 6: REEL SEKTÖR

	Devreden Ödenek	2013 Ödeneği	Eklenen	Düşülen	Toplam Ödenek	Toplam Harcama
TARIM SEKTÖRÜ	3.000.000,00	7.550.000,00	7.000.000,00	1.500.000,00	16.050.000,00	12.055.743,98
Tarım Destekleme Hesabına Katkı Projesi			5.000.000,00		5.000.000,00	5.000.000,00
Proje Destekli Tarımsal Kısmi Hibe Programı Projesi	2.000.000,00	3.000.000,00		1.450.000,00	3.550.000,00	61.639,66
Tarımsal Hibe Programı	1.000.000,00				1.000.000,00	926.884,82
Tarım Sektörünün Geliştirilmesi Projesi		300.000,00			300.000,00	40.244,00
Faiz Destekli Ziraat Kredi Programı Projesi		4.000.000,00	2.000.000,00		6.000.000,00	6.000.000,00
Damızlık Sığırtıcılığına Katkı Projesi		250.000,00		50.000,00	200.000,00	26.975,50
SANAYİ, TİCARET VE MADENCİLİK SEKTÖRÜ	3.002.000,00	12.500.000,00	3.000.000,00	1.000.000,00	17.502.000,00	9.804.448,90
Lefkoşa Araştırma Enstitüsü Aşağıdaki Faiz Destekli Kredi Programı Projesi	1.000.000,00			1.000.000,00		
Kefalet Sandıklarına Katkı Projesi			3.000.000,00		3.000.000,00	3.000.000,00
Sanayici ve KEZ'e Yönelik Proje Destekli Kısmi Hibe Programı Projesi	2.000.000,00	5.000.000,00			7.000.000,00	58.222,51
Sanayici ve KEZ'e Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı Projesi	1.000,00				1.000,00	
Kalite Belgesi, Fuar, Pazarlama ve Navlun Hibe Destek Programı Projesi		3.500.000,00			3.500.000,00	2.746.226,39
Esnafta ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı		4.000.000,00			4.000.000,00	4.000.000,00
Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredi Programı	1.000,00				1.000,00	
TURİZM SEKTÖRÜ	14.848.010,82	26.601.989,18	8.000.000,00	5.000.000,00	44.450.000,00	38.226.733,86
Yarım Kalması Otellerin Tamamlanması ve Mevcut Otel ve Restoranların Geliştirilmesine Kredi Verilmesi	150.000,00				150.000,00	18.441,00
Eko Turizmi ve Pansiyonculuğu Geliştirme Projesi		500.000,00			500.000,00	
Turizm Teşvik Programı	7.448.010,82	20.351.989,18	8.000.000,00		35.800.000,00	35.429.766,26
Turizm Bölgeleri Alt Yapılarına Katkı ve Turizm Çeşitlendirme Projesi	2.000.000,00	1.500.000,00			3.500.000,00	1.285.158,55
Turizm Yatırımlarına Faiz Destekli Kredi Programı	3.000.000,00			3.000.000,00		
Turizm Projelerine Kısmi Hibe Programı	1.000.000,00	4.000.000,00		2.000.000,00	3.000.000,00	32.572,44
Turizm Tanıtım ve Ara Eleman Yetiştirme Projesi	1.250.000,00	250.000,00			1.500.000,00	1.460.795,61
YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜ	13.400.000,00	13.900.000,00	1.800.000,00	2.300.000,00	26.800.000,00	14.497.675,58
Üniversitelerin Ortak Tanıtımına Katkı Projesi	700.000,00	1.800.000,00			2.500.000,00	866.120,83
Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı Projesi		1.100.000,00		300.000,00	800.000,00	688.876,90
Lefke Avrupa Üniversitesinin Geliştirilmesine Katkı Projesi	400.000,00	1.000.000,00			1.400.000,00	1.193.902,20
Yükseköğretim Kurumlarında Mühendislik Laboratuvarlarının Geliştirilmesi Projesi						
Yükseköğretim Kurumları Laboratuvar Geliştirme Projesi	500.000,00	2.000.000,00			2.500.000,00	
Üniversitelerin Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Projesi	2.000.000,00	2.000.000,00		2.000.000,00	2.000.000,00	100.799,50
Üniversitelerin Uluslararası Akademi ve Bologna Sürecine Hazırlanması Projesi	1.000.000,00	1.000.000,00			2.000.000,00	67.874,15
DAÜ Yatırım Giderlerine Katkı Projesi	8.800.000,00	5.000.000,00	1.800.000,00		15.600.000,00	11.580.102,00
Diğer Kamu Sektörü		10.198.000,00	4.702.430,01	6.600.000,00	8.300.430,01	
Tamamlama Projesi		6.198.000,00	4.702.430,01	6.600.000,00	4.300.430,01	
Kırsal Kalkınma Projesi		4.000.000,00			4.000.000,00	
TOPLAM	34.250.010,82	70.749.989,18	24.502.430,01	16.400.000,00	113.102.430,01	74.584.602,32

5

TAMAMLANAN PROJELER

TAMAMLANAN PROJELER

TC yardımlarından Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Destekleri kapsamında yapılan projeler hem ülke altyapısının hem de ekonomisinin gelişmesine hizmet eden harcamalardır. 2013 yılında 94 altyapı yatırım projesine 390,9 milyon ₺ ödenek ayrılmış olup, ayrılan ödeneğin % 39'u (153,3 milyon ₺) harcamaya dönüşmüştür. Reel sektörün desteklenmesi kapsamında ise toplam 110 milyon ₺ büyüklüğünde 30 adet proje oluşturulmuş ve ayrılan ödeneğin % 68'i (74,6 milyon ₺) harcamaya dönüşmüştür.

Altyapı ve Reel Sektörün Desteklenmesi için harcanan toplam 227,9 milyon ₺'nin % 20,6 Ulaştırma Sektörü, % 17,0 Diğer Kamu Sektörü, % 16,8 Turizm Sektörü, % 14,3 Yüksek Öğretim Sektörü, % 8,9 Tarım Sektörü, %5,3 Çevre Sektörü, %5,1 Eğitim Sektörü, % 5,1 Sanayi, Ticaret ve Maden Sektörü, % 4,2 Kültür Sektöründen oluşmaktadır.

Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Desteklerine ilişkin makro büyüklükler tablolar halinde 4. Bölümde yer almakta olup, bu bölümde Altyapı Yatırımları ile Reel Sektör Destekleri kapsamında gerçekleştirilen proje ve programlara ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ

Yol Yapım Projeleri

- Karayolları Master Plan Uygulama Projesi

2012-2020 Revize Master Plan kapsamında bulunan 400 km uzunluğundaki yol yapım işinin 59 km'lik kesimi Eylül 2012 tarihinde ihale edilmiştir. Bu kapsamda;

Lefkoşa Çevre Yolu (Bölünmüş Yol): Projenin bedeli 38 milyon ₺, projenin uzunluğu 15,4 km. 2013 yılı içerisinde projenin 6,2 km'lik toprak tesviye seviyesi tamamlanmış olup 2.500 m3 beton, 196 ton demir imalatı gerçekleştirilmiştir.

Güzelyurt – Lefke Yolu (Bölünmüş Yol): Projenin bedeli 37 milyon ₺, projenin uzunluğu 17,2 km. 2013 yılında 600 bin m3 toprak tesviye işleri, 1,250 m3 beton, 106 ton demir imalatı gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu yol yapım işleri için 2013 yılında 13.599.004 ₺ harcama yapılmıştır.

• Tamamlanan Diğer İşler

Haspolat Kavşağı – Ercan Yonca Kavşağı arası yolu; 7.650mx2 tamiri ve asfaltlanması için 3.045.585 ₺,

Dipkarpaz çıkışı - Liman arası yolu; 3,7 km asfalt, beton kanal, betonarme duvar ve oto korkuluk yapımı için 2.668.753 ₺,

Lefkoşa - Güzelyurt Anayolu; 3,75 km asfalt kaplamasına 1.641.085 ₺,

Gönyeli Boğaz Ayrımı - Pınarbaşı yolu; 3,65 km tamiri ve asfaltlanması için 1.641.085 ₺,

Pınarlı - Ulukışla yolu; 3 adet kutu menfez yapım işi ile sandık kazısı ve 47.000 M3 alttemel malzemesi kullanımı için 575.464 ₺,

Lefkoşa Belediye sınırları içerisinde bulunan yolların tamir işleri için 299.890 ₺,

Lefkoşa - Girne Anayolu; banketlerin tamiri ve menfez yapımı ile Yılmazköy'de kutu menfez yapımı işleri, Ağırdağ bağlantı yolunda beton hendek yapımı, Ağırdağ-Kömürcü yolunda kutu menfez yapımı için 204.101 ₺,

Yiğitler Bölgesi Stabilize Yolu kapsamında 116.971 ₺,

Bitüm Temini Projesi kapsamında 4.058.030 ₺,

Devam Eden Yol Bakım – Onarım ve Yol Yapı Projeleri kapsamında 2.138.256 ₺,

Başüstü Levha Temini Projesi kapsamında 1.434.424 ₺,

Diğer yol yapım projeleri ile birlikte Yol Yapım Projelerine 2013 yılında toplam 46.641.912 ₺ harcama yapılmıştır.

DİĞER KAMU SEKTÖRÜ

Belediye ve Köylerin Altyapılarına Katkı Projesi

Yerel yönetimlerin desteklenmesi projesinde altyapı yatırımlarına katkı öncelikli ilke olarak benimsenmiştir. Bu nedenle trafik güvenliği ve ulaşım kolaylığı sağlanabilmesi için; köy içi yolların stabilize edilmesi, asfaltlanması, kaldırım ve sokak aydınlatma projeleri, su kaçaklarına sebep olan ve insan sağlığını tehdit eden eski boruların değiştirilmesi için; içmesuyu şebeke yenileme ve su deposu yapımı projeleri, kanalizasyon ve yağmur suyu drenaj projeleri önceliklendirilmiştir. Bunun yanında kırsal kesim yerleşim yerlerinde sosyal ve kültürel aktivite merkezi oluşturma amacıyla gençlik merkezi, çok amaçlı toplum merkezi, köy kadın kursu ve çocuk ile spor parkları oluşturma projeleri desteklenmiştir. Altyapı projelerinin yanı sıra 2013'ün Çevre Yılı olması sebebiyle Belediyelerin moloz temizliği ve dere ıslahı projelerine destek sağlanmış ve Belediyelerin sürekli sağladığı hizmetlerde kullanılmak üzere çöp kamyonu, kazıcı yükleyici, yol süpürme aracı, çekirge kamyon gibi iş araçları alımlarına da katkı sağlanmıştır.

Ayrıca katkı sağlanan projeler için kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlamak, kaliteli yapılar elde etmek ve yerel yönetimlerin proje geliştirme, uygulama projesi hazırlama ve kontrollük alanlarında kurumsallaşmalarına yardım etme prensibi ile başlanan Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lefke Avrupa Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Vakıf kuruluşu olan EBI'den kontrollük hizmeti satın alınması uygulamasına devam edilmiştir.

Bu kapsamda 2013 yılı içinde desteklenen projeler şunlardır:

Belediyelerin Altyapılarına Katkı Projesi kapsamında 14.906.239,02- ₺,

Akdoğan Belediyesi	Su Kuyusuna Elektrik Akımı Temini Projesi	50.000
	Ova Yollarının Tamiri Projesi	150.000
Akıncılar Belediyesi	Dereye Beton Yapılması Projesi	20.000
	Baskül Alımı	80.000
Alayköy Belediyesi	Atatürk Caddesi Kaldırım Projesi	93.845
	Köyüçü Yolların Asfaltlanması Projesi	185.000
Alsancak Belediyesi	Bölge Yollarına Asfalt, Drenaj ve Kaldırım Projesi (II. Etap)	123.142
	K. Kazım Özalp ve K. Kani Akansu Cad. Asfalt Projesi	89.859
	Eko Köy Meydanı Projesi	299.681
Beyarmudu Belediyesi	Ova Yollarının Tamiri Projesi	30.000
Büyükkonuk Belediyesi	Kaldırım Parke Yapımı Projesi	160.000
	Tuzluca Şebeke Yenileme Projesi	250.000
Çatalköy Belediyesi	Asfaltlama Projesi	199.980
Dikmen Belediyesi	Asfaltlama Projesi	503.758
	Çocuk Parkı Projesi	50.000
Dipkarpaz Belediyesi	Belde İç Yolların Asfaltlanması Projesi	475.000
	Zafer Burnu Su Hattı Tamiri Projesi	150.000
	Eko Turizm Ortak Restoran Yapım Projesi	193.848
Esentepe Belediyesi	Esentepe Eski İlkokulun Sosyal Tesise Dönüştürülmesi Projesi	127.600
Geçitkale Belediyesi	Sütlüce Köyünün Kısmi Su Şebekesi Yenileme Projesi	94.254
Girne Belediyesi	Asfaltlama Projesi	591.707
	Yukarı Girne Kanalizasyon Projesi (II.Etap)	450.000
	Girne Ziya Rızkî Cad. Düzenleme Projesi (III. Etap)	494.978
Gönyeli Belediyesi	Asfalt Yenileme Projesi	1.200.000
	İçmesuyu Yenileme Projesi	100.000
	Kanalizasyon Yapım Projesi	300.000
Güzelyurt Belediyesi	Bostancı Asfaltlama Projesi	750.000
	Kanalizasyon Projesi (III.Etap)	794.237
İnönü Belediyesi	Bataklık Islahı ve Park Yapımı Projesi	50.000
	Eğitsel - Fiziksel Aktivite Alanı Yapımı Projesi	130.000
	Köy İç Yolları Aydınlatma Projesi	20.000
İskele Belediyesi	Gençlik Merkezi Projesi	385.407
	Haravdi Deresi Islah Projesi	150.000
	Köyüçü Yolların Asfaltlanması Projesi	700.000
Lapta Belediyesi	Lapta Atıksu Tesisi Cıvanı Asfaltlama Projesi	165.000
	Asfalt Kaplama Projesi	450.000
Lefke Belediyesi	Kapalı Pazar Yeri Yapım Projesi	204.951
Lefkoşa Belediyesi	Kaldırım ve Asfalt Projesi	252.035
	Su Altyapı Projesi	119.105
	Yol Tamir Projesi	330.083
	Girne Kapısı Bölgesinde Kanalizasyon Tamiri Projesi.	71.500
	Atatürk Kültür Merkezi Yollarının Düzenlemesi Projesi	88.327
Gazimağusa Belediyesi	Kanalizasyon Projesi (III. Etap)	851.834
	Nehir Caddesi Kanal Düzenleme Projesi	200.000
	Tuzla Bölgesi Yol Yapım Projesi	182.059

Paşaköy Belediyesi	Paşaköy Su Deposu Yapım Projesi	80.000
	Paşaköy ÇATOM Projesi	243.224
	Kurudere Yağmur Suyu Drenaj Projesi	49.999
	Paşaköy Yolların Asfaltlanması Projesi	255.000
Serdarlı Belediyesi	Belediye Binasının Elektrik Tesisatının Yenilenmesi Projesi	20.000
	Belediye Binası Tamir Projesi	40.000
	Gönendere Köyiçi Yolları Asfaltlama Projesi	30.240
	Ergenekon Kırsal Kesim Arsaları İçme Suyu Temin Projesi	35.200
	Su Kuyusu Açma ve Akın Temini Projesi	119.545
	Su Şebekesi Değişim Projesi (II. Etap)	47.300
	Görneç Futbol Sahası Soyunma Odası Yapımı Projesi	30.000
Tatlısu Belediyesi	Aktunç Yalı Mahallesi Yol Genişletme Projesi	219.999
Vadili Belediyesi	Hayvansal Amaçlı Sanayi Sitesi Su Temini Projesi	50.000
	Halkpazarı Projesi	50.000
	Asfaltlama Projesi	250.000
	ÇATOM Projesi	196.685
	Alioğlu Deresi Islah Projesi	250.000
	Yağmur Suyu Drenaj Sistemi Projesi	276.165
	Asfaltlama Projesi	115.689
Yeniboğaziçi Belediyesi	Akova Yıldırım Köyleri Arası Sokak Aydınlatma Projesi	90.000
Yenierenköy Belediyesi	Belediye Binası Projesi	100.000

Köylerin Altyapılarına Katkı Projesi kapsamında 1.812.774,38 ₺,

Alayköy Belediyesi	Ova Yollarının Tamirâtı	225.000
Akdoğan Belediyesi	Ova Yollarının Tamirâtı	150.000
	Köy içi Yolların Asfaltlanması	100.000
Ağrıdağ	Köy Mezarlığının İç Düzenlemesi ve Çevre Duvarı Yapımı	30.000
Adaçay	Hayvan Barınağı Yolu Yapımı ve Büz Döşemesi	15.000
Büyükkonuk	Köyiçi Toprak Yolun Asfaltlanması	55.000
Balıkesir	Sulama Kuyusundan Boru Hattı Döşenmesi	27.000
Boğaziçi	Boğaziçi Altınova Arası Taş Köprü'nün Tamiri	30.000
Boltaşlı	Mezarlık Duvarı Çevre Tellenmesi	20.000
Cihangir	Organize Hayvan Barınakları Bölgesi Stabilize Yol Yapımı	100.000
Demirhan	Çocuk Parkının Etrafının Tellenmesi	10.000
Dört Yol	Çocuk Parkı Yapılması	30.000
	Açık Kanalların Kapatılması	22.000
	Küçükbaş Hayvan Havuzu Tamiri	20.000
Doğancı	Ağıllar Su Alt Yapısı	27.000
	Mezarlık Duvarı Yapımı	10.000
Ergenekon	İstinat Duvarı Yapımı	76.450
Gayretköy	Ağıllar Su Alt Yapısı	20.000
	Ağıllar Yol Alt Yapısı	15.000
Gaziveren	Çocuk Parkı Yapımı	12.000
Görneç	Görneç Kalavaç Arasındaki Dere Temizleme Menfez	40.000
Güvercinlik	Köy Mezarlığı Duvarı Yapımı	50.000
İnönü	Köyiçi Drenaj Yapımı	30.000
	İçme Suyu Kuyusuna Malzeme Alımı	20.000
Karaağaç	Altyapı ve Yol Düzenlemesi	82.500

Korkuteli	Köy Mezarlık Duvarı Yapımı	15.000
	Köy İçinden Geçen Su Kanalının Kapatılması	30.000
	Çocuk Parkının Tamir ve Zemin Döşemesi	10.000
	Köy Meydanı Balçık Alanın Ağaçlandırılması	10.000
Mersinlik	Mezarlık içi Düzenlemesi	15.000
	Köy Meydanı Çardak Yapımı	15.000
Mevlevi Köyü	Ağullar Su Alt Yapısı	20.000
Mormenekşe	Köy Kadın Kursu Binasının Tamir ve Tadilatı	105.824
	Köy Kadın Kursu Binasına Elektrik Bağlanması	11.000
Serhatköy	Çocuk Parkı Yapımı	12.000
Sipahi, Kuruova, Avtepe, Taşlıca Köyleri	Toprak Yolların Asfaltlanması	50.000
	Sipahi, Kuruova, Avtepe, Taşlıca Asfaltlama	100.000
	Muhtarlık Binasının Tamir Tadilatı ile Teknik Malzeme ve Klima Alımı	15.000
Taşlıca	Organize Hayvancılık Bölgesi Yolu (II. Sınıf Asfalt)	50.000
Yedidalga	Çocuk Parkı Yapımı	12.000
Yenierenköy	İstinat Duvarı Yapımı	30.000
Yeniceköy	Eski ve Yeni Mezarlık Duvarının Sarı Taşla Örülməsi	20.000
Yılmazköy	Organize Hayvancılık Bölgesi Stabilize Yol Yapımı	40.000
Yeşiltepe	Yol Düzenleme ve İstinat Duvarı Yapılması	5.000
Ziyamet	Ova Yollarının Tamiri Projesi	30.000

Belediyelere Araç Alımı Projesi kapsamında 1.188.500 ₺,

Akdoğan Belediyesi	2 Adet Kamyon Alımı	80.000
Alayköy Belediyesi	Kazıyıcı Yükleyici Araç Alımı	185.000
Dikmen Belediyesi	Kepçe Alımı	100.000
Dipkarpaz Belediyesi	Minibüs Alımı	130.000
İnönü Belediyesi	Çöp Kamyonu Alımı	245.000
Serdarlı Belediyesi	Cenaze Arabası Alımı	20.000
	Çöp Kamyonu Alımı	30.000
Vadili Belediyesi	Çekirge Kamyon ve Yol Süpürme Aracı Alımı	120.000
Yeni Boğaziçi Belediyesi	Çekirge Kamyon ve Yol Süpürme Aracı Alımı	60.000
Yeni Erenköy Belediyesi	Vidanjör Alımı	218.500

Çevre Temizlik Projesi kapsamında 209.716 ₺ harcama yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Belediye ve Köylerin Altyapılarına katkı kapsamında 2013 yılında toplam 18.117.229,40 ₺ harcama yapılmıştır.

Hizmet Binaları Yapım ve Geliştirme Projesi

Hizmet Binaları Yapım ve Geliştirme Projesi, kamunun hizmet sunarken kullandığı çalışma ortamlarının memurların verimliliğini artıracak ve vatandaşların daha kaliteli hizmet almalarını sağlayacak şekilde oluşturulması amacıyla yapılmakta ve uygulanmaktadır. Bu proje dönemsel gelişmelere göre uygulanmaktadır. İskele'nin son dönemlerde ilçe ilan edilmesiyle en fazla harcama İskele'ye yapılmıştır. Bununla birlikte bu projedeki temel prensip vatandaşa hizmet veren, vatandaş ile bire bir temas halindeki kaymakamlık, mahkeme, vergi dairesi, sağlık ocağı gibi hizmet binalarının yapılmasıdır. Zaman zaman bakanlık merkez binalarının da bu proje kapsamında yapımı veya tamiri söz konusudur.

Bu kapsamda 2013 yılında tamamlanan projeler;

- ✓ Gelir ve Vergi Dairesi Yapımı için 7.019.469 ₺,
- ✓ İskele Kaza Mahkemesi Binası ve Çevre Düzenleme İşleri için 2.224.143 ₺,
- ✓ İskele İtfaiye Binası Yapımı için 1.200.000 ₺

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Hizmet Binaları Yapım ve Geliştirilmesine Katkı kapsamında 2013 yılında toplam 10.443.612 ₺ harcama yapılmıştır.

TURİZM SEKTÖRÜ

Turizm Teşvik Programı

Program Kuzey Kıbrıs'ın yurtdışında tanıtım faaliyetlerinin artırılması ve bunların daha profesyonel ve hedefe yönelik olarak yapılması; turist sayısının ve turistlerin konaklama sürelerinin artırılması; otellerin kış aylarındaki doluluk oranlarının artırılması yoluyla sezonun uzatılması; farklı pazarlardan turist akışının sağlanması ve turizmde çeşitliliğin sağlanması hedefiyle T.C.- KKTC Turizm İşbirliği Eylem Planı çerçevesinde uygulanmaktadır.

Teşviklendirme;

- T.C. Haricindeki Charter Seferleri için,
 - Özel İlgi Grupları ve Kapalı Gruplar için,
 - T.C.'den Gelen Turistler için ve
 - T.C. Harici Ülkelerden Gelen Turistler için
- olmak üzere 4 alt konu başlığından oluşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Turizm talebinin artırılması programı kapsamında 2013 yılında toplam 35.429.766 ₺ harcama yapılmıştır.

Turizm Bölgeleri Altyapılarına Katkı ve Turizm Çeşitlendirme Projesi

Turizm bölgelerinin altyapı eksikliklerinin tamamlanması amacıyla; asfalt, kaldırım, çevre düzenleme, yürüyüş yolları oluşturma, vb projelere katkı sağlamanın yanı sıra tarihi değeri olan yapıların turizme kazandırılması ve ar eleman yetiştirilmesi çalışmalarının sağlanabilmesi için OTEM binasının tadilatı öncelikle desteklenmiştir.

Bu kapsamda 2013 yılında tamamlanan Projeler;

- ✓ Esentepe Belediyesi Halk Plajı Çevre Düzenleme Projesi
- ✓ Dipkarpaz'daki Piknik Alanına Ahşap Büfe Yapımı
- ✓ Lefkoşa Surları Bölgesi Renevasyon Etüd Projesi
- ✓ Apostolos Andreas Manastırı ve Yakın Çevresi Düzenleme Projesi
- ✓ Kastro Kalesi'ne Döner Merdiven Yapımı
- ✓ Bağlıköy, Yeşilırmak ve Güngör Köyleri Yürüyüş Yolları Yapımı
- ✓ Dipkarpaz Eko Turizm Alanına Kayrak Taşı ve Bordür Döşenmesi Projesi
- ✓ Bafra Turizm Yatırım Bölgesi V. ve VI. Etap Yol Yapım İşleri
- ✓ Girne OTEM Binası Tamiri

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Turizm Bölgeleri altyapı yatırımlarına Katkı Projesi kapsamında toplam 1.556.791 ₺ harcama yapılmıştır.

YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜ

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yatırım Giderlerine Katkı Projesi

Eğitim kalitesinin ve kapasitesinin daha üst seviyelere yükseltilmesi ve öğrenci yaşam maliyetlerinin azaltılması amacıyla yürütülen proje kapsamında; üniversitenin artan öğrenci kapasitesiyle birlikte oluşan ihtiyacı karşılayabilmek için temel hizmet birimlerinden Rektörlük, Personel ve Mali İşler, Öğrenci İşleri binalarının yenilenmesi ve yeni yurt binası yapımı desteklenmiştir.

Ayrıca Tıp Fakültesi oluşturma projesi kapsamında; 50'şer kişilik son teknolojiyi içeren, altyapıları uluslararası standartlara uygun, her öğrenciye bir mikroskop olanağı içeren 4 tane multidisipliner öğrenci laboratuvarı (Biyokimya, Mikrobiyoloji, Fizyoloji, Tıbbi Biyoloji/ Histoloji-Embriyoloji) yapımı ve 4 tane de aynı bölümlere ait preparatların hazırlandığı Hazırlık ve Araştırma Laboratuvarı oluşturulması desteklenmiştir.

Bunun yanında Eczacılık Fakültesi için bir tanesi mikroskobik olmak üzere 3 adet öğrenci laboratuvarı yapımı ve Sağlık Bilimleri Fakültesi için oluşturulan sporcu sağlığı ve nöromusküler Rehabilitasyon Laboratuvarlarında bulunan İzokinetik Değerlendirme Sistemi ve Antropometri Laboratuvarı oluşturulması projeleri önceliklendirilmiştir.

Bu kapsamda 2013 yılında desteklenen projeler;

- ✓ Rektörlük Binası
- ✓ Personel ve Mali İşler Binası
- ✓ Öğrenci İşleri Binası
- ✓ DAÜ 5 Öğrenci Yurdu
- ✓ Eczacılık Fakültesi Öğrenci Laboratuvarı Yapımı
- ✓ Sağlık Bilimleri Fakültesi Antropometri Laboratuvarı
- ✓ Tıp Fakültesi Projesi

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yatırım Giderlerine Katkı Projesi kapsamında 2013 yılında toplam 16.802.784 ₺ harcama yapılmıştır.

Lefke Avrupa Üniversitesinin Geliştirilmesine Katkı Projesi

Eğitim kalitesinin ve kapasitesinin daha üst seviyelere yükseltilmesi ve öğrenci yaşam maliyetlerinin azaltılması amacıyla yürütülen bu proje ile üniversitenin altyapı ihtiyaçları kapsamında; Merkez Kampüs'te bulunan santral, internet ve intranet sistemleriyle uyumlu çalışacak entegre bir sistem kurulması için gerekli teçhizatın sağlanması ve artan toplu taşımacılık ihtiyacını karşılamak için bir adet otobüs, iki adet minibüs alınması ile kütüphanenin zemin kaplamasının değiştirilmesi, güvenlik kamera sisteminin kurulması ve kütüphane koleksiyon yönetim sistemi alımı desteklenmiştir.

Bunun yanında Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü bünyesinde öğrencilerin interaktif eğitimlerine olanak sağlanması amacıyla yeni teknoloji cihaz ve ekipmanları içeren dört uygulama ünitesi kurulmuştur.

Bu kapsamda 2013 yılında desteklenen projeler;

- ✓ Sağlık ve Rehabilitasyon Merkezi Mobilya ve Teçhizat alımı Projesi,
- ✓ Kütüphane Güvenlik Sistemi ve Zemin Kaplama Projesi:
- ✓ Lefke Yerleşkesi Santral ve Ekipman Projesi:
- ✓ Otobüs ve Minibüs Temini:
- ✓ Sağlık Bilimleri Fakültesi Laboratuvarları Teçhizat Temini Projesi
- ✓ Egzersiz Tedavisi ve Manipulatif Tedavi Salonu
- ✓ Egzersiz Uygulama Ünitesi
- ✓ Elektro Terapi Uygulama Üniteleri

Lefke Avrupa Üniversitesi'nin Geliştirilmesi projesi kapsamında toplam 1.193.902 ₺ harcama yapılmıştır.

Üniversitelerin Ortak Tanıtımına Katkı Projesi

Üniversitelerin münferit tanıtım çalışmalarını bir şemsiye altında toplayarak, tanıtım zorluklarını gidermek ve üniversitelere daha güçlü bir uluslar arası kimlik kazandırma hedefiyle yürütülen proje kapsamında 2013 yılında da üniversitelerin katıldığı fuarlara ilişkin giderlere katkı sağlanmıştır.

Bu kapsamda;

- ✓ Pakistan (İslamad, Lahor ve Karaçi) Fuarı,
- ✓ 02-10 Şubat Kazakistan Fuarı,
- ✓ 27-31 Mart Güney Kore Busan- Seul Fuarı,
- ✓ 13-14 Nisan Azerbaycan Fuarı,
- ✓ 16-19 Nisan Suudi Arabistan Fuarı,
- ✓ 17-19 Nisan Dubai Getex Eğitim Fuarı ve
- ✓ 08-09 Temmuz Irak Erbil Fuarına

katılım sağlanmasına katkı yapılmıştır.

Proje kapsamında toplam 818.867 ₺ harcama yapılmıştır.

TARIM SEKTÖRÜ

Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı

Tarım piyasasının etkinliğinin artırılması ve kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirilerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacı ile yürütülen Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı'nın öncelikli hedefleri; tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve modern tarımsal üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması, kırsal alanda tarımsal üretimin katma değerinin artırılması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirmesi ile tarımsal alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin hizmet kalitesinin artırılmasıdır. Bu kapsamda 19 adet proje hibe almaya hak kazanmış olup, 3.295.829 ₺ harcama yapılmıştır. Bu projeler kapsamında ağıl ve ahırlar modernize edilmiş, soğuk zincir süt sağım sistemleri kurulmuş, silaj ve kesif yem yapımı için modern ekipmanlar tedarik edilmiş, narenciye yıkama-boylama ve pastörize meyve suyu üretim tesisi kurulmuştur.

Faiz Destekli Zirai Kredi Programı

KKTC'de faaliyet gösteren üreticilerin finansman ihtiyacının karşılanması amacı ile "Tarımsal Amaçlı Faiz Destekli Zirai Kredi Programı" uygulaması 2010 yılından beridir uygulanmaktadır.

Program kapsamında; arıcılık, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, damızlık düve yetiştiriciliği, örtü

altı yetiştiriciliği, meyve-sebze yetiştiriciliği, su ürünleri yetiştiriciliği, tarımsal pazarlama, tarımsal sanayi, tarla içi basınçlı sulama sistemleri ve tarımsal mekanizasyon konularında toplam 720 gerçek veya tüzel işletmeye 64.589.967,67 ₺ kredi kullanılmış ve faiz desteği için 19.500.000,00 ₺ faiz desteği kaynak aktarılmıştır.

Tarımsal Hibe Programı

Bu kapsamında 140 üreticiye toplam 926.884,82 ₺ harcama yapılmıştır. Tarımsal ve hayvancılık amaçlı su kuyuları ile yerleşim yerlerinin dışında kurulan hayvan barınaklarına üç fazlı veya tek fazlı elektrik altyapısının ulaştırılmasına yönelik müracaatta bulunan üreticilere, hayvan barınağı başına ve/veya tarımsal amaçlı su kuyusu başına ve/veya hayvancılık amaçlı su kuyusu başına uygulanmak ve 10.000 ₺'yi aşmamak üzere üreticilere teşvik primi verilmesine yönelik karar doğrultusunda 2013 yılında;

Tarımsal Amaçlı Su Kuyularına Elektrik Altyapısı Temini Projesi kapsamında, 24 üreticiye 231.894,80 ₺,

Hayvansal Amaçlı Su Kuyularına ve Barınaklara Elektrik Altyapısı Temini Projesi kapsamında 47 üreticiye 475.752 ₺,

Tarımsal faaliyetlerde bitkisel, hayvansal ve arı yetiştiriciliğinde üretim ekipmanlarının alımının desteklenmesini öngören 1 Temmuz 2009 tarih ve E-238-2009 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince 2013 yılında Tarımsal Hibe Programı Tarımsal Mekanizasyon Destek Projesi kapsamında, 69 üreticiye 219.238,02 ₺ ödeme yapılmıştır.

Ormancılık Sektörünü Geliştirme Projesi

Proje kapsamında ormanlık alanlara fidan dikimi yapılmakta ve orman zararlıları ile mücadele edilmektedir. *Güzelyurt Serisi*; Akdeniz-Kalkanlı hattı, İkidere, Serhatköy ağaçlandırma sahası erozyon havzası ve Türkeli'nde 250.000 adet, *Girne ve Alevkaya Serileri*; Dikmen-Taşkent hattı, Değirmenlik erozyon havzalarına 250.000 adet, *Lefkoşa Serisi*; Mesarya yöresi Sarıklitepe yanık saha, Kırıkkale ağaçlandırma sahası, Kurudere'de İnönü ve Vadili'de 250.000 adet, *Kantara Serisi*; Kantara Serisi; Kantara İstasyonu altında kuzey batıdaki yamaçlar, Kalecik yanık saha, Akova oyuntu erozyon havzasına 250.000 adet yeni dikim ve tamamlama dikimi yapılmıştır.

2012-2013 döneminde 4 ayrı bölgede toplam 1.000.000 adet fidan dikimi için 744.014,28 ₺ harcanmıştır.

2013-2014 Ağaçlandırma Sezonunda kullanılmak üzere yetiştirilen 1.500.000 adet fidan için yastık açımı, toprak harcının hazırlanması, pot doldurulması ve yastıklara dizilmesi ile 1.500.000 adet fidanın üretim ve bakımı için 471.424 ₺ harcanmıştır.

2013-2014 Orman Zararlıları ile Mücadele döneminde Çam Kese Böceğine karşı havadan Helikopter ile 7.500 hektar alanda Biyolojik larvasit ilaçlama için 1.800.000 ₺ harcama yapılmıştır.

Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi

Proje ile kliniklerde kullanılmak üzere ilaç, aşı, biyolojik madde, alet ekipman ve malzeme alımları; sığır, koyun ve keçilerin kulak küpesi ile hayvan kayıt sisteminde gerekli olan tüm malzemelerin alımı; laboratuvar hizmetlerinin yürütülmesinde gereksinim duyulan sarf malzemeleri, kit, cihaz, alet-ekipmanın alınması ve cihazların bakım-onarımı sağlanmıştır.

Hayvan Islahı, Hayvansal Hastalık ve Zararlılarla Mücadele Projesi kapsamında, 2013 yılında toplam 1.054.703 ₺ harcama yapılmıştır.

Ulusal Gıda Referans Laboratuvarı Projesi

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan “Gıda ve Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Gıda Kontrol ve Laboratuvar İşbirliği Protokolü” kapsamında hazırlanan Ulusal Gıda Referans Laboratuvarı projesi tamamlanmıştır.

Proje kapsamında; Laboratuvarın elektrik, inşaat, kazı ve tamir işleri, kullanılan alet ve cihazlarının alımı ile kurulumu ve Laboratuvarın akreditasyonu çerçevesinde yapılacak bakım-onarım, eğitim, kalibrasyon ve diğer faaliyetler yürütülmüş olup, toplam 1.742.213 ₺ harcama yapılmıştır.

ÇEVRE SEKTÖRÜ

İçme Suları, İsale Hatları, Şebeke ve Türbin Yenileme, Dere Islahı ve Katkı Projesi

2013 yılı içerisinde, daha sağlıklı su temin edilmesi amacıyla asbest boruların değiştirilmesi ve su kaçaklarının önlenmesi, göletlerin su tutma kapasitelerinin artırılması, eğimi bozuk olan dere yataklarının ıslah edilip sel felaketlerinin önlenmesi, mevcut depoların bakımı ve yeni su depolarının yapımı projeleri desteklenmiştir. Ayrıca, Türkiye'den gelecek su projesinin KKTC'de hayata geçirilebilmesi için gerekli olan elektrik altyapısına yönelik ihtiyaçlar karşılanmıştır.

Proje kapsamında 2013 yılında tamamlanan çalışmalar;

- ✓ Türkiye'den Boruyla Su Getirme Projesi Altyapı giderleri için 5.471.176 ₺,
- ✓ İçme suyu şebeke yenileme projeleri için 3.063.301 ₺,

Beyarmudu Şebeke Yenileme ve Pompaj Hattı Projesi	602.862
Çamlıbel İçme Suyu Şebeke Yenileme Projesi	546.632
Lapta Belediyesi Amyantlı Boru Değişimi Projesi	442.635
Akdoğan Kısmi Şebeke Yenileme ve Düzenleme Projesi	424.905
Akdeniz İçme Suyu Şebeke Yenileme Projesi	382.042

Kilitkaya Şebeke Yenileme Projesi	294.223
İskele İsale ve Şebeke Yenileme Projesi	290.626
Akıncılar Kıs. Şeb. Düzenleme ve Su Temini Projesi	79.376

✓ İshale yapımı ile takviye su temini projeleri için 2.386.794 ₺,

Dipkarpaz Takviye İçme Suyu ve Elektrik Temini Projesi	508.575
Yedikonuk-Büyükkonuk Arası İsale Hattı Projesi	450.000
Dikmen ve Boğazköy Bölgesi Takviye İçme Suyu Projesi	263.802
Çatalköy Küçük Sanayi Bölgesi'ne Su Temini ve 200 M ³ 'lük Depo Yapımı Projesi	232.670
Cibo Tesisleri Tepebaşı Pompaj Hattı Projesi	214.500
Erenköy Takviye İçme Suyu Projesi	136.751
İskele Belediyesi Takviye İçme Suyu Temini Projesi	120.000
Yeniboğaziçi Belediyesi Takviye İçme Suyu Temini Projesi	119.999
Alevkayası Taşocağı-Kalavaç Görneç Arası Pompaj Hattı Projesi	101.341
Vadili İçme Suyu Takviye Su Temini Projesi	68.864
Vadili Hayvan Barınakları ve Sanayi Bölgesine Su Temini Projesi	67.425
Lefkoşa Sanayi Bölgesine Su Temini Projesi	45.603
İncesu Pınar İsale Hattı Projesi	43.066
Alayköy-Güzelyurt Yolu Sanayi Bölgesi İsale Hattı Yenileme Projesi	14.198

✓ Depo Yapımı ve Düzenleme projeleri için 472.737 ₺,

Kalkanlı 500 M ³ Betonarme Su Deposu ve Bağlantıları Projesi	222.739
Yuvacık 70 M ³ Kule Depo Yapımı Projesi	67.540
Su Deposu Yapımı Projesi	65.450
Avtepe 120 M ³ Betonarme Su Deposu İnşaatı Projesi	44.213
Tatlısu Yalı Mahallesi 200 M ³ Depo ve İsale Hattı Projesi	42.000
Yeniceköy Hayvan Barınaklarına 70 M ³ 'lük Kule Depo Yapımı Projesi	30.795

✓ Gölet ve Derelerin bakımı için 213.806 ₺,

Karşıyaka Pompa İst. Dağdan Gelen Sel Baskınlarının Önlenmesi Projesi	81.376
Lapta Dere Islahı Projesi	62.694
Tatlısu Göletinin Temizlenmesi Projesi	36.118
Tuzla Dere Islahı Projesi	33.618

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından İçme Suları, İshale Hatları, Şebeke ve Dere Islahı Projesi kapsamında toplam 11.607.814 ₺ harcama yapılmıştır.

EĞİTİM SEKTÖRÜ

Eğitim Öğretimin Geliştirilmesine Katkı Projesi

Öğrencilerin daha uygun ve daha donanımlı ortamlarda eğitim öğretim hizmeti almalarını sağlamak amacıyla yürütülen bu Projeye bir taraftan derslik ihtiyacı karşılanırken diğer yandan tüm dersliklerin son dönem geliştirilen eğitim felsefesine uygun hale getirilmesi sağlanmaktadır. İlçelerde ihtiyaç duyulan okul, spor ve gençlik merkezlerinin sayılarını artırmak, okul öncesi okullaşma oranını yüzde 100'e ulaştırmak ve özel eğitim alanında toplumun ihtiyaçlarını karşılama hedeflerine bu Proje ile gerekli destek sağlanmaktadır.

Bu kapsamda 2013 yılında Eğitim Öğretimin Geliştirilmesi ve Katkı amacıyla tamamlanan Projeler;

✓ Okul Bakım Onarımları ve Yeni Derslik Yapımı kapsamında 6.714.085 ₺,

Şehit Ertuğrul İlkokulu	Bakım Onarım	409.970
Lapta Yavuzlar Lisesi	6 Yeni Derslik Yapımı	376.860
Anafartalar Lisesi	Genel Bakım Onarım I Etap	354.970
23 Nisan İlkokulu	Öğretmen Odası ve Tuvaletleri Yapımı	288.805
Güzelyurt Meslek Lisesi	Tamir Bakım Onarım	267.850
Şht. Turgut Ortaokulu	Genel Bakım Onarım I Etap	259.930
Şht. Turgut Ortaokulu	Genel Bakım Onarım II Etap	259.930

Dr. Fazıl Küçük İlkokulu	İdari Bina karkas ve tuvaletlerin yapımı	229.900
Lefke İstiklal İlkokulu	3 Yeni Derslik Yapımı	211.859
Gönyeli İlkokulu	6 Yeni Derslik Yapımı Karkas + Tuğla	211.172
Alaniçi İlkokulu	Bakım Onarım	204.930
Şht Doğan Ahmet İlkokulu	Genel Bakım Onarım	197.863
Yeni Erenköy İlkokulu	2 Yeni Derslik Yapımı	189.992
Şehit Hüseyin Ruso Ortaokulu	Bakım onarım ve İzolasyon işleri	186.999
Yedikonuk İlkokulu	2 Yeni Derslik Yapımı	185.900
Gelibolu İlkokulu	Genel Bakım Onarım	183.983
Alasya Vakıf Anaokulu	2 Yeni Derslik Yapımı	156.200
Güzelyurt Kurtuluş İlkokulu	2 Yeni Derslik Yapımı	154.421
Şht Hüseyin Akil İlkokulu	2 Yeni Derslik Yapımı	149.600
Esref Bitlis İlkokulu	Genel Bakım Onarım	148.640
Lefkoşa Türk Lisesi	Bakım Onarım ve İzolasyon	141.806
Mehmetçik Ortaokulu	Bakım Onarım	139.721
Beyarmudu Ortaokulu	Çatı Yapımı ve Bakım Onarım	129.910
Anafartalar Lisesi	Genel Bakım Onarımı II Etap.	129.800
Dr Fazıl Küçük Endüstri Meslek L.	Genel Bakım Onarım	117.546
Alasya İlkokulu	2 Yeni Derslik yapımı	114.152
Dipkarpaz Anaokulu	Bahçe Düzenlemesi	112.444
Güzelyurt 4 yaş Anaokulu	Çevre Düzenlemesi	101.816
Haspolat İlkokulu	Ek Derslik ve Tuvalet Yapımı	93.800
Canbulat Özgürlük Ortaokulu	Genel Bakım Onarım	89.874
Yenierenköy Lisesi	İdari bina Genel Bakım Onarım	88.565
Zümrütköy İlkokulu	Bakım Onarım	87.149
Yenierenköy Lisesi	2 Karkas Dersliğin Tamamlanması	86.020
Atleks Sanverler Ortaokulu	Tek Derslik Yapımı (Resim Odası)	84.920
Kumyalı Anaokulu	2 Yeni Derslik ve Öğrenci Tuvaleti Yapımı	80.388
Lefkoşa Anadolu Güzel Sanatlar Lis.	Bakım Onarım ve İzolasyon	73.572
Kurtuluş ilkokulu	Yeni Derslik Yapımı	70.000
Türk Maarif Koleji	Depo Odasının Öğretmen Tuvaletine D	64.900

✓ Yeni Okul ve Derslik Yapımı kapsamında 1.600.994,98 ₺,
✓ Ortaokullar için alınan 300 Adet Etkileşimli (Akıllı) Tahtalar için 1.199.100 ₺,
✓ Donanım ihtiyaçları kapsamında 512.580,97 ₺,
✓ Öğrenci Değişim Gezileri ve Kültürel Etkinlikler Projesi kapsamında 487.415 ₺,
✓ Meslek Liseleri Modernizasyon Projesi Kapsamında 130.286 ₺,
✓ Öğretmen ve Yöneticilerin Hizmet içi Eğitim ve Kültürel Etkinlikler Projesi kapsamında 38.064 ₺ harcama gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Eğitim Öğretim Hizmetlerinin Geliştirilmesine Katkı projesi kapsamında 2013 yılında toplam 10.682.525 ₺ harcama yapılmıştır.

Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi

Gençlerin; kültür bilinci içerisinde, her türlü zararlı alışkanlıklardan uzak, milli ve manevi değerlere saygılı, bedenen ve ruhen sağlıklı, yetenekli, verimli ve kişilik sahibi insanlar olarak yetiştirilmelerine katkıda bulunmak hedeflerine bu Proje ile gerekli destek sağlanmaktadır.

2013 yılında Gençlere Yönelik Etkinliklerin Desteklenmesi Projesi kapsamında desteklenen Projeler;

- ✓ Ülkemi Tanıyorum Projesi,
- ✓ Gençsin Festivali,
- ✓ 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Spor Bayramı,
- ✓ Türkiye-Akdeniz Gençlik Barış Gemisi Projesi,
- ✓ Yurt Dışı Festivallerde KKTC'yi temsilen katılım,

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından Gençlere yönelik etkinliklerin desteklenmesi kapsamında toplam 538.250 ₺ harcama yapılmıştır.

SANAYİ, TİCARET VE MADEN SEKTÖRÜ

Esnaflık ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı

Kredi Faiz Desteği programının amacı; küçük ve orta ölçekli işletmelere finansal destek temin edilerek, üretim, kalite ve standartların artırılması, finansman sorunlarının çözülmesine katkı sağlanmasıdır.

İşletmelerin ve girişimcilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, günün şartlarına uygun olarak hazırlanan kredi programları kapsamında, Kıbrıs İktisat Bankası, Creditwest Bank, T.C. İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye Halk Bankası A.Ş. ile yapılan protokoller çerçevesinde, anapara riski bankaya ait olmak kaydıyla, yıllık yüzde 12 faizle kredi verilmesi sağlanmış, verilen faizin yüzde 6'lık kısmı söz konusu programdan karşılanmış ve krediler 3 ay ödemesiz 36 ay vadeli 60.000 ₺ üst limitli olarak kullanılmıştır.

2013 yılında Esnaf ve Hizmet Sektörüne Yönelik Faiz Destekli Kredi Programı için 4 milyon ₺ ödenek tahsis edilmiş, ayrılan bu ödenek ile 524 firmaya anapara riski bankaya ait olan 29.140.399 ₺ kredi kullanılmıştır.

	2011	2012	2013
Kullanılan Kredi Tutarı (TL)	33.683.350	46.545.580	29.140.399

Kredi Kullanan Esnaf ve Sanatkar Sayısı	700	834	524
Cari Faiz Oranı (%)	12	12	12
Cari Faiz Oranının Karşılana Kısıml (%)	6	6	6
Kredi Üst Limiti (TL)	50.000	60.000	60.000
Banka Adına Yapılan Kesintiler (Kom.+dosya Ücreti)	% 1.5	% 1.5	% 1.5

Esnafl ve Hizmet Sektörüne Yönelik Teminat Destek Programı

Kooperatifler aracılığıyla yürütölen önemli hizmetlerden biri de kuşkusuz Kredi ve Kefalet Kooperatifleri aracılığı ile küçük işletmelerin, Esnaf ve Sanatkarların kredi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Esnafın yardımlaşma ve dayanışma temelinde birleşerek kurdukları bu kooperatifler, esnafın ortak teminat ve kredi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadırlar.

Esnaf ve hizmet sektörüne yönelik kredi programlarında yaşanan teminat sorununun giderilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu Kararları doğrultusunda küçük işletmelere, esnaf ve sanatkarlara Kredi ve Kefalet Kooperatifleri aracılığıyla Türkiye Halk Bankası A.Ş. kaynaklarından düşük faizli kredi kullanılmaktadır.

Uygulamada, Kredi ve Kefalet Kooperatifleri; esnaf ve sanatkarın finansman kuruluşundan kredi kullanabilmeleri için kredilere karşılık Bankaya kefalet vermekte ve kredi kuruluşuna garanti sağlanmaktadır. Kredinin vadesinde ödenmemesi halinde kredi taksit tutarı faiziyle birlikte Bankaca doğrudan kefil olan kooperatifin Bankadaki blokeli hesaplarından kesilmektedir.

Türkiye Halk Bankası A.Ş. kaynaklarından kredi ve kefalet kooperatifi kefaleti/garantisi alınmak kaydıyla 2013 yılında TC Kaynaklarından toplam 1.000.000 ₺ banka nezdinde teminat hesabı açılmış ve bu ödeneklerin 650.000 ₺'lik kısmı aynı dönemde küçük işletmeler, esnaf ve sanatkar teminat desteği olarak kullanılmıştır.

2013 yılında kredi ve kefalet kooperatifleri aracılığıyla yaklaşık 15 esnaf ve sanatkar düşük faizli kredi imkânından yararlanmıştır.

Teminat Hesabı (TL)	1.000.000
Kullanılan Kredi Tutarı (TL)	635.000
Kredi Kullanan Esnaf ve Sanatkar Sayısı	15
Cari Faiz Oranı (%)	10
Cari Faiz Oranının Karşılana Kısıml (%)	5
Kooperatif Kredisi Şahıs Üst Limiti (TL)	15.000
Krediden Kooperatifçe Yapılan Net Kesinti	1.250

Kefalet Sandıklarına Katkı Projesi

Bu program; Esnaf ve Hizmet Sektörüne Kooperatifler aracılığı ile Kredi Destek Programı olarak, esnafın teminat sorununun giderilmesi ve Esnaf Kooperatiflerinin kredi imkânlarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

Kooperatiflere aktarılan katkı ile mevzuatlarına uygun belirli limitlerde düşük faizli kredi kullandırma imkanı sağlayan program, kooperatiflere aktarılan kaynağın 12 ay ödemesiz, 24 ay sonunda %50 oranında KKTC Merkez Bankası Reel Sektör Geri Dönüş Hesabına ödenmesi ve 36. ayın sonunda kalan %50 tutarın sorunsuz bir şekilde ödenmesi halinde tekrar Kooperatifin kullanımına aktarılacaktır. Bu yapı ile kredi döngüsü sürdürülebilirlik kazan-

miş olması planlanmaktadır.

2013 yılında 2.000.000 ₺ ödenek aktarılmış, 136 esnafa kredi kullanılmıştır.

Mikro ve Küçük Ölçekli İşletmelere İstihdam Endeksli Kredi Programı

İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Desteği Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında "KKTC ekonomisine ivme kazandırılabilmesi amacıyla, imalat alanında faaliyet gösteren mikro ve küçük ölçekli işletmelerin gelişiminin ve yeni istihdam olanaklarının sağlanması gayesiyle" hazırlanmıştır.

Sanayici ve Zanaatkarlar için hazırlanan programda, alt limit 10.000 ₺ üst limit 50.000 ₺'dir. Firmanın 5 den fazla kişiye istihdam sağlaması durumunda kişi başına 2.000 ₺ destek verilmekte olup, ancak firma üst limiti 100.000 ₺ ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca Zanaatkarlara alt limit 10.000 ₺ üst limit 25.000 ₺ olan firmanın birden fazla kişiyi istihdam etmesi halinde kişi başına 2.000 ₺'ye varan ve firma üst limit 50.000 ₺ ile sınırlandırılmış Program da uygulanmıştır.

	2011	2012	2013
Kullandırılan Kredi Tutarı (TL)	14.412.000	6.358.500	9.589.500
Kredi Kullanan Sanayici ve Sanatkar Sayısı	221	114	156
Cari Faiz Oranı (%)	12	12	12
Cari Faiz Oranının Karşılana Kısımlı (%)	12	12	12
Kredi Üst Limiti (BinTL)	50-100	50-100	50-100
	10-60	10-60	10-60
Banka Adına Yapılan Kesintiler (Kom.+dosya Ücreti)	% 1.5	% 1.5	% 1.5

Faiz Destekli KOBİ Yatırım Kredi Programı

Program ile imalat sanayi (Gıda Dahil), enerji, denizcilik, bilişim hizmetleri sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin yeni yatırım ve modernizasyon amacı ile ihtiyaç duyacakları finansmanı karşılamak üzere uygulamaya konulmuş bir programdır.

Program ile 2 yıl ödemesiz 7 yıl vadeli, faiz oranı TR Libor+5 olarak belirlenmiş ve faizin yüzde 6'sı program tarafından karşılanmaktadır. Programın kredi faiz desteği üst limiti 2.500.000-TL olarak sınırlandırılmıştır. T.Garanti Bankası, T.Halk Bankası A.Ş., T.İş Bankası ve T.C. Ziraat Bankası tarafından söz konusu program yürütülmektedir.

Faiz destekli KOBİ Yatırım Kredi Programı kapsamında 2011 yılında 10.000.000 ₺ kaynak tahsis edilmiştir. Ayrılan bu kaynakla 2013 yılı sonuna kadar 12 firmaya 18.195.000 ₺ kredi kullanılmıştır.

Navlun Hibe Destek Programı

Asgari yerel katma değeri %30 ve/veya asgari yerli ham madde içeriği %40 olan KKTC menşeli sanayi ürünleri ihracatında navlun iadesi desteği verilmektedir. Türkiye'ye yapılan ihracatlarda ihracat bedelinin yüzde 15'inin, üçüncü ülkelere yapılan ihracatta ise ihracat bedelinin yüzde 20'sinin aşılması kaydıyla, tüm navlun tutarının tamamı Söz konusu program tarafından iade edilmektedir. 2013 Mali yılında KKTC menşeli ürünlerin ihracatına verilen toplam navlun iadesi desteği 1.872.927 ₺ olarak gerçekleşmiştir.

Kalite Belgesi, Fuar, Pazarlama Destek Projesi

İster gelişmiş ister gelişmekte olsun her ülkede ihracat, büyümenin ve kalkınmanın temel öğelerinden biri olması nedeniyle devlet teşvikleriyle desteklenmektedir. İhracata altyapı hazırlayan önemli büyük faaliyetlerin başında ise fuarlar gelmektedir. KKTC Firmalarının yurt dışı fuarlara iştiraki ve sektörel nitelikteki uluslararası fuarlara bireysel katılımlarının sağlanması ile KKTC ihraç ürünlerinin tanıtılması ve pazarlanması projenin esas amacıdır.

Yurt dışında uluslararası fuarlara katılacak sanayi kuruluşlarının, yer ve stand kirası, katılım ücreti, sergilenecek ürünlerin taşınması ve bu amaçla yapacakları diğer giderlere, her bir katılım için 8,000 EURO'yu geçmemek üzere yüzde 65 oranında destek verilmektedir.

2013 yılında, Fruit Logistica Berlin Fuarına 8 firma, Dubai Gulfood Gıda Fuarına 6 firma, 82. İzmir Enternasyonal Fuarına 4 firma, Erbil Agrofood Gıda Fuarına 10 firma, İstanbul CeBiTEurasia Bilişim Fuarına 7 firma katılmıştır. Gün geçtikçe üretici firmaların fuarlara katılım başvuru sayıları artmaktadır. 2013 yılında 35 firmaya toplam 600.333 ₺ yurt dışı fuar desteği sağlanmıştır.

Ayrıca Proje kapsamında Uluslararası reklam yapma, kalite belgesi, uluslararası sertifika (ISO, OHSAS vs.) alma ve yurt dışında mağaza, ofis, showroom ve depo açma desteği verilmektedir.

Yurt Dışı Fuar Desteği	600.333 ₺
Yurt Dışı Reklam Desteği	45.673 ₺
Standart Belgeleri Desteği	83.193 ₺
Yurt Dışı Pazar Araştırma Desteği	19.963 ₺
Yurt Dışı Mağaza Ofis Showroom Depo Açma Desteği	96.673 ₺
TOPLAM	845.837 ₺

Organize Sanayi Bölgeleri Altyapı Yatırım Giderlerine Katkı Projesi

Sanayi üretiminin dünya pazarlarında rekabet edebilir miktar, kalite ve verimlilikte olması esastır. Bu durumun oluşmasında sanayi üretiminin bütün girdilerinin özenle seçilmesi, geliştirilmesi, rekabet ortamına hazırlanması ön şarttır. Verimlilik artışı gözetilirken sanayinin kuruluş ve yer seçimleri ile tüm üretim ve pazarlama faktörlerinin optimize edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada etkili bir planlama ile iç ve dış dinamikler gözetilerek oluşturulacak OSB'ler; ülke Sanayi Stratejisi ve programlarının en etkili aracı olabilmektedir.

OSB'ler, kapsamlı planlar dahilinde elektrik, su, doğalgaz vs altyapı hizmetlerinin sağlandığı arazi parçalarının beraberce yararlanabilecekleri diğer hizmetlerle birlikte girişimcilerin yararına sunulduğu organizasyonlardır.

- ✓ Alayköy Organize Sanayi Bölgesi altyapı giderleri için 120.000 ₺,
- ✓ Güvercinlik KES Sitesi için 1.000.000 ₺,
- ✓ Vadili KES Sitesi için 613.000 ₺,
- ✓ Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi için 1.216.030 ₺,
- ✓ Alayköy Organize Sanayi Bölgesi (II Etap) için 1.637.482 ₺,
- ✓ Haspolat Organize Sanayi Bölgesi için 1.193.174 ₺,
- ✓ Gazimağusa Organize Sanayi Bölgesi için 128.775 ₺.

2013 yılında OSB'lerin desteklenmesine devam edilmiş 5.908.461TL harcanmıştır:

KÜLTÜR SEKTÖRÜ

Din Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi

Din hizmetlerinin geliştirilmesi projesi kapsamında ihtiyaca göre yeni cami yapımı, hizmet vermeye devam eden camilerin minare, şadırvan, vb ihtiyaçlarının tamiri desteklenmektedir.

Proje kapsamında 4.847.276 ₺ harcanmış olup, tamamlanan çalışmalar:

Karaoğlanoğlu Cami Yapımı	938.000
Doğanköy Cami Yapımı	590.000
Sadrazamköy Cami Yapımı	547.407
Aygün Köyü Cami Yapımı	520.000
İslam Eserleri (Halı) Müzesi İnşaatı ve Tefrişi	335.000
Tarihi Akçay Cami Tamiri Minare ve WC Şadırvan Yapımı	190.000
Mağusa Osman Fazıl Polat Paşa Cami Kütüphane Yapımı	171.600
Köprülü Köyü Cami Tamiri Minare ve WC Şadırvan Yapımı	170.000
Sınırüstü Köyü Cami Tamiri Minare Ve WC Şadırvan Yapımı	170.000
Gönendere Cami Tamiri	80.000

Tarihi Beyköy Cami Tamiri ve WC Şadırvan Yapımı	72.115
Çukurova Cami Tamiri	70.000
Elektrik Bağlanması	50.000
Muratağa Cami Tamiri	50.000
Vadili Köyü Cami Çatı Tamiri	42.000
Değirmenlik Cami Kısmi Tamirat İşleri	35.000
Kaplıca Köyü Cami Tamiri	30.000
Kuzucuk Köyü Cami Tamiri	30.000
Yiğitler Köyü Cami Tamiri	25.000
Nergisli Köyü Cami Tamiri	25.000

TC-KKTC Kültür ve Sanat İşbirliği Projesi

Bu proje kapsamında her iki ülkenin kültür ve sanatının geliştirilmesi ve tanıtılması için, KKTC kültür ve sanatının genç nesillere aktarılması için muhtelif çalışmalar yapılmaktadır.

Bu proje kapsamında 2013 yılında toplam 374.067 ₺ harcanmıştır.

SAĞLIK SEKTÖRÜ

Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi, Tıbbi Teçhizat ve Ambulans Alımları Projesi

Projenin hedefi tıbbi teçhizat ve ambulans temininde etkinlik, etkililik ve verimlilik esasları doğrultusunda en modern teçhizat ve donanım ile KKTC halkına daha kaliteli sağlık hizmeti sunulmasını desteklemek amacıyla ihtiyaçlar doğrultusunda katkı sağlamaktır.

Bu kapsamda 2013 Mali Yılında 3.465.367 ₺ harcama yapılarak temin edilen tıbbi teçhizatlar:

- 1 adet Beyin Cerrahi Motoru
- 2 adet Transport Kuvöz Cihazı
- 4 adet Radyant Isıtıcı
- 2 adet Kan Bankası Buzluğu
- 1 adet PCR Thermal Cycler
- 1 adet Optik Kohorens Tomografi Cihazı
- 1 adet Göz Mikroskobu
- 15 adet İnfüzyon Pompası

- 2 adet Yenidoğan Vantilatör Cihazı
- 2 adet 12 Kanallı Yorumlu EKG Cihazı
- 1 adet Kan Işınlama Cihazı
- 1 adet MRI cihazı

İskele Yeni Sağlık Merkezi Projesi

2011 nüfus sayımına göre yaklaşık 23 bin nüfusa sahip İskele ilçesinde mevcut Sağlık Ocağının eski ve yetersiz olması sebebiyle yaptırılan Yeni İskele Sağlık Merkezi'nin kapalı alanı yaklaşık 870 M² olup toplam alan 908m² dir. Tek katlı bir yapıdan oluşan bina ilerde ikinci kat yapılarak genişleme olanağında sahiptir. Binada 5 adet Doktor Muayene Odası, Giriş Bekleme Kısım, Kayıt Odası, Arşiv Odası, Eczane, Röntgen Odası, Laboratuvar, Acil Müdahale Odası, Müşade Odası, Acil Bekleme, Acil Kayıt, Sıhhiye Odası, Nöbetçi Doktor Odası, Ambulans Şoförü Odası, Toplantı Odası, Mutfak, Temizlik Odası, Genel WC Lavabo, Özürlü WC, Personel WC, Kapalı Teraslar ve 38 Araçlık Otopark bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti yardımlarından İskele Sağlık Merkezi Yapımı Projesi kapsamında 2013 yılında toplam 970.000 ₺ harcama yapılmıştır.

